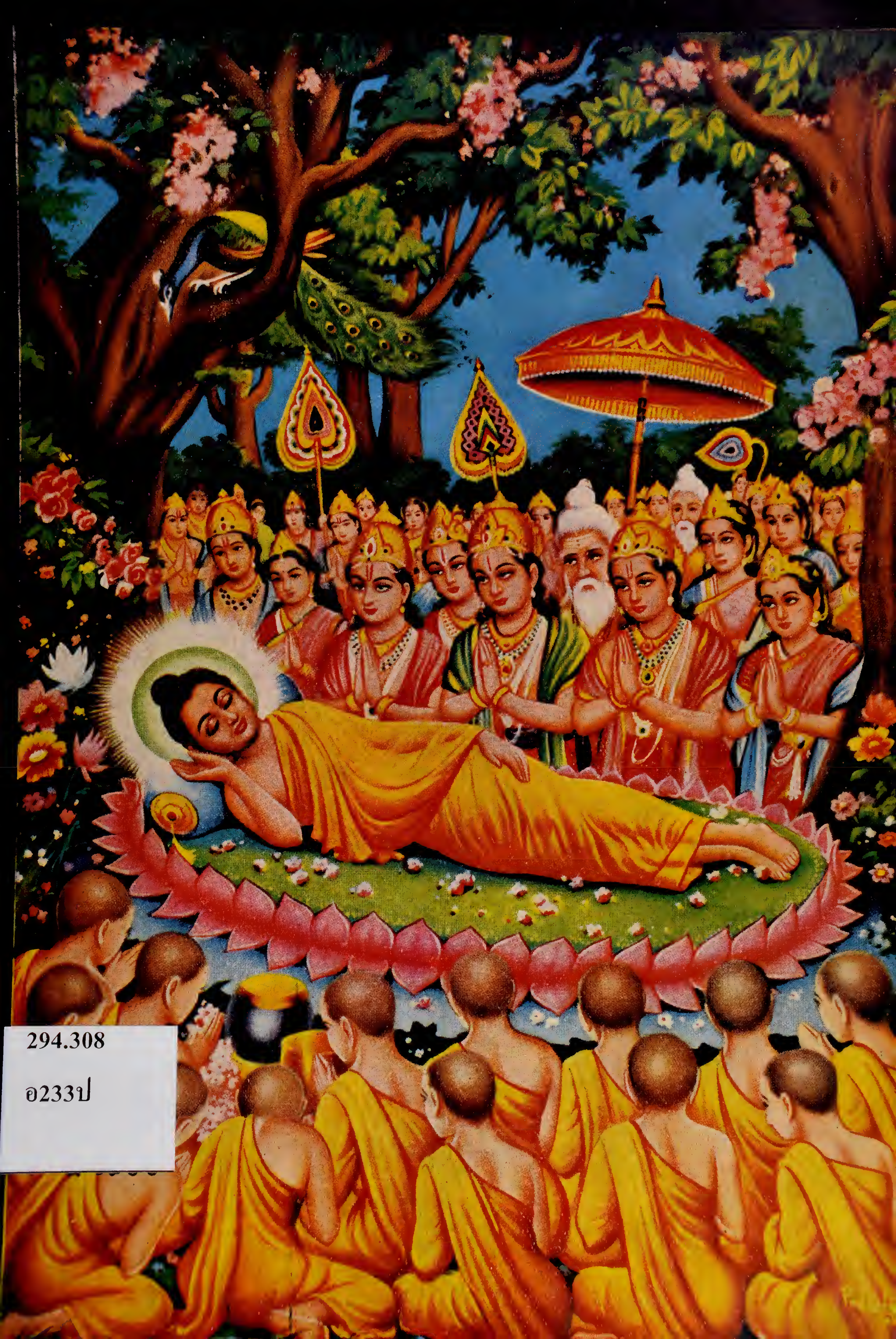

อนุสรณ์

ในงานฌาปนกิจศพ

นางประทิน ภมร

ณ เมรุวัดธาตุทอง

พระโขนง นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

วันเสาร์ที่ ๑ เมษายน ๒๕๑๕

สารบัญ

ประวัติ

นางประทิน ภมร เป็นบุตรนายพิณ นางเล็ก นาควงศ์ เกิดเมื่อวันจันทร์ที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ณ บ้านตำบลบางกระเจ้า อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา รวม ๙ คน คือ

๑. นายพิบูลย์ นาควงศ์
๒. นางประทิน ภมร
๓. นายบุญส่ง นาควงศ์
๔. นายทวี นาควงศ์
๕. น.ส. อำนวย นาควงศ์
๖. นางอำนิล วรวัฒน์
๗. นายวุฒิ นาควงศ์
๘. นางศรีจันทร์ อยู่สถิตย์
๙. นางประไพ นาควงศ์

นางประทิน ภมร ได้แต่งงานกับนายกิตติ ภมร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ มีบุตรธิดารวม ๔ คน คือ

๑. น.ส. รัตนา ภมร ศศบ. พม. คบ.
๒. แพทย์หญิง สุภาพร ภมร พบ.
๓. น.ส. วรรัตน์ ภมร คบ.
๔. ด.ช. ธนกิจ ภมร (กำลังเรียนชั้น ม.ศ. ๓ ร.ร. วัดราชาธิวาส)

นางประทิน ภมร ได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคเบาหวานและหัวใจวาย เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ เวลา ๑๕.๐๐ นาฬิกา (ตรงกับวันพระสิ้นเดือน ๔) ที่บ้านเลขที่ ๓๓๓/๑ ซอยปิยวัชร์ ถนนสุขุมวิท พระโขนง พระนคร รวมอายุได้ ๔๘ ปี.

แด่คุณประทิน ภมร

ชีวิตของคนมีเกิดเป็นเบื้องต้น แปรปรวนไปในท่ามกลางแตกสลายไปในที่สุด สามัญลักษณะนี้ย่อมทราบดีด้วยกันทุกคน ผู้ใดไม่ทราบเท่าทันสภาพเช่นนี้ก็ทำให้เกิดความทุกข์ เราทราบสภาวธรรมนี้จากการฟังธรรม อ่านหนังสือ เห็นที่เกิดแก่ตนเอง แก่ผู้อื่นอยู่เป็นประจำ แต่ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถหักห้ามใจมิให้โศกเศร้าเสียใจได้ เมื่อ *คุณประทิน ภมร* ภรรยาเป็นที่รักผู้ประกอบด้วยคุณงามความดีต้องมาด่วนจากข้าพเจ้าไปโดยไม่มีทางที่จะกลับมาอีก เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๑๔ เวลา ๑๕.๓๐ น. ด้วยโรคเส้นเลือดอุดตัน

ตลอดเวลาที่คุณประทิน ภมร แต่งงานร่วมชีวิตอยู่ด้วยกันตั้งแต่เดือนมีนาคม ๒๔๘๔ นับเป็นเวลา ๓๐ ปีเศษ คุณประทิน ภมร ได้ทำหน้าที่ของแม่บ้านเป็นอย่างดี รับภาระทางบ้านทุกอย่าง ทำให้ข้าพเจ้าสบายใจสามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ได้สะดวก มีเวลาศึกษาหาความรู้เพื่อความก้าวหน้าในราชการ ยิ่งในตอนหลัง ๆ ข้าพเจ้ามีหน้าที่ต้องไปราชการต่างจังหวัดอยู่เสมอบางครั้งเป็นเวลานานนับเดือน แต่คุณประทิน ภมร ก็สามารถดำเนินงานทางบ้านไปด้วยความเรียบร้อย

นอกจากคุณประทิน ภมร จะเป็นแม่บ้านที่ดี ในเรื่องอาหารการกิน จัดบ้านเรือน ปกครองคนในบ้านแล้ว คุณประทิน ภมร ยังประพฤติตนเป็นคนดีอยู่ในศีลธรรม ขยันหมั่นในการงานเป็นแบบอย่างแก่บุตร สมอย่างที่เรียกว่าเป็นบุพพาจารย์ของบุตร เป็นพรหมของบุตร จนบุตรทุกคนได้ศึกษาเล่าเรียนเป็นผลสำเร็จอย่างน่าพอใจ

ถ้าโบ่งข่ามราคาถูก ๆ หายไปสักเม็ดเจ้าของคงไม่คิดเสียดายเท่าใดนัก แต่นี่คุณประทิน ภมร เป็นเพชรของครอบครัวจึงทำให้ข้าพเจ้าบุตรและญาติต่างเสียใจ แต่ก็คงไม่โศกเศร้าเท่าข้าพเจ้า เพราะหลังจากคุณประทิน ภมร ถึงแก่กรรมไม่นานนัก ความเศร้าทำให้ข้าพเจ้าต้องเจ็บป่วยซึ่งนึกว่าชีวิตคงจะสิ้นสุดกันเพียงนี้ แต่เดชะบุญได้อาศัยหมอ ญาติ มิตร ตลอดจนพระสงฆ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือได้ช่วยให้กำลังใจแก่ข้าพเจ้าหายมาทำงานได้โดยต้องลาเพราะเจ็บป่วยด้วยความเศร้าเสีย ๓ เดือนเศษ ข้าพเจ้า

ต้องขอกราบขอบคุณ คุณหมอสมพร แห่งศิริราชพยาบาลเป็นพิเศษที่เอาใจใส่ แนะนำรักษาพยาบาลข้าพเจ้าเป็นพิเศษ

เมื่อคุณประทิน ภมร ยังมีชีวิตอยู่ได้ประกอบแต่กรรมดีทำบุญกุศลเสมอ ตักบาตรพระสามองค์ด้วยข้าว–อาหารมิได้ขาด ใครทำบุญที่ใดก็ร่วมด้วยตามกำลังที่จะทำได้เสมอมา ขอกุศลผลบุญที่ได้สร้างไว้จงส่งให้คุณประทิน ภมร ประสบแต่ความสุขในสัมปรายิกภพเทอญ

ในการถึงแก่กรรมของคุณประทิน ภมรนี้ มีญาติ มิตร ผู้คุ้นเคยที่เคารพนับถือ ศิษย์ ได้ให้ความช่วยเหลือด้วยกำลังกายกำลังทรัพย์ ได้ให้เกียรติ แด่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและครอบครัวข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงขอกราบขอบพระคุณแด่ผู้มีเมตตาจิตทั่วทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

กิตติ ภมร

๑ เม.ย. ๑๕

ด้วยความอาลัยรักถึงแม่

เมื่อลูกทั้งสี่ต้องสูญเสียแม่ที่รักยิ่งไปอย่างกะทันหันโดยไม่คาดฝันมาก่อน ทำให้ลูก ๆ รู้สึกเศร้าโศกเสียใจอย่างยิ่ง เป็นทุกข์ใจอย่างแสนสาหัส ไม่มีทุกข์ครั้งใด ๆ มาเสมอเหมือน รู้สึกว่าในหัวใจนั้นถูกอัดแน่นและหนักอึ้งอยู่ด้วยความทุกข์ สมองทึบมึนงง คิดแต่ว่าต่อจากนี้ไปเราจะมีชีวิตอยู่กันได้อย่างไรเพราะไม่มีแม่เสียแล้ว และมีความรู้สึกอยากจะตายตามแม่ไปให้รู้แล้วรู้รอด มีแต่ความคิดเสียใจต่างๆ นาๆ วกวนอยู่ในสมองตลอดเวลา อยากให้แม่ฟื้นคืนมาใหม่ อยากให้โลกหมุนกลับไปสู่วันเก่า ๆ ที่เคยอยู่กันพร้อมหน้า พ่อ แม่และลูกๆ แม้ถ้ามีแก้วสารพัดนึกจะไม่ขอสิ่งอื่นใดเลยนอกจากชีวิตของแม่ จะขอให้แม่มีอายุยืนนาน มีร่างกายทุกส่วนแข็งแรงดี มีความสุขสบายพร้อมทุก ๆ อย่าง แต่สิ่งเหล่านี้ไม่อาจกลับเป็นจริงได้ เพราะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสัจจธรรมประจำโลก เป็นของจริงที่จะบังเกิดขึ้นกับทุก ๆ ชีวิตไม่มีละเว้น ไม่ว่ากษัตริย์ คนร่ำรวย หรือยาจกเข็ญใจ แต่การจะฝืนใจคิดเช่นนี้ให้ได้นั้นเป็นการยากมากเหลือเกิน คงจะต้องใช้เวลานานมากและอาจจะนานจนตลอดชีวิตก็ได้ที่จะลืมแม่และความทุกข์โศกในครั้งนี้

เมื่อคิดถึงแม่ครั้งใด ในยามที่แม่ยังมีชีวิตอยู่ มักจะคิดว่า แม่กำลังทำอะไรอยู่ ทั้งนี้เพราะแม่ขยันไม่ยอมอยู่เฉยเลย มักจะหางานต่าง ๆ ทำอยู่เป็นนิจ ขยันทั้งในด้านการทำมาหากิน และในด้านการงานในครอบครัว แม่เป็นคนขยันในการงานมาแต่เด็ก ช่วยเหลือกิจการงานต่างๆ ของครอบครัวมาเป็นอย่างดี เมื่อมามีครอบครัว แม่ได้ประกอบอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าสตรี ตั้งแต่แรกมาจนอายุได้ ๓๕ ปีก็ได้เลิกกิจการนี้ไปเพราะมีบุตรชายคนเล็กต้องเลี้ยงดู ระยะนี้แม่หันมาทำอาชีพทางปลูกห้องแถว และบ้านให้เช่าซึ่งกิจการนี้ก็เจริญมาด้วยดีตลอดมาจนปัจจุบันนี้ ภายหลังแม่ยังเปิดร้านขายของชำต่าง ๆ ซึ่งก็เจริญรุ่งเรืองดี แต่แม่จากเราไปเสียก่อนจึงมอบกิจการนี้ให้ญาติดำเนินต่อไป

นอกจากความขยันแล้วแม่ยังเป็นคนอดทน อุตสาหวิริยะเป็นอย่างยิ่ง แม่จะไม่รบกวนผู้ใดเลยถ้าไม่จำเป็นจริง มีความเกรงใจผู้อื่นอยู่เสมอ ชอบช่วยเหลือญาติมิตรและเอาธุระมาเป็นทุกข์เป็นร้อนถ้าช่วยเขาไม่ได้ และมีจิตใจยินดีถ้าญาติมิตรได้ดีมีความ

สำเร็จต่าง ๆ แม่เป็นผู้มีอุปการคุณต่อผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยเป็นอย่างดีและได้เคยเลี้ยงดูคนมาหลายรุ่น เป็นผู้มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นคนซื่อสัตย์ และได้รับความเชื่อถือจากชาวบ้านร้านตลาดและญาติมิตรที่คบค้าสมาคมกันเป็นอย่างดี แม่เป็นคนไม่ผูกโกรธผู้ใด แม้บางคนจะแสดงความไม่พอใจ แม่ก็มักจะยอมเป็นฝ่าย ง้องอน พูดด้วยก่อน และมักจะพูดว่า "คนเราดีๆกันไว้ดีกว่า โกรธกันไม่เห็นได้ประโยชน์อะไรเลย"

แม่เป็นผู้ที่สามารถระงับเรื่องร้ายๆให้กลายเป็นดีได้เสมอ เพราะแม่เป็นคนมีอารมณ์ขันอยู่เนืองนิจ บางครั้งโมโหก็ยังพูดตลกได้ หรือพูดเรื่องร้ายแรงให้เป็นเรื่องตลกน่าขันเสีย แม่ชอบพูดเล่นเย้าแหย่ลูก ๆ และญาติมิตรอยู่ทุกวัน ฉะนั้นเมื่อแม่ยังอยู่ลูก ๆ จึงมีแต่ความสุข สนุกสนาน เบิกบาน หัวเราะกันอยู่ทั้งวัน เพราะแม่ชอบนำเรื่องขำๆ มาเล่าเวลาเล่าเรื่องแม่จะทำเสียงต่าง ๆ แม่เลียนเสียงและวิธีพูดของญาติมิตรได้เหมือนเกือบทุกคนที่นำมาเล่า เช่นบางคนพูดเร็ว บางคนพูดไม่ชัด บางคนติดอ่าง ทำให้เกิดความสนุกมาก แม่และลูก ๆ มักจะดูที.วี.ด้วยกันจนดึกเสมอ พวกลูก ๆ จึงจดจำท่านั่งของแม่ได้ดี และรู้สึกใจหายวูบเสมอเมื่อคิดถึง และบางครั้งต้องน้ำตาไหล แม้จะพยายามทำใจให้เข้มแข็ง

ในด้านอาหาร การกิน แม่เลี้ยงดูลูก ๆ และทุกคนในครอบครัวเป็นอย่างดี แม่จำได้ว่าใครแพ้อาหารชนิดใด ใครชอบกินอะไร ลูก ๆ กินได้มากแม่ก็ดีใจ และจะทำอาหารนั้นขึ้นอีก แม่ให้ความสุขแก่ลูกโดยไม่คิดถึงความเหนื่อยยากของตนเองเลยแม้แต่น้อย ระลึกถึงครั้งใดลูก ๆ ต้องน้ำตาตก รู้สึกว่าพวกเราบุญน้อยจึงมีเหตุให้เสียของรักที่สุดยิ่งในชีวิตไปในเวลาอันไม่สมควรนี้

แม่เป็นนักต่อสู้ชีวิตที่ดีคนหนึ่ง ตั้งแต่จำความได้ไม่เคยเห็นแม่วิตกทุกข์ร้อนเรื่องอะไร แม้เรื่องบางเรื่องในชีวิตนั้นน่าวิตกอยู่มากแม่มักจะบอกว่า "ไม่เป็นไรหรอก เราไม่เคยทำผิดคิดร้ายต่อใคร ไม่เคยคดโกงใคร พระต้องคุ้มครอง" แล้วพระก็คุ้มครองให้ครอบครัวของเราปลอดภัยตลอดมา เราเคยเห็นบางครอบครัวต้องประสบความทุกข์หรือโชคร้ายต่าง ๆ หรือพบข่าวเหล่านี้ตามหน้าหนังสือพิมพ์หรือในนวนิยายหรือในภาพยนตร์ แต่เราไม่เคยคิดว่าครอบครัวของเราจะโชคร้ายในเรื่องใดเลย เพราะเราเป็นคนพื้น ๆ แบบชาวบ้านทั่วไป ก็คงอยู่เป็นสุขอย่างสงบในแบบของเรา ไม่หรูหราฟุ่มเฟือย แต่เราก็อยู่กันพร้อมหน้าอย่างสบายใจ แม้จะเจ็บป่วยก็คงไม่ร้ายแรง ต้องรักษา

หาย แม้ภัยร้ายแรงใดๆก็คงไม่มี เพราะเราไม่มีศัตรู และไม่เคยก่อกรรมเวรใดๆแต่ในความสุขนั้น เราได้พบกับภัยที่ไม่เคยพบมาก่อนเลยในครอบครัวนั่คือ มรณภัย ภัยจากความตาย ความพลัดพรากจากของรักของชอบใจ ภัยซึ่งนำมาแห่งความทุกข์ ความคับแค้นใจ ความแห้งแล้งใจ อันยากจะสิ้นสุดได้

พระคุณแม่นั้นมีมากมายนัก ตลอดชีวิตแม่ทำสิ่งต่าง ๆ ทุกอย่างเพื่อลูก พยายามสร้างตัวสร้างหลักฐาน ส่งเสียให้ลูกได้เล่าเรียนตามสติปัญญาและความสามารถของแต่ละคน แม่ให้กำลังใจตลอดมา แม้ลูกคนใดเกิดพลาดพลั้งในการเรียนแม่จะปลอบโยน พูดให้เห็นเป็นขันเสีย ว่า "ตกอย่างนี้ไม่เจ็บหรอกน่า ไม่ใช่ตกต้นไม้ต้นไร่ เรียนซ้ำดูซีจะไปคิดอะไรมาก เรียนมาก ๆ ภูมิแน่นดีนะ"

ถึงแม่จะยินดีที่ลูกๆ เรียนสำเร็จ แต่ก็ไม่เห่อเหิม เคยดุเคยว่าเคยสอนเคยพูดอย่างไรก็เป็นอยู่เช่นนั้น ลูก ๆ จึงเป็นเด็กในสายตาแม่เสมอ แม่ชอบให้ลูก ๆ แต่งตัวทำผมดี ๆ สวย ๆ แต่พวกลูก ๆ มักบ่นเสียดายเงิน แม่จึงมักพูดว่า "ลูกฉันขี้เหนียว ถ้าจะให้ใส่เสื้อดี ๆ ก็ต้องตัดให้ หัวหูผมเผ้าก็ขี้เกียจทำ"

ไม่มีลูกคนใดจะขยันเท่าแม่หรือแม้แต่สักครึ่งหนึ่งของแม่ แม่พยายามทำสิ่งต่างๆไว้ให้พร้อม เพื่อลูกๆจะได้สบาย คิดถึงเรื่องนี้ครั้งใดอดเศร้าเสียใจไม่ได้เลย ถ้าแม่มีอายุยืนนานต่อมา ลูก ๆ คงได้ตอบแทนพระคุณของแม่มากกว่านี้ และจะไม่ต้องเจ็บปวดหัวใจเมื่อคิดถึงแม่อย่างที่เป็นอยู่นี้ ลูกๆ อยากให้แม่สบายที่สุดในชีวิตบั้นปลายและชื่นชมกับผลสำเร็จต่าง ๆ ที่เราทั้งครอบครัวซึ่งมีแม่เป็นกำลังสำคัญได้ร่วมกันทำมา แต่ก็ไม่มีใครมีกำลังหรืออำนาจที่จะผัดเพี้ยนพญามัจจุราชผู้มีเสนามารอันใหญ่ได้เลย

แม่รักลูกแต่มักไม่แสดงออกด้วยคำพูด แม่แสดงออกด้วยการกระทำ ด้วยการสร้างสรรสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดความก้าวหน้าในครอบครัวอยู่เสมอโดยไม่หยุดยั้ง แม่ทำแต่งานและดูเพลิดเพลินกับงานเสียจริงๆ แม่มีแต่ความรักและหวังดีต่อลูกเปี่ยมล้นหัวใจ เมื่อสิ้นแม่แล้ว ลูก ๆ รู้ดีว่า ความรักของคนอื่นนั้นมีขึ้นมีลงเหมือนกระแสน้ำ หาความ

จริงใจหรือความคงที่ได้ยาก แต่ความรักที่แม่มีต่อลูกนั้นแน่นแฟ้นไม่มีขึ้นลง แม้บางครั้งลูกทำผิดแม่จะลงโทษ ดุ ตี แต่ก็เป็นไปด้วยความหวังดีที่บริสุทธิ์ใจ ยามลูกทำความดีประสบความสำเร็จแม่ก็ยินดีกับลูกอย่างจริงใจ แม่จึงเปรียบเหมือนเพื่อนแท้เพื่อนตาย ซึ่งในชีวิตหนึ่งเราจะพบเพียงคนเดียวเท่านั้น

ลูกทั้งสี่จะทำแต่ความดี ประกอบกุศล ทำบุญให้ทาน เพื่อกุศลนั้นจะได้มีผลไปถึงแม่ แม้ลูกเองจะพิจารณาการกระทำต่าง ๆ ของแม่มาตลอดและแน่ใจว่า แม่ย่อมมีสุคติเป็นที่ไป แต่เพื่อความไม่ประมาท ลูกจะพยายามสะสมบุญกุศลไว้เพื่อให้แม่สุขใจ โล่งใจ ไม่ต้องเป็นห่วงลูก และบุญกุศลย่อมจะนำทางให้ลูกทั้งสี่ได้มีโอกาสพบแม่อีกด้วย

ทำบุญทุกครั้งลูกกรวดน้ำอุทิศกุศลให้แม่ ขอให้แม่ได้ไปสู่สุคติ พบพุทธศาสนา และได้บรรลุมรรคผลนฤพานโดยเร็วด้วยเถิด เพื่อจะได้ไม่ต้องเวียนตายเวียนเกิดให้น่าเบื่อหน่ายในโลกที่สับสนวุ่นวายนี้อีก.

ด้วยความรักและความอาลัยถึงแม่อย่างที่จะหาสิ่งใดเปรียบไม่ได้อีกแล้ว

จากลูกทั้งสี่ของแม่

อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา

แม่ของใครในโลกก็ต้องตาย แต่แม่วายชีพลับด่วนดับจิต
ลูกระทมตรอมตรมอยู่เนืองนิจ หวนครุ่นคิดแม่จำพรากลูกจากจร
คิดถึงแม่คราใดใจเจียนขาด สุดอนาถดวงใจฤทัยถอน
เนิ่นนานวันเวลายิ่งอาวรณ์ แม่จากจรล่วงลับดับชีวี

ลูกสิ้นแม่แลเหงาเศร้าดวงจิต ชื่นชีวิตแม่มิควรรีบด่วนหนี
จากบ้านจากลูกไปไม่ปรานี ชีพลูกนี้รันทดท้อแทบมรณา
คิดถึงทุกลมหายใจไหลเข้าออก ลูกอยากบอกแม่ที่รักรู้นักหนา
โอกาสนั้นพลันหมดสิ้นเวลา ด้วยแม่มาด่วนลับดับชีพไป

แม้ชาติหน้าถ้ามีดังพระว่า ขอเกิดมาเป็นลูกมารดาใหม่
ขอเนาอยู่คู่กับแม่ที่รักไป จนสิ้นปื่อสงไขยไม่วายปราณ
แลเห็นห้องแม่ปิดแสนคิดถึง ลูกรำพึงถึงรักแท้แม่แสนหวาน
ลูกรักแม่แม่รักลูกผูกดวงมาน สุดจักขานไขคำเทียบรำพัน

ขาดมารดาลูกสุดหาสิ่งทดแทน ช่างสุดแสนวิโยคเศร้าโศกศัลย์
ก่นแต่โศกโศกาเผ้าจาบัลย์ ปีมิชีวันลูกจักลับดับชีพวาย
มองห้องแม่เย็นเยียบเงียบเหงาว่าง แสนอ้างว้างไม่มีแม่ลับแลหาย
ลูกสุดแสนโศกร่ำพร่ำเสียดาย โอ้ความตายมาพรากแม่จากไป

ลูกทนอยู่สู้กรรมตามลำพัง เพราะสุดหวังพบแม่จักแลไหน
ทนกล้ำกลืนความสลดรันทดใจ อุราไห้ทนฝืนกลืนน้ำตา
ลูกหมดแม่หมดหวังหมดทั้งสิ้น หมดใจยินดีแน่คุณแม่ขา
ลูกหมดจริงหมดทุกสิ่งหมดปรีดา ใจลูกยาขุกเข็ญลำเค็ญจินต์

ทุกข์ลูกครั้งนี้ใช่ทุกข์ใหญ่หลวง เปรียบดังดวงตะวันดับลับแสงสิ้น
แม่จากไปเพียงใจลูกพังภินท์ น้ำตารินท่วมกลบทำนบใจ
กลับจากงานย่างเท้าก้าวเข้าบ้าน มิได้พานพบหน้า(แม่)น้ำตาไหล
เมื่อก่อนกลับบ้านมาทุกคราไป ลูกยังได้เห็นแม่ชะแง้-พึ่ง

ต่อจากนี้ไม่มีแม่นั่งอยู่ เฝ้าคอยดูลูกทุกคนเช่นหนหลัง
ลูกต้องตั้งใจให้ดีมีพลัง ไม่รอรั้งรีบสาวเท้าเข้าบ้านพลัน
ใจจักขาดเพราะไม่อาจลืมได้แน่ ทำตามแม่กอปร์กิจไปไม่เพ้อฝัน
ให้สมเจตน์ดังแม่เคยเอ่ยจำนรรจ์ ลูกช่วยกันด้วยใจรักมุ่งภักดี

ลูกรักแม่ไม่แปรเปลี่ยนจิตเวียนผัน ทุกคืนวันถือแม่เป็นเช่นแสงศรี
ปฏิบัติกิจเช่นเคยมาทุกราตรี อัญชลีกราบพระอภิวันท์
บุญกุศลอันใดลูกได้สร้าง จงเป็นทางนำแม่สู่สวรรค์
เสวยสุขสุดแดนนฤพานพลัน บุญบันดาลพานพบแม่ทุกชาติไป

อาลัยคราแม่ม้วย ลับไป
สู่สวรรค์พิมานใด จุ่งรู้
ตัวลูกแทบขาดใจ ตามแม่ ไปนา
บุญกุศลจงช่วยกู้ แม่ให้สู่สวรรค์

เห็นหน้ากันเมื่อเช้า สายตาย
สายอยู่สุขสบาย บ่ายม้วย
บ่ายยังรื่นเริงกาย เย็นดับ ชีพนา
เย็นอยู่หยอกลูกด้วย ค่ำม้วยดับสูญ

ยามแม่จากลูกเศร้า มืดมน จิตฮา
อกลูกมืดมนทน เทวษคลุ้ม
แลหานภาดล หมายสว่าง ใจนา
ฟ้าสว่างแต่ลูกกลุ้ม อกแห้งห่อนหาย

ลูกหมายรักแม่ด้วย เต็มใจ
ความรักท่วมหทัย ลูกแปล้
แม่ไปไกลเท่าไกล ไกลยิ่ง ไกลนา
ใช่จะลืมแม่แม้ ครู่น้อยห่อนมี

บารมีของแม่คุ้ม ครองขวัญ
จากแม่ทุกคืนวัน ลูกเศร้า
ยังถนัดคุณอนันต์ อยู่อก
เคยสุขทุกค่ำเช้า ชุ่มเพี้ยงเดือนฉาย

ความตายใช่จะล้าง รักถึง แม่ฮือ
ยังตระหนักคุณตรึง แน่นแฟ้น
แม้มีกลีพึง บั่นสนิท เสน่หา
คุณแม่ยังอยู่แม้น มั่นเพี้ยงภูผา

เวรามาก่อให้ ลูกศัลย์ โศกแล
จึงก่อบุญยืนยัน ส่งให้
คุณแม่สู่สวรรค์ เสวยสุข
ทุกภพขอลูกได้ อยู่ท้องมารดา

คำไว้อาลัยจากญาติมิตรของประทิน

ประณตน้อมแด่ผู้วาย ณ แดนไตรแห่งนิจจัง
ในนามผู้ชีพยัง ขอสักการ์ด้วยอาดูร
เธอจากด้วยเร็วนัก สุดจะหักความดับสูญ
ยิ่งคิดยิ่งเพิ่มพูน แต่ความเศร้ารันทดใจ
อนิจจังไม่เที่ยงแท้ เป็นของแน่กว่าอื่นใด
เกิดดับย่อมเวียนไป เป็นความทุกข์แห่งสังขาร
ตรองตรึกระลึกได้ ยังมิวายเศร้าดวงมาลย์
ถึงเธอผู้วายปราณ ผู้กอปร์เกื้อเอื้อความดี
มาตรแม้นจะหาแก้ว อันเลิศแล้วแห่งมณี
หรือเพชรอันรุจี คงหาได้ดุจดังใจ
หาดีให้เหมือนเธอ สุดหาเจอ ณ หนใด
กลับชาติแล้วเกิดใหม่ ฤ จักได้ดั่งใจหวัง
สิ่งงามและความชอบ เคยประกอบเมื่อชนม์ยัง
จงสนองให้เหมือนดัง อยู่ ณ แดนสุขาวดี
แวดล้อมด้วยความสุข ล่วงพ้นทุกข์สบสุขี
สวรรค์ใดหากจะมี จงสถิตชั่วกาลเทอญ

คำนำ

เรื่องที่เจ้าภาพได้รวบรวมมาพิมพ์ลงในหนังสือ ประทิน ภมร อนุสรณ์ ครั้งนี้ เป็นเรื่องที่เน้นหนักไปในธรรมะเกี่ยวกับมรณานุสติ (ข้อคิดจากความตาย) ทั้งนี้เพราะมุ่งหวังจะให้เป็นหนังสือปลอบใจแก่บุคคลผู้ต้องพบกับความจริงข้อนี้ ในวันใดวันหนึ่งแล้วเกิดความเศร้าโศกทุกข์ใจอย่างแสนสาหัส อาจจะได้ข้อคิดจากหนังสือเล่มนี้ช่วยผ่อนคลายความทุกข์ลงได้บ้าง

เมื่อเกิดความทุกข์จากมรณภัยในสมัยพุทธกาล พุทธศาสนิกชนมักจะไปเฝ้าพระพุทธองค์ เพื่อให้ทรงแสดงธรรม พระพุทธองค์ฉลาดในการแสดงธรรมยิ่งนัก ทรงยึดหลักคล้ายแพทย์รักษาผู้ป่วย โดยตรวจดูอาการของโรคแล้วให้ยาที่ตรงกับโรคนั้น ผู้ป่วยเมื่อกินยาแล้วก็จะหายวันหายคืน และเป็นปกติสุขได้ในที่สุด

บัดนี้ ๒๕๑๕ ปีแล้วที่พระพุทธองค์ทรงจากไป แต่เราก็ยังมีที่พึ่ง เพราะพระองค์ได้ฝากธรรมะอันล้ำค่ายิ่งไว้แก่โลก

เจ้าภาพมั่นใจว่าหนังสือเล่มนี้คงมีคุณประโยชน์บ้างพอสมควร และขอตั้งจิตอธิษฐานให้บุญกุศลที่ได้จากธรรมทานครั้งนี้จงเป็นพลวปัจจัยให้ นางประทิน ภมร ได้ไปสู่สุคติ และบรรลุพระนิพพานอันเป็นความสุขสูงสุดโดยเร็วด้วย เทอญ.

เรื่องที่ลงพิมพ์ในหนังสือนี้ ได้รับความกรุณาจาก*ท่านอาจารย์ กิตฺติ วุฑฺโฒ ภิกฺขุ ศาสตราจารย์นายแพทย์อวย เกตุสิงห์* พระเดชพระคุณ*ท่านเจ้าคุณพระศาสนโสภณ (จฺตฺตสลฺลเถระ)* และ *คุณวศิน อินทสระ* จึงขอกราบขอบพระคุณท่านผู้กล่าวนามไว้ ณ ที่นี้เป็นอย่างสูง.

มรณานุสติ

(ข้อคิดคำนึงถึงความตาย)

สิทธิมนุษยชน

([illegible])

ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักย่อมเป็นทุกข์

เจริญสุขท่านสาธุชนทั้งหลาย

พบกันอีกในรายการสบายใจ วันนี้จะได้นำหลักธรรมทางศาสนามาเสนอท่านผู้ฟังอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพูดถึงเรื่องชีวิตของมนุษย์เรานี้มีเรื่องที่น่าศึกษาอยู่หลายเรื่องด้วยกัน โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันทุกๆวันนี้ ย่อมมีมากมายหลายอย่าง คิดว่าท่านผู้ฟังก็คงจะทราบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตของมนุษย์นั้นมีอยู่หลายลักษณะ แม้แต่ชีวิตของเราเองก็เถอะ เราต้องประสบพบเห็นในสิ่งต่างๆ มากมายหลายอย่างด้วยกัน ซึ่งเมื่อสรุปรวมความแล้ว สิ่งที่เราพบเราเห็นนั้น บางครั้งก็ก่อให้เราต้องขมขื่นในจิตใจ มีความทุกข์มากมายหลายอย่างด้วยกันทั้งความทุกข์และความสุขที่เราได้รับกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ถ้าหากว่าเราได้ศึกษาอย่างใกล้ชิดแล้วเราจะเห็นได้ว่า เป็นสิ่งน่าจะหลีกเลี่ยงทั้งสองอย่าง

ความสุขเกิดขึ้นจากการที่เราได้พบเห็นสิ่งอันเป็นที่รัก ความทุกข์เกิดขึ้นจากการที่เราได้ประสบพบเห็นในสิ่งอันไม่เป็นที่รัก และถ้าพูดถึงเรื่องสิ่งที่เรารักและสิ่งที่เราไม่รัก มันก็ผลัดเปลี่ยนเวียนกันมาเข้าสู่ชีวิตของเราไม่มีที่สิ้นสุด

บางวันเราพบแต่สิ่งที่เราพอใจ ได้ยินแต่เสียงที่เราพอใจอยู่เสมอตลอดเวลา ทำให้เรานี้เกิดความรู้สึกสดชื่นเป็นสุข

บางวันเราก็พบแต่สิ่งที่เราไม่รักไม่พอใจยังความทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่เรามากมายหลายอย่าง

เราจะทำอย่างไรเราจึงจะไม่เป็นทุกข์ ข้อนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากมีพุทธวจนะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า อย่าใกล้ชิดในสิ่งอันเป็นที่รักและสิ่งอันไม่เป็นที่รักในกาลไหนๆ เพราะการไม่ได้เห็นสิ่งอันเป็นที่รัก และการได้เห็นสิ่งอันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ นี่เป็นพุทธวจนะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสเตือนเอาไว้ว่าในชีวิตของเรานี้อย่าใกล้ชิดทั้งสิ่งที่เรารักและสิ่งที่เราไม่รัก

ข้อนี้อาจจะขัดกับความรู้สึกของเราส่วนมาก และเราก็มักจะพอใจอยากจะใกล้ชิดกับสิ่งที่เรารัก เช่นถ้าหากว่าท่านผู้ฟังเป็นบิดามารดา แล้วก็มีบุตร และบุตรนั้นก็

เป็นที่รักของท่าน ย่อมจะเป็นของธรรมดาเหลือเกินว่าบิดามารดาที่รักบุตร ก็อยากจะใกล้ชิดกับบุตร เพราะว่าลูกเป็นที่รัก

สามีที่รักภริยาก็อยากจะอยู่ใกล้ชิดกับภริยา ภริยาที่รักสามีก็อยากจะอยู่ใกล้ชิดกับสามี

โดยปกติธรรมดาความรู้สึกของเราก็เป็นอยู่อย่างนี้ สิ่งใดที่เรารักเราพอใจ เราก็อยากจะอยู่ใกล้ชิดกับสิ่งนั้น ไม่อยากจะพลัดพรากจากของรักของชอบใจ

ส่วนสิ่งใดที่เราไม่รัก เราก็ไม่อยากจะอยู่ใกล้ชิด เพราะว่าสิ่งที่ไม่เป็นที่รักเรา ก็ไม่ต้องการใครอยากจะไปอยู่ใกล้กับสิ่งที่เราไม่รัก หรืออยู่กับคนที่เราไม่รัก หรือสิ่งใดที่เราไม่รักเราก็ไม่มีความห่วงใยอยากใกล้ชิด อยากจะหลีกหนีให้ห่างไกลเสียด้วยซ้ำไป

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า สิ่งที่เรารักและสิ่งที่เราไม่รัก ถ้ากล่าวโดยผลแล้วก็นำมาซึ่งความทุกข์ทั้งสิ้น ความรักก็นำมาซึ่งความทุกข์ ความไม่รักก็นำมาซึ่งความทุกข์ ความรักนำมาซึ่งความทุกข์อย่างไร ความรักซึ่งนำมาซึ่งความทุกข์นั้น ก็เพราะเหตุว่าจะเป็นสิ่งที่เรารักหรือสิ่งที่เราไม่รักก็ตาม ถ้าเราเข้าไปพัวพันแล้ว เราจะต้องประสบความทุกข์เหมือนกันทั้งสิ้น

เพราะสิ่งที่เรารัก สิ่งที่เราพอใจ ไม่ว่าจะเป็นอะไรทั้งหมด จะเป็นความรักระหว่างสามีภริยา จะเป็นความรักระหว่างมารดาบิดากับบุตร หรือจะเป็นความรักระหว่างเพื่อนฝูง ความรักของหนุ่มสาว หรือความรักในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่เรามีต่อกันแม้แต่พี่น้องที่รักกันก็ตาม สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ตกอยู่ในสามัญลักษณะคือไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปไม่มีที่สิ้นสุด ฉะนั้นสิ่งที่เรารักก็ดี หรือสิ่งที่เราไม่รักก็ดี ก็มีฐานะเท่ากันคือเปลี่ยนแปลงได้ การเปลี่ยนแปลงไปนี้แหละย่อมจะทำให้เรานี้เกิดความทุกข์อย่างหนัก

และถ้าหากว่าเรายึดถือมากขึ้นเท่าไร เราก็จะต้องเป็นทุกข์มากขึ้นเท่านั้น เพราะความรักที่ต้องพลัดพรากจากเราไป หรือจะถึงกับพลัดพรากจากกันโดยไม่มีวันพบกันอีกก็เป็นความทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง ความรักเหล่านี้ต้องมีการเปลี่ยนแปลง ที่จะไม่เปลี่ยนแปลงไม่มีหรอก เราลองศึกษาดูก็ได้ ค้นคว้าหาเหตุผลดูว่ามีใครบ้างไหมที่ไม่พลัดพรากจากของรัก เราศึกษาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์หลายพันหลายหมื่นปีมาแล้ว จะเป็นชีวิตของใครก็ตาม ล้วนแล้วแต่จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้นไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใครทั้งหมด จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งนั้น ไม่ได้อยู่กับของรักของชอบใจตลอดไปหรอก

สิ่งใดที่เรารัก สิ่งใดที่เราพอใจ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปไม่มีที่สิ้นสุด แล้วทุกๆ ท่านก็ต้องพลัดพรากจากสิ่งนั้นทั้งสิ้น สามีภริยาที่รักกันก็ต้องพลัดพรากจากกัน พี่น้องที่รักกันก็ต้องพลัดพรากจากกัน พ่อแม่ที่รักลูก ลูกที่รักพ่อรักแม่ก็ต้องพลัดพรากจากกันทั้งหมด ไม่มีใครที่สามารถจะคงอยู่ในโลกมนุษย์นี้ได้ตลอดไป

ฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสสอนเราว่า อย่าใกล้ชิดนัก คำว่าอย่าใกล้ชิดในที่นี้ก็คืออย่าไปยึดถือนั่นเอง อย่าไปยึดถือในสิ่งที่เรารักจนเกินไปนัก แล้วเราจะเป็นทุกข์ เพราะว่าความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่เรารัก ก็คือความทุกข์แก่จิตใจของผู้ที่ยึดมั่นถือมั่นเมื่อความรักได้เปลี่ยนแปลงไป หรือแม้แต่สิ่งที่เราไม่รัก ธรรมดาสิ่งที่เราไม่รักนี้เมื่อเราเห็นแล้วเราก็ต้องเป็นทุกข์ เช่น อย่างคนที่เป็นศัตรูแก่กัน คนที่โกรธกัน ถ้าเห็นหน้ากัน ต่างฝ่ายต่างจะเร่าร้อนไม่สบายใจ เพราะว่าเป็นคนที่โกรธกัน ฉะนั้นการพบเห็นในสิ่งที่เราไม่รักก็ก่อทุกข์ให้แก่บุคคลที่พบที่เห็นเหมือนกัน

เราจะทำอย่างไรเราจึงจะไม่เป็นทุกข์ การที่เราจะไม่เป็นทุกข์นั้นก็คืออย่าไปใกล้ชิด อย่าไปยึดถือในสิ่งที่เราไม่รัก ถ้าเราไปยึดถือในสิ่งที่เราไม่รักเราก็ต้องเป็นทุกข์

ฉะนั้น เมื่อสรุปรวมความแล้ว ถ้าเราจะปฏิบัติตนให้เป็นสุขในปัจจุบันโดยที่ไม่ต้องเป็นทุกข์นั้นก็คืออย่าไปใกล้ชิดทั้งสองอย่าง เพราะว่าสิ่งที่เรารัก ถ้าเราไม่ได้พบไม่ได้เห็นเราก็ต้องเป็นทุกข์ สิ่งใดที่เราไม่รัก ถ้าเราพบเราเห็นเราก็ต้องเป็นทุกข์ เป็นทุกข์ทั้งสองอย่าง ไม่เห็นสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์ได้ เห็นสิ่งที่ไม่รักก็เป็นทุกข์ ชีวิตของเราที่เกิดมาในโลกนี้เรามีของ ๒ สิ่งด้วยกันทุกคน ในจิตใจของเราย่อมจะมีทั้งความรัก ย่อมจะมีทั้งความชัง เพราะว่าอารมณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกแวดล้อมชีวิตของเรานี้ก็มีอยู่ ๒ อย่าง อารมณ์หนึ่งเป็นอารมณ์ที่ดีที่ถูกใจเรา อารมณ์อย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ที่ไม่ดีไม่ถูกใจเราแล้วเราก็หลีกเลี่ยงอารมณ์ทั้งสองนี้ไม่พ้น เราจะต้องพบสิ่งที่เรารัก จะต้องพบสิ่งที่เราไม่รัก เป็นทุกข์ทั้ง ๒ อย่าง

ฉะนั้นความพัวพันในสิ่งทั้งสองอย่างนี้จึงไม่เกิดผลดีแก่ชีวิตของบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น เราควรจะปฏิบัติตน โดยอย่าใกล้ชิดทั้งสองอย่างได้เป็นดีที่สุด

นี่เป็นปัญหาที่ค่อนข้างจะหนักอยู่เหมือนกัน ท่านผู้ฟัง ๆ แล้วก็อาจจะคิดว่าปฏิบัติยาก เราจะทำอย่างไร ที่จะไม่ให้ไปพัวพันอยู่กับสิ่งที่เรารักและสิ่งที่เราไม่รัก ในเมื่อเรานี้จะต้องรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ มากมายก่ายกองด้วยกัน และการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ อย่างนี้เราก็หลีกเลี่ยงจากสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ไม่พ้น เดี๋ยวเราก็พบสิ่งที่เราพอใจทำให้เป็น

สุข เดี๋ยวเราก็ต้องพลัดพรากจากสิ่งที่เราพอใจ ต้องเป็นทุกข์หรือเดี๋ยวเราก็ต้องเป็นทุกข์ เพราะพบสิ่งที่เราไม่รักไม่พอใจ อย่างนี้มันมักจะหมุนเวียนเปลี่ยนมาอยู่ตลอดเวลา

ฉะนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเตือนเราว่า อย่าพัวพันทั้งสองอย่าง เมื่อไม่พัวพันทั้งสองอย่างนี้เราจะทำอย่างไร พระพุทธองค์ตรัสว่าไม่พึงติดใจในสิ่งที่ทำให้เป็นที่รัก เพราะการพลัดพรากจากของรักเป็นของไม่ดี ชนเหล่าใดไม่มีสิ่งอันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก ชนเหล่านั้นเป็นผู้ไม่มีกิเลส คือเครื่องร้อยรัด

ในชีวิตของเราอย่าไปสร้างสิ่งที่เราไม่รักขึ้น หรืออย่าไปแสวงหาความรัก ถ้าเราแสวงหาความรักแล้วเราจะต้องเป็นทุกข์ เมื่อเราพลัดพรากจากของรัก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสสอนเราว่าอย่าแสวงหาความรัก อย่าไปสร้างความรักขึ้น ถ้าเราไปสร้างความรักหรือปลูกความรักขึ้นในใจเราก็ต้องเป็นทุกข์ และพร้อมกันนั้นเราจะต้องพยายามอย่าให้จิตนี้ตกเป็นทาสของความรักและความไม่รัก

และใครเล่าจะทำให้มีความรักและความไม่รักทั้งสองอย่างครอบงำจิตใจได้ ผู้ที่พ้นแล้วจากความรักความชังนั้นก็คือผู้ที่หมดอาสวะกิเลส ได้แก่พระอริยเจ้าพ้นแล้วจากกิเลสอันเป็นเครื่องร้อยรัด เช่นพระอรหันต์ท่านไม่มีความรักและความชังทั้งสองอย่าง เพราะฉะนั้นพระอรหันต์จึงไม่หวั่นไหวด้วยความสุขหรือความทุกข์ใด ๆ ทั้งสิ้น แต่มีจิตพิจารณาเห็นถึงความจริงของชีวิตเหล่านี้ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์และเป็นอนัตตาเปลี่ยนแปลงได้ ทนอยู่ในสภาพเดิมเช่นนั้นไม่ได้ และไม่มีแก่นสารสาระอันใดที่ควรแก่การยึดถือ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่านจึงมีจิตใจไม่หวั่นไหวไปด้วยอำนาจแห่งความรักและความชัง เพราะว่าจิตใจของท่านพ้นแล้วจากเครื่องร้อยรัดคือกิเลส

ฉะนั้นการที่เราจะพ้นจากความรักความชังได้ ไม่ถูกความรักความชังครอบงำ เราก็ต้องปฏิบัติตามพระอริยเจ้า คือขัดเกลาจิตใจให้พ้นจากอาสวะกิเลส นี่เป็นหลักปฏิบัติสำหรับสาธุชน ถ้าเราทำใจได้อย่างนี้เราจะพ้นจากความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง ไม่ถูกความรักและความชังเข้าครอบงำจิตใจ และนั่นแหละคือบรมสุข

ฉะนั้นการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานี้จึงต้องปฏิบัติไป เพื่อให้พ้นความรักและความชังทั้งสองอย่าง ถ้าเราปฏิบัติตนให้พ้นได้ก็เท่ากับเราได้พ้นจากความทุกข์ และนั่นแหละเป็นบรมสุขสำหรับสาธุชนโดยทั่วกัน อันนี้ก็เป็นข้อปฏิบัติสำหรับสาธุชนผู้ฝักใฝ่ในสันติสุขและสันติธรรมทุก ๆ ท่าน

สำหรับวันนี้รายการสบายใจของเราก็สิ้นสุดลงอีกแล้ว จะต้องขอจากท่านผู้ฟังไปแต่เพียงนี้ ขอความผาสุกสวัสดีจงมีแด่สาธุชนโดยทั่วกันทุก ๆ ท่าน สวัสดี.

ภัยของชีวิต

เจริญสุขท่านสาธุชนทั้งหลาย

พบกันอีกในรายการสบายใจ ในวันนี้จะได้นำคติธรรมทางพุทธศาสนามาเสนอท่านสาธุชนผู้ติดตามรับฟังรายการนี้อีกครั้งหนึ่ง

ถ้าพูดถึงเรื่องความกลัวแล้วท่านผู้ฟังก็คงจะเข้าใจว่าหมายถึงอะไร ในวันนี้จะพูดถึงเรื่องความกลัวโดยสัญชาตญาณของสัตว์ ท่านกล่าวว่าชีวิตของสัตว์ทุกจำพวกที่เกิดขึ้นมาในโลกนี้ย่อมมีสัญชาตญาณคล้าย ๆ กันอยู่อย่างหนึ่ง คือ การระแวงภัยหรือการรู้จักป้องกันภัยที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิตของตนเอง เราจะสังเกตได้ว่าตั้งแต่แมลงเล็กที่สุด ตัวมด ตัวปลวกหรือแมลงผึ้งหรือสัตว์อื่น ๆ เป็นต้น ที่ได้มีโอกาสเกิดขึ้นมาในโลกนี้ ตั้งแต่ตัวเล็กที่สุดจนกระทั่งถึงใหญ่ที่สุด สัตว์ทุกจำพวกล้วนแล้วแต่มีโอกาสป้องกันตัวทั้งนั้น เล็กแสนเล็กก็มีอาวุธสำหรับป้องกันตัว ป้องกันภัยที่จะเกิดขึ้นแก่มันเอง และสัญชาตญาณของการป้องกันภัยหรือการที่จะหลีกหนีให้พ้นไปจากภัยต่างๆเหล่านี้ก็มีอยู่ในชีวิตของสัตว์ทุกจำพวกด้วย แสดงให้เห็นว่าทุก ๆ คนที่เกิดมาในโลกนี้ย่อมมีความรู้สึกคล้ายคลึงกันเกือบทั้งหมด

แต่ว่าลักษณะของความกลัวต่อภัยต่าง ๆ นั้น อาจจะมีไม่เหมือนกัน เพราะว่าภูมิธรรมทางปัญญาตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของสรรพสัตว์แต่ละจำพวกมีแตกต่างกัน จึงทำให้ความกลัวภัยที่จะเกิดขึ้นนั้นมีความแตกต่างกันไปด้วย

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสสอนหลักธรรมไว้เป็นคติอยู่อย่างหนึ่ง จะขอนำมาเสนอท่านผู้ฟังในวันนี้ คือ

เนื้อในป่าก็หลับไม่ได้สนิท เพราะกลัวตาย

พระราชาธิบดีทั้งหลายก็บรรทมไม่สนิท เพราะกลัวราชศัตรูที่มีกำลังมากกว่า

บัณฑิตทั้งหลายไม่ยินดีในการหลับ ก็เพราะกลัวภัยในสังสารวัฏฏ์

นี่เป็นความกลัวที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน แต่ละลักษณะไม่เหมือนกัน ทำไมเนื้อในป่ามันจึงหลับไม่สนิท ก็เพราะกลัวตายกลัวนายพรานเนื้อจะมาฆ่าชีวิตของมัน ถึงแม้ว่ามันจะนอนอยู่กลางป่า มันก็หลับไม่สนิท ซึ่งเราอาจจะคิดว่า เอ ในป่าไม่น่าจะมี

ภยันตรายอะไรเกิดขึ้น แต่เนื้อในป่าก็หาได้พ้นจากการเบียดเบียน หาได้พ้นจากภัยพิบัติจากพรานผู้มีใจคอโหดร้ายทารุณไม่ อุตส่าห์ดั้นด้นไปผลาญชีวิตของมัน ซึ่งอยู่ในป่าตามภาษาสัตว์จนได้ ฉะนั้นสรรพสัตว์ที่อยู่ในป่ามันจึงนอนหลับไม่สนิท ก็เพราะสาเหตุนี้

สำหรับพระราชาธิบดีทั้งหลายที่หลับไม่สนิท ก็เพราะกลัวราชศัตรูที่มีกำลังมากกว่า เพราะว่าราชาในสมัยก่อนนั้นมีภารกิจมาก ต้องเป็นจอมทัพในการป้องกันประเทศชาติและราชศัตรูต่าง ๆ ที่จะมาเบียดเบียน ฉะนั้น พระราชาก็บรรทมไม่สนิท เพราะว่ากลัวราชศัตรู

ทีนี้ถ้าพูดถึงบัณฑิต บัณฑิตทั้งหลายไม่ยินดีในการหลับก็เพราะกลัวภัยในสังสารวัฏฏ์ หมายความว่าผู้ที่เป็นบัณฑิตนี้ไม่เห็นแก่นอน ไม่ยินดีในการหลับเลย ทำไมจึงไม่ยินดีในการหลับ ก็เพราะเหตุว่าการนอนก็ดี การหลับก็ดี ผลาญเวลาแห่งการประพฤติดี ปฏิบัติชอบหรือการบำเพ็ญธรรมของท่านให้สูญเสียไป บุคคลผู้เป็นบัณฑิตนั้น ย่อมจะเห็นว่าการประพฤติธรรมปฏิบัติธรรมนั้นมีความสำคัญมากที่สุด ที่ท่านจะต้องรีบขวนขวายเพื่อปฏิบัติตนไปสู่ความพ้นทุกข์ ถ้าหากว่าปล่อยให้การนอนเข้าครอบงำมากขึ้นเท่าไร ชีวิตที่ล่วงเลยไปก็ไม่ได้ทำประโยชน์วัฏฏสงสารที่มีอยู่ก็คงยืดยาวต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด เคยยืดยาวต่อไปอย่างไรก็ต้องยืดยาวต่อไปอย่างนั้น ไม่มีวันที่จะสั้นลงได้ บัณฑิตผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสารจึงพยายามนอนให้น้อย แล้วใช้เวลาปฏิบัติธรรมให้มาก

ถ้าพูดถึงทางศาสนาแล้ว ผู้ที่เป็นบัณฑิต ก็ย่อมจะใช้เวลาในการบำเพ็ญความเพียร เพื่อขัดเกลาจิตใจให้บริสุทธิ์จากอาสวะกิเลสทั้งหลายที่มีอยู่ เช่นท่านจะเห็นว่าบัณฑิตที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างไม่ประมาทนั้น จะใช้เวลาล่วงเลยไปทุก ๆ วัน ขัดเกลาจิตใจของท่านให้สะอาดผ่องใสจากความชั่วร้ายที่มีอยู่ภายในจิต จนกระทั่งหมดไปในที่สุด เพราะเมื่อท่านได้ทำลายอาสวะกิเลสที่มีอยู่ภายในจิตนี้ให้หมดไปได้แล้ว ท่านก็สามารถจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ความทุกข์ที่มีอยู่ในวัฏฏสงสารอันมากมายก่ายกองก็จะถึงซึ่งความสิ้นสุดลง

จากการที่ท่านได้ฝึกฝนตนเอง พยายามประพฤติธรรมปฏิบัติธรรมให้เป็นประโยชน์อยู่เสมอๆ นี้ เพราะเหตุว่าท่านกลัวภัยในสังสารวัฏฏ์ที่มีอยู่มาก ซึ่งความเกิดก็เป็นภัย ความแก่ก็เป็นภัย ความเจ็บก็เป็นภัย ความตายก็เป็นภัย ตลอดจนความ

เศร้าโศกเสียใจต่าง ๆ ความทุกข์โทมนัสใจที่เกิดขึ้นเป็นภัย ฯล ฯ ภัยทั้งหลายเหล่านี้มีอยู่มากมายด้วยกัน บุคคลผู้เป็นบัณฑิตจึงมีความรู้สึกกลัวภัยเหล่านี้มาก แล้วก็พยายามที่จะปฏิบัติธรรมเพื่อที่จะให้พ้นไปจากภัยทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้

สาธุชนทุก ๆ ท่าน ก็คงจะเห็นว่าความเกิดนี้เป็นภัยอย่างไร ที่ว่าความเกิดเป็นภัยในที่นี้ ก็เพราะว่าความเกิดขึ้นใหม่ จะเป็นภพใดภพหนึ่ง หรือจะเกิดเป็นมนุษย์ก็ตามเรามีภัยอยู่รอบตัว และก็ความเกิดนี้เป็นเหตุให้เกิดภัยต่างๆติดตามมาอีกหลายอย่างด้วยกัน เราจะต้องประสบต่อความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็เพราะความเกิดเป็นเหตุเป็นปัจจัย ถ้าความเกิดไม่มี ความแก่ ความเจ็บ ความตายก็ย่อมจะเกิดขึ้นไม่ได้

ฉะนั้น แสดงให้เห็นว่าความเกิดนี้เป็นภัยใหญ่หลวงที่เราควรกลัวมากกว่าภัยอื่นใดทั้งหมด

เมื่อความเกิดยังมีอยู่ตราบใด ความทุกข์ต่าง ๆ ก็ย่อมจะมีอยู่ตราบนั้น

ท่านจะสังเกตได้จากสรรพสัตว์ที่ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ความทุกข์ต่างๆ ที่เราได้รับกันอยู่มากมายก่ายกอง เกิดจากอะไรเป็นเหตุ สาวลงไปแล้วเราก็จะพบว่าเกิดมาจาก ชาติ คือความเกิดเป็นเหตุ ถ้าความเกิดไม่มีแล้ว ความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้จะเกิดขึ้นแก่เราไม่ได้

ความเกิดนี้มาจากไหน เมื่อค้นคว้าหาเหตุผลก็จะพบว่าความเกิดนี้มาจากเหตุหลายอย่าง มาจาก ภพ มาจาก อุปาทาน มาจาก ตัณหา มาจาก เวทนา มาจาก ผัสสะ สาวลงไปตามกฎของปฏิจจสมุปบาท ก็พบว่ามาจากเหตุหลาย ๆ เหตุ แต่ว่าเมื่อสรุปรวมแล้วก็เกิดมาจากเหตุใหญ่ ๆ ๔ เหตุคือ อวิชชา ได้แก่ความไม่รู้ ไม่รู้เลยว่าความเกิดเป็นทุกข์ ไม่รู้ว่าความตายเป็นทุกข์ เพราะอวิชชาคือความไม่รู้นี้เกิดขึ้นครอบงำจิตใจเสียก่อน ปิดบังความทุกข์ต่าง ๆ เหล่านี้หมด เมื่อปิดบังความทุกข์ต่าง ๆ นี้แล้วเราก็มองไม่เห็นทุกข์ที่จะเผชิญในภายหน้า จึงเกิดตัณหาคือความทะยานอยากที่จะเกิดอีก กระตุ้นเตือนให้เราต้องประกอบกรรมลงไป เมื่อประกอบกรรมลงไปแล้ว ก็มีความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นในการประกอบกรรมนั้น ผลปรากฏเกิดขึ้นก็คือ ความเกิดย่อมจะมีอยู่

ฉะนั้นแสดงให้เห็นว่าความเกิดที่มีอยู่ได้ก็เพราะ อวิชชา ความไม่รู้ ตัณหา คือความอยาก อุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่น และกรรมคือเจตนาประกอบความดี

ความชั่วลงไป จนเป็นเหตุทำให้ความเกิดใหม่ในภพต่าง ๆ นี้มีอยู่ ฉะนั้นเมื่อบุคคลเราประกอบกรรมกันอยู่เสมอ ๆ วิถีทางของชีวิตก็แตกต่างกันออกไปตามกรรมที่แต่ละบุคคลได้กระทำ สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นทุกข์ของสรรพสัตว์ทั้งสิ้น ถ้าความเกิดยังมีอยู่ตราบใด ทุกข์เหล่านี้ก็จะมีอยู่ตราบนั้น กฎธรรมดามีอยู่อย่างนี้ ที่เราสามารถศึกษาหาความจริงได้ในชีวิตปัจจุบัน ฉะนั้นเมื่อทุกสิ่งทุกอย่างที่มันเป็นโทษเป็นภัยต่อชีวิตมนุษย์มากมายอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้เราเห็นโทษเห็นภัยในวัฏฏสงสารและพยายามปฏิบัติตนให้พ้นไปจากวัฏฏสงสารเหล่านี้ ทางใดที่จะทำให้ภพชาติต่าง ๆ สิ้นสุดลงแล้ว ทางนั้นเป็นสิ่งที่ควรจะประพฤติปฏิบัติ

เพราะถ้าหากว่าเราไม่สามารถที่จะทำลายภพทำลายชาติให้สิ้นสุดลงได้ ทุกข์ต่าง ๆ มันก็ไม่สิ้นสุดลง ความดีหรือกุศลทั้งหลายแหล่ที่เราได้ประกอบกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็มุ่งที่จะรวบรวมให้เป็นพละกำลังในการที่จะเสริมสร้างให้เรา ได้บรรลุถึงความดับทุกข์หรือทำลายเหตุแห่งความทุกข์ต่าง ๆ เหล่านี้กันทั้งนั้น จุดใหญ่ อยู่ที่ตรงนี้ ฉะนั้นเราจึงควรประกอบแต่กุศลกันอยู่เสมอ เพื่อมุ่งไปสู่จุดหมายปลายทางดังที่ได้กล่าวมา ภัยทั้งหลายทั้งปวงที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเปรียบเทียบ จึงมีความแตกต่างกันที่ภูมิปัญญาของบุคคลที่จะพิจารณาเห็นว่าอะไรเป็นภัย

สำหรับพระพุทธศาสนาของเรานั้นไม่ต้องสงสัย พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสชี้ให้เห็นว่า ความเกิดเหล่านี้เป็นภัย เราจะพ้นภัยได้ก็ต่อเมื่อเราปฏิบัติตนให้พ้นไปจากความเกิด หรือพ้นไปจากวัฏฏสงสารคือการเวียนว่าย เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา แก่แล้วก็แก่อีก แก่แล้วก็ตายกันอย่างนี้ ถ้าสามารถที่จะขจัดได้ก็เป็นบรมสุขในชีวิตของมนุษย์ทุกๆคน

ฉะนั้นเมื่อนึกถึงภัยคราวใด ขอให้ท่านสาธุชนพึงนึกถึงภัยอันใหญ่หลวงในข้อนี้ไว้ให้มากเป็นเบื้องต้น แล้วเราก็สามารถที่จะปฏิบัติตนให้พ้นไปจากภัยเหล่านี้ได้ ถ้าเราไม่นึกถึงภัยเหล่านี้แล้ว เราอาจจะไปกลัวภัยเล็กๆ น้อย ๆ ซึ่งไม่ใช่เป็นภัยที่แท้จริงเหมือนกับภัยคือความเกิด

ความเกิดเป็นภัยอันใหญ่หลวงจริง ๆ เราควรที่จะได้แสวงหาทางกันว่า ทำอย่างไรหนอเราจึงไม่เกิด ทำอย่างไรเราจึงจะไปสู่ความสิ้นทุกข์ สิ้นวัฏฏสงสารนี้เสียทีหนึ่ง เราควรจะแสวงหาทางเหล่านี้ ถ้าเราพบทางแล้ว เราก็จะพบความสุขที่แท้จริง

ในชีวิตของเราก็คงจะสิ้นสุดการท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดกันเสียที เพราะว่าวัฏฏสงสารอันยืดยาวนั้น เต็มไปด้วยภยันตรายต่าง ๆ เต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานต่าง ๆ ถ้ายาวมากขึ้นเท่าไร ทุกข์ก็ยาวมากขึ้นเท่านั้น เราสามารถทำลายวัฏฏสงสารได้มากเท่าไร ก็เป็นความสุขของเรามากขึ้นเท่านั้น

สาธุชนแต่ละท่านควรที่จะได้ประพฤติปฏิบัติ แล้วก็มุ่งแสวงหาทางที่จะให้พ้นไปจากวัฏฏสงสารเหล่านี้ ครั้งนี้แล้วได้พูดถึงเรื่องโทษเรื่องภัยที่เกิดขึ้นจาก กุศลกรรมมาครั้งหนึ่งว่า กุศลเองที่เป็น วัฏฏคามินี ก็เป็นโทษเป็นภัย ฉะนั้นเราจึงควรที่จะสร้างกุศลประเภทที่เป็น วัฏฏคามินี คือกุศลประเภทที่ทำลายภพทำลายชาติ ทำลายวัฏฏสงสาร

กุศลเหล่านี้จะบังเกิดขึ้นแก่เราได้ก็ต้องอาศัยการเจริญภาวนากุศล คือการเจริญสมถะหรือการเจริญวิปัสสนา อันเป็นทางสายเดียวเท่านั้น ที่สามารถจะนำสัตว์ทั้งหลายไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่าเป็นทางสายเดียวเป็นทางสายเอกที่สรรพสัตว์ประพฤติตามปฏิบัติตามแล้วสามารถจะถึงซึ่งความทุกข์ได้โดยทั่วกัน ขอให้แต่ละท่านขวนขวายแสวงหาทางเหล่านี้ แล้วภัยต่าง ๆ จะเกิดขึ้นแก่เราไม่ได้ ความสุขก็จะเป็นของเราโดยทั่วกันทุก ๆ ท่าน

สำหรับในวันนี้เวลารายการสบายใจก็สิ้นสุดลงแล้ว จะต้องขอจากท่านผู้ฟังไปแต่เพียงนี้ ขอความสุขสวัสดีจงมีแด่ท่านสาธุชนโดยทั่วกันทุก ๆ ท่าน สวัสดี.

การพิจารณาชีวิต

เจริญสุขท่านสาธุชนทั้งหลาย

วันนี้ก็พบกันอีกในรายการสบายใจ ท่านผู้ฟังคงจะเคยผ่านความทุกข์ใจเกี่ยวกับการนึกถึงความตายกันมาคนละหลาย ๆ ครั้ง เพราะเท่าที่สังเกตดูและพบปะกับท่านสาธุชน พูดถึงเรื่องความตายคราวใด จิตใจมันห่อเหี่ยวไปหมด รู้สึกเป็นทุกข์และกังวลอย่างไรชอบกล มือเท้ามันก็พลอยจะอ่อนไปด้วย หมดเรี่ยวหมดแรงทำให้ไม่อยากจะทำอะไรทั้งหมด ปล่อยชีวิตไปเพื่อคอยวันตายวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ความรู้สึกเหล่านี้มักจะมีขึ้นมาบ่อย ๆ

ทำไมเมื่อเรานึกถึงความตายคราวใด จิตใจถึงได้เกิดความห่อเหี่ยวถึงอย่างนั้น ทั้ง ๆ ที่ ๆ เรามาเกิดก็แสนจะร่าเริง บางคนก็เกิดมาร้องไห้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น จากนั้นก็เต็มไปด้วยสิ่งที่น่ารื่นรมย์ใจ หัวเราะยิ้มแย้มแจ่มใสตลอดชีวิตของตนเองก็มีอยู่ เกือบจะไม่รู้จักคำว่าร้องไห้ก็มี ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเหตุว่าบุคคลเหล่านั้นมองโลกนี้ด้วยความรื่นรมย์ใจ และก็ไม่ได้คิดเลยว่ากาลเวลาที่เราจะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เราอยู่ได้ไม่นานไม่ช้าเราก็จะต้องจากโลกนี้ไปอีก ในระยะที่เรามีชีวิตอยู่ก็เพียงชั่วครู่ชั่วยามเท่านั้นเพราะทุกสิ่งทุกอย่างตกอยู่ในฐานะแห่งความไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วเหลือเกิน แต่เราไม่ได้คิดถึงสิ่งทั้งหลายเหล่านี้

ส่วนมากก็มีความรู้สึกนึกคิดแต่เพียงว่า เรามีชีวิตอยู่โดยไม่คิดว่าเราจะตายจากโลกนี้ไป จะไปไหนมีสุขมีทุกข์อย่างไรก็ไม่คิดถึง และที่ไม่ได้คิดถึงก็เกิดมาจากหลายทาง บางทีก็เกี่ยวกับการครองชีพ เกี่ยวกับกิจการงานต่าง ๆ ที่เป็นปลิโพธเป็นภาระมากเกินไป ซึ่งจำเป็นจะต้องปฏิบัติกิจต่าง ๆ เหล่านี้เสียก่อน ทั้ง ๆ ที่สาระก็มีน้อยที่สุดจึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้พระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนานี้ บางทีก็ต้องหนีอกุศลไปเหมือนกัน

เรื่องที่เรานึกถึงวันตายแล้วจิตใจรู้สึกไม่สบายนั้น ก็เพราะเราไม่ได้นึกด้วยความละเอียดถี่ถ้วน ด้วย**โยนิโสมนสิการ** แต่เราไปนึกคิดในด้านอื่น ๆ มันก็เกิดมีความกลัวขึ้นมา นึกว่าถ้าเรานี้ตายจะต้องพลัดพรากจากสิ่งที่รัก พลัดพรากจากสิ่งโน้นสิ่งนี้อะไรหลาย ๆ อย่าง คิดทีไรจิตใจก็ห่อเหี่ยวลงเท่านั้น ซึ่งความนึกคิดอย่างนี้ไม่มีประโยชน์ บางครั้งก็เกิดความกลัวตายคิดว่าจะทำอย่างไรเราจึงจะไม่ตาย อย่างนี้ก็มี ท่านผู้ฟังที่ผ่านโลกผ่านวัยมามากก็คงจะทราบอยู่แก่ใจแล้วว่า ชีวิตของคนที่เกิดมาในโลกนี้ไม่ใช่ว่าจะอยู่อย่างจีรังยั่งยืนตลอดไป

ชีวิตที่เป็นอยู่ในโลกนี้เป็นอยู่ในลักษณะชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น เรามาชั่วประเดี๋ยวประด๋าวแล้วเราก็ต้องจากโลกนี้ต่อไปอีก ไม่มีที่สิ้นสุด โลกนี้จึงเหมือนสถานีผ่านเท่านั้น แต่เราผ่านไปก็พักอยู่หลายวันหน่อย บางคนพักตั้ง ๙๐ ปี ๑๐๐ ปีแล้วจึงจะจากไป

ฉะนั้นอะไรก็ตาม ที่มันมีอยู่ในโลก เป็นสมบัติประจำโลก เราจะถือเอาว่าสิ่งนั้นเป็นสมบัติของเรา ที่เราควรจะต้องแสวงหาไว้ ให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเราให้มากที่สุดและตลอดไป ก็เป็นความเข้าใจที่ผิดมากทีเดียว จะต้องเข้าใจเสียใหม่ว่าโลกนี้เป็นอย่างนี้

ธรรมดาของโลกต่างจากที่เราเข้าใจกันมาก เพราะว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องเป็นของประจำโลก รวมถึงตัวเราเองนี้ทุก ๆ คนนี้ด้วย สังขารร่างกายที่เรามีอยู่นี้เราก็ต้องทอดทิ้งไว้เป็นของประจำโลก อย่างน้อยก็ต้องเป็นขี้เถ้าหรือเป็นเศษวัตถุเป็นสสารที่จะหมักหมมไว้ในผืนแผ่นดิน เพื่อให้ผืนแผ่นดินนี้มีกว้างขวางออกไป มีปุ๋ยสำหรับไปหล่อเลี้ยงต้นข้าวต้นหญ้าต่าง ๆ ให้งอกงามขึ้นได้

การที่เรานึกถึงอย่างนี้บ่อย ๆ เพื่อเข้าใจถึงความจริงในโลกนี้ มีส่วนช่วยบรรเทาอกุศลในใจได้มาก หรือมีส่วนที่จะช่วยบรรเทาความเร่าร้อนของสังคมลงไปได้มากทีเดียว

ความเข้าใจในสภาวธรรมตามความเป็นจริงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิตของทุก ๆ คน ถ้าเราไม่เข้าใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามความเป็นจริงแล้ว ชีวิตแห่งความเป็นอยู่ก็จะอยู่อย่างลำบาก จะอยู่อย่างเป็นทุกข์ตลอดกาล ควรที่จะได้มีความเป็นอยู่อย่างบุคคลผู้ที่ไม่หลงระเริง คือมีความเป็นอยู่อย่างคนที่มีสติปัญญาแล้วก็เข้าใจถึงเหตุการณ์ของโลกโดยถูกต้องแจ่มแจ้งว่า โลกมนุษย์ที่เราอาศัยอยู่ก็เป็นอยู่อย่างนี้ ถือว่าเป็นกฎธรรมดาของโลกและมันจะต้องเป็นไปตามกฎธรรมดาอย่างนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด กี่ร้อยกี่พันปีมันก็เป็นอยู่อย่างนี้ หน้าที่ของเราจำเป็นจะต้องพิจารณาถึงสิ่งที่เกื้อกูลต่อชีวิตให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะอายุของเราก็มีแต่จะน้อยลง ๆ วันเวลาที่จะอยู่ในโลกก็สั้นเข้าตามลำดับ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนเรื่องนี้ไว้หลายแห่งด้วยกัน เพื่อที่จะให้เรานี้เกิดความสำนึกในสิ่งต่าง ๆ จะได้นำเอาสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์กับการดำเนินชีวิตของเราให้มากยิ่งขึ้น

จริงอยู่ ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือชีวิตของสัตว์ สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ต้องเปลี่ยนแปลงที่เราเรียกกันว่า อนิจจัง เป็นของไม่เที่ยง จะถือเอาเป็นแก่นสารสาระอันใดอันหนึ่งไม่ได้

สรรพสิ่งทั้งมวลเหล่านี้ตกอยู่ในฐานะแห่งความเป็นทุกข์ เราต้องถูกบีบคั้นตลอดเวลา

ตกอยู่ในฐานะแห่งความเป็นอนัตตา ซึ่งเราจะไปบังคับบัญชาให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ก็ไม่ได้

เพราะฉะนั้นการพิจารณาถึงสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงก็นับว่ามีประโยชน์มาก อย่างน้อยก็อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดในทางที่ดี ๆ กลับเนื้อกลับตัวได้เพราะมารู้เท่าทันเกี่ยวกับเรื่องชีวิต

คนที่คิดถึงความตายบ่อย ๆ จึงไม่ใช่คนประมาท

ส่วนคนที่ไม่นึกถึงความตายบ่อย ๆ นั้นเป็นคนประมาท ประมาทอย่างมากทีเดียว ที่ไม่ได้พิจารณาถึงตนของตนให้เป็นประโยชน์แก่ตน ก็ย่อมจะต้องเกิดความรู้สึกที่ลำบากมากจะไม่เกิดประโยชน์อะไรเกี่ยวกับเรื่องการดำรงชีวิตอยู่

พระพุทธองค์ได้สอนให้เรารู้จักความเป็นจริงที่มีอยู่ในโลกนี้ และก็สอนให้เราบูชาความจริงอันเป็นส่วนแห่งสัจจธรรมในโลกนี้เช่นเดียวกัน ถ้าเราอยู่ในฐานะที่เป็นผู้บูชาในสัจจธรรม เราก็คงจะได้พบสัจจธรรม

แต่ถ้าเราไม่บูชาสัจจธรรม เราก็จะไม่พบสัจจธรรมเลย

นี่เป็นหลักปฏิบัติที่มีอยู่ประจำโลกแล้ว ฉะนั้นบรรดาสาธุชนผู้ที่นึกคิดถึงเรื่องความตายแล้วจิตใจไม่สบาย ก็ขอให้นึกคิดใหม่ในทางที่ถูก ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ เพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์ในด้านการศึกษาค้นคว้าให้เกิดประโยชน์แก่เรานี้ต่อไป

เรื่องวันเวลาที่ล่วงเลยไปทุกๆ ขณะ จะต้องพิจารณาให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของบุคคลให้มาก ซึ่งเรื่องนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญมากสาธุชนที่นึกคิดในเรื่องความตายแล้วใจไม่สบายก็จะได้รู้จักนึกรู้จักคิด

ความตายนั้นเป็นความจริงเหลือเกิน เป็นสัจจธรรมประจำโลกทั้งสิ้นเพราะสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ย่อมประกาศความจริงให้ปรากฏอยู่ได้ทุกเวลาทุกโอกาส

เมื่อเราได้เข้าถึงความจริงส่วนนี้แล้วก็คงจะไม่ทุกข์จนเกินไป คงจะทำให้เรานี้มีความผาสุกอยู่บ้าง ถึงชีวิตนั้นจะเป็นทุกข์ แต่ก็อย่าให้ทุกข์จนเกินไป

เวลาของรายการสบายใจพอสมควรแก่เวลา จะต้องขอจากท่านสาธุชนที่ติดตามรับฟังรายการไปเพียงนี้ ขอความผาสุกสวัสดีจงมีแด่สาธุชนโดยทั่วกันทุก ๆ ท่าน สวัสดี.

เกิดแล้วก็ตาย

มาอ่านชื่อเรื่องข้างต้นอาจจะไม่สบายใจ เพราะเกี่ยวกับเรื่องที่มนุษย์ทั่ว ๆ ไป ไม่ค่อยจะชอบกันเท่าใดนัก ทั้งนี้เพราะเหตุที่พวกเราทุกคนกลัวความตายกันนั่นเอง

ทำไมคนเราจึงกลัวตาย ทำไมทุกคนจึงไม่ชอบความตาย เป็นเรื่องที่น่าคิด และความตายที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคลทั่ว ๆ ไปนั้นเรามักจะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ใหญ่หลวงที่สุด ถ้าหากว่ามีใครตายคนหนึ่งก็รู้สึกว่าโกลาหลกันมากทีเดียว และทุกคนที่อยู่เบื้องหลังก็จะมีแต่ความเศร้าโศกโทมนัสใจ ยิ่งถ้าผู้ตายนั้นเป็นผู้ที่เรารักมากที่สุดหรือเป็นบุคคลอื่นที่เราเคารพบูชามากที่สุด ก็เป็นเหตุทำให้ผู้ที่อยู่เบื้องหลังมีความโทมนัสใจมากยิ่งขึ้นตามลำดับ

ข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าหากเราเข้าใจถึงเรื่องความตายตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ให้ชัดเจนขึ้นมาแล้ว ดูเหมือนว่าแทนที่เราจะไปเศร้าโศกหรือเกิดโทมนัสใจ ก็จะทำให้กลายเป็นคนที่มีเหตุผลขึ้นอีกมาก

แท้ที่จริงเรื่องของความตายนี้ก็คล้าย ๆ กันกับความดับไปของดวงไฟนั่นเอง ชีวิตของบุคคลเราทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ ไม่ต่างอะไรกับดวงประทีป มันอุบัติขึ้นและทรงอยู่โดยอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ปรุงแต่ง ชีวิตที่จะปรากฏขึ้นมาได้ก็ต้องอาศัยปัจจัยเช่นเช่นเดียวกัน

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงสอนถึงเรื่องเหตุและผล สรรพสิ่งทั้งมวลที่เกิดขึ้นมานี้ต้องมีเหตุเป็นแดนเกิดขึ้นทั้งสิ้น ไม่ใช่เกิดจากผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้บันขึ้น หรือมีผู้ใดผู้หนึ่งมาเป็นผู้บันดาล เป็นการปฏิเสธพระพรหมเป็นผู้สร้าง ปฏิเสธพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างชีวิตของเราที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ ย่อมมีกรรมเป็นเหตุเป็นแดนเกิดทั้งหมด เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่าเหตุซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดผลมีปรากฏอยู่อย่างนี้ยังไม่เสื่อมสลายไป ผลต่าง ๆ ก็ย่อมจะยังไม่ดับ ถ้าเมื่อใดเหตุดับ ผลก็ต้องดับ

เหมือนไฟที่มันเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการเสียดสีของหัวไม้ขีดไฟกับกลักไม้ขีดไฟและส่วนมันจะปรากฏนานเท่าใดนั้น ต้องแล้วแต่เชื้ออันเป็นปัจจัย

ชีวิตที่เกิดขึ้นนี้ก็เหมือนกัน เมื่อกรรมเป็นปัจจัยนำชีวิตให้อุบัติเกิดขึ้นมาแล้วก็ต้องอาศัยการอุปถัมภ์จากกรรมอีกเช่นกัน

ชีวิตของเราตั้งอยู่บนมูลฐานของเหตุ ๔ อย่าง คือ กรรมอย่างหนึ่ง จิตอย่างหนึ่ง อุตุอย่างหนึ่ง และอาหารอย่างหนึ่ง ถ้าสมุฏฐานทั้ง ๔ ประการนี้อย่างหนึ่งดับลงชีวิตของเราก็ดับลงด้วย.

นึกถึงความตาย

เมื่อทุกคนเกิดแล้วต้องเผชิญต่อ ความแก่และความตายอย่างนี้ เราจะพึงปฏิบัติตนเช่นใดจึงจะสามารถเอาชนะต่อความทุกข์เหล่านี้ได้ เพราะขึ้นชื่อว่าความแก่และความตายใคร ๆ ก็ไม่ชอบทั้งนั้น สัตว์ทุกประเภทต่างก็พากันกลัวตาย ตั้งแต่มดปลวกไปเลยทีเดียว บางคนกลัวถึงขนาดใครมาพูดเรื่องตายให้ฟังไม่ได้ก็มี ท่านผู้หนึ่งเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ฐานะดีมาก อายุเก้าสิบเศษ แต่ท่านเป็นคนกลัวตายมาก กลัวจนกระทั่งขณะนอนหลับก็ไม่อยากจะหลับ เพราะกลัวว่าเมื่อหลับแล้วจะไม่ตื่นมาอีก ปรากฏว่า ในขณะนอนอยู่นั้นต้องมีสาวใช้คอยเปลี่ยนเวรกันเข้าไปปรนนิบัติอยู่ตลอดเวลา

การเข้าไปปรนนิบัตินั้น ก็ไม่ต้องทำอะไรมากเพียงแต่คอยเอามือนวดที่ตัว หรือเอามือจับไปตามตัวเสมอ ๆ เพื่อให้เกิดความรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลา ท่านคิดว่าการกระทำเช่นนี้จะเป็นการช่วยให้ท่านอายุยืนต่อไปได้อีก ซึ่งก็เป็นความรู้สึกอีกอย่างหนึ่งเกิดมาจากความกลัวตายเป็นเหตุ

และข้าพเจ้าคิดว่าท่านผู้อ่านส่วนมากก็คงกลัวตายด้วยกันทั้งนั้น ก็เมื่อทุกคนต่างก็กลัวตายอย่างนี้ เพราะเหตุใดจึงต้องมาแนะนำให้เขานึกถึงความตายอีก จะมิเป็นการส่งเสริมให้คนกลัวตายมากยิ่งขึ้นหรือ เพราะตามธรรมดาคนเรากลัวสิ่งใด ท่านก็บอกว่าจงอย่าไปนึกถึงสิ่งนั้น และความกลัวก็จะไม่เกิด ตัวอย่างเช่นเรากลัวผี ถ้าสมมุติว่าเราเดินทางไปในที่เปลี่ยวและมืด ซึ่งในสถานที่นั้นใครก็รู้ว่าผีดุเคยถูกหลอกมาแล้ว ในระหว่างที่เราเดินทางไปนั้น ถ้าเราไม่รู้ว่าในที่นั้นผีดุเราก็สามารถเดินไปได้อย่างสบาย แต่ถ้าเรารู้ว่าในสถานที่นั้นเป็นผีดุ ข้าพเจ้าคิดว่าคงจะไม่มีใครกล้าเดินไปเป็นแน่ หรือในขณะเราเดินในที่เปลี่ยวที่มืดถ้าเกิดนึกถึงผีขึ้นมา เราจะเกิดความกลัวขึ้นมาทันที ถ้าไม่นึกถึงผีก็ไม่เกิดความรู้สึกกลัว

เรื่องของความตายก็เหมือนกัน ถ้าเราไปคิดถึงมันก็ทำให้เกิดความกลัว ถ้าเราไม่ไปนึกถึงมันก็ไม่เกิดความกลัว เรื่องเหล่านี้เราจึงควรทำความเข้าใจกันให้กระจ่างชัดออกไป มิฉะนั้นแล้วก็อาจจะเป็นเหตุให้เกิดความเข้าใจในพระพุทธพจน์ผิดไปก็ได้

เพราะพระพุทธองค์ตรัสสอนให้พระพุทธบริษัทนึกถึงความตายอยู่เสมอ ทั้งยังกล่าวแสดงถึงอานิสงส์ของการนึกถึงความตายไว้อีกมากมาย ดังมีปรากฏอยู่ในมรณัสสติสูตร อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาตว่า

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย มรณัสสติอันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด"

ตามพระพุทธพจน์บทนี้ ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธองค์สอนให้เรานึกถึงความตายเพื่อความไม่ตาย ที่เรียกว่า "อมตะ" ซึ่งแปลว่า "ไม่ตาย" โดยธรรมาธิษฐานได้แก่พระนิพพานนั่นเอง

ฉะนั้นจึงควรศึกษาให้เข้าใจ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติไปสู่พระนิพพาน คือความไม่ตายอีกต่อไป

วิธีนึกถึงความตายที่ไม่ถูก

ความจริงเรื่องการนึกถึงความตายนั้น ถ้านึกไม่ถูกวิธีที่ท่านได้วางเอาไว้ ก็เกิดโทษเหมือนกัน เหมือนกับที่เรานึกถึงกันในปัจจุบันเป็นส่วนมากนี้แหละ นึกถึงทีไรก็เกิดความกลัวทุกที จนไม่อยากจะนึก บางคนไม่ได้นึกเลยว่าตัวเองจะตาย จนกระทั่งกลายเป็นคนลืมตายไป และถ้าใครก็ตามลืมตายขึ้นมา ก็หมายถึงว่า ผู้นั้นจะต้องเกิดความประมาทมัวเมาทันที อาจจะประมาทมัวเมา ในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หรือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ก็ได้ แล้วก็สร้างบาปสร้างกรรมกันไป แทนที่จะสร้างความดีอันเป็นบุญกุศลเพื่อเตรียมตัวเอาไว้ตาย

การนึกถึงความตายนี้จึงต้องอาศัยความแยบคายเป็นที่ตั้ง เช่นถ้าไม่มีความแยบคายในใจแล้วเมื่อไปถึงความตายของบุคคลที่ตัวมุ่งหมาย ดุจมารดานึกถึงความตายของบุตรสุดที่รัก หรือเมื่อเรานึกไปถึงบุคคลที่เรารักมากที่เขาตายไปแล้ว ความเศร้าโศกก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นสามี ภรรยา เพื่อน คู่หมั้น คู่รัก หรือครูอาจารย์ ถ้านึกถึงความตายแล้ว ความเศร้าโศกเกิดขึ้นก็ไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้นึกกลับเป็นโทษ

และก็ตรงกันข้าม ถ้าไม่นึกถึงความตายของบุคคลที่ตนเกลียด เช่นเมื่อนึกถึงความตายของศัตรูผู้จองเวรต่อกัน ก็เป็นเหตุให้เกิดความปลาบปลื้มยินดี ความสลดใจก็ไม่เกิด ประโยชน์ก็ไม่มีอีกเช่นกัน เพราะเกิดความยินดี

และเมื่อไปนึกถึงความตายของบุคคลที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับตน คือผู้นั้นไม่ได้เป็นญาติหรือผู้คุ้นเคยกันความสลดใจก็ไม่เกิดอีก เช่นสัปเหร่อที่เห็นซากศพ เขาจะไม่เกิดความรู้สึกอะไรเลย สัปเหร่อจะปฏิบัติงานไปตามหน้าที่ เพื่อสินจ้างอย่างเดียวเท่านั้น เห็นซากศพก็เหมือนเห็นขอนไม้ การนึกถึงความตายอย่างนี้ก็ไม่มีประโยชน์

และเมื่อไปนึกถึงความตายของตนเอง ก็เป็นเหตุให้เกิดความหวาดเสียว เกิดความกลัวเหมือนกับนักโทษเห็นเพชฌฆาตเงื้อดาบขึ้นจะประหารตนฉะนั้น

ฉะนั้น การไปนึกถึงความตายโดยปราศจากความแยบคายในใจ คือสติ ความสลด และปัญญา ย่อมจะไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใดแก่ผู้นึกเลย บางคนถึงกับบอกว่า มืออ่อนเท้าอ่อนไปหมดพอนึกถึงว่าเราจะตาย ไม่อยากจะทำอะไรอีกต่อไป การนึกถึงความตายอย่างนี้เป็นเหตุให้เกิดความอ่อนแอ ไม่กระตือรือร้นต่อการกระทำความดีความเพียร การนึกอย่างนี้มีโทษ

การนึกถึงความตายที่ถูก

การนึกถึงความตายที่ไม่เป็นโทษแก่ผู้นึกนั้น ผู้นึกจะต้องมีความแยบคายในใจ คำว่าแยบคายในที่นี้หมายถึงในขณะไปนึกต้องมี สติ ความสลดและปัญญา เช่นเมื่อไปเห็นสัตว์ที่ถูกฆ่าตายหรือตายเองก็ตาม เราต้องใช้สติไปตั้ง ใช้ความสลดและปัญญาไปตั้งไว้ในอารมณ์ที่ประสบนั้น แล้วก็นึกถึงว่า "มรณํ อนตีโต" เราจะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้อย่างนี้เป็นอารมณ์ ก็สามารถที่จะยังนิวรณ์ธรรมต่าง ๆ ให้สงบระงับ แล้วจิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิต่ออารมณ์กรรมฐานนั้น

เมื่อนึกถึงความตายอย่างนี้เป็นอารมณ์ แล้วจิตก็ยังไม่ตั้งมั่นในอารมณ์กรรมฐาน ท่านก็วางหลักการเอาไว้อีก ๘ วิธี ดังต่อไปนี้

๑. ให้นึกถึงความตาย โดยปรากฏดังเพชฌฆาต
๒. ให้นึกถึงความตาย โดยความวิบัติแห่งสมบัติ
๓. ให้นึกถึงความตาย โดยเข้าไปเปรียบเทียบ
๔. ให้นึกถึงความตาย โดยกายเป็นของที่ทั่วไป คือเป็นของสาธารณะ แก่เหล่ากิมิชาติ และโรคเป็นต้นมากมาย

๕. ให้นึกถึงความตาย โดยอายุทุรพล คือมีกำลังน้อย

๖. ให้นึกถึงความตาย โดยไม่มีเครื่องหมาย

๗. ให้นึกถึงความตาย โดยกำหนดกาล

๘. ให้นึกถึงความตาย โดยขณะนิดหน่อย

ในแปดวิธีที่กล่าวมานี้ เป็นวิธีพิจารณาเพื่อให้เกิดความสลดใจในการที่จะให้จิตตั้งมั่นในอารมณ์ และการที่จะเจริญมรณานุสติในแปดวิธีนี้ ไม่จำเป็นจะต้องไปเห็นคนตายก็ได้ คือเมื่อเราประสงค์จะเจริญก็หาสถานที่ที่สงบไม่มีผู้คนสัญจรไปมา ทั้งให้เป็นสถานที่สะดวกด้วย เสร็จแล้วก็นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายให้ตรง เอาเท้าขวาทับเท้าซ้าย เอามือขวาวางซ้อนมือซ้าย ดังที่เห็นพระพุทธรูปนั่งนั้นแหละ

เสร็จแล้วก็หลับตาระลึกถึงความตายในแปดอย่างที่กล่าวมานั้นอย่างใดอย่างหนึ่งก็ใช้ได้

ความตายปรากฏดังนายเพชฌฆาต

ให้ระลึกถึงความตายปรากฏดังนายเพชฌฆาตนั้นหมายความว่า ชีวิตของคนเราทุกคนที่กำลังเป็นอยู่ขณะนี้ เสมือนดังนักโทษผู้ถูกตัดสินให้ประหารชีวิต ในขณะนี้นายเพชฌฆาตผู้ประหารกำลังแกว่งดาบอยู่ใกล้ ๆ คอเราอยู่ตลอดเวลา ไม่ทราบว่ามันจะบั่นลงบนคอของเราเมื่อไร ฉะนั้นผู้เจริญมรณานุสติจะต้องระลึกเช่นนี้อยู่เสมอ ๆ

ที่ว่าคนเราทุกคนที่เกิดมาเหมือนนักโทษผู้ถูกตัดสินให้ประหารชีวิตนั้น ท่านทั้งหลายอาจจะสงสัยว่าก็ในเมื่อเราไม่เคยไปทำผิดร้ายแรงมาจากไหน ไฉนจะต้องถูกลงโทษหนักเช่นนั้น ความจริงเราก็มิได้กระทำผิดอาญามาจากไหนดอก แต่เพราะเจตนาอันเป็นตัวกรรมที่ปรุงแต่งให้เรากระทำบุญบ้าง บาปบ้าง ในอดีตภาพนั้นแหละส่งผลให้เราเกิดมาถูกประหารด้วยความตายไม่ว่าเราจะไปเกิดในภพภูมิไหน ๆ จะเป็นอบายสัตว์ จะเป็นเทวดา จะเป็นพระพรหมก็ตามต้องตายทั้งนั้น

ฉะนั้นเมื่อชาติคือความเกิดมีอยู่ ความตายก็ย่อมจะมี ท่านกล่าวว่าความตายตอนนี้มันมาพร้อมกับความเกิดนั่นเอง อรรถกถาจารย์ท่านอุปมาว่า เหมือนกับเห็ดหวัง ในขณะที่มันโผล่ขึ้นมาจากพื้นดิน หัวเห็ดมันก็นำเอาดินติดหัวเห็ดขึ้นมาด้วย

ถ้าจะกล่าวตามสภาวะทางปรมัตถ์แล้ว เมื่อปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นมันจะตั้งอยู่ในฐิติขณะแล้วก็ดับไป ที่เรียกว่าภังคขณะทันที หาได้ตั้งอยู่ถาวรตลอดไปไม่ ความตาย

อย่างนี้มีอยู่ประจำทุก ๆ ขณะ แม้แต่ในขณะที่ท่านนั่งอ่านหนังสืออยู่นี้ ท่านก็ตายอยู่ตลอดเวลา ท่านเรียกความตายอย่างนี้ว่า ขณิกมรณะ

หรืออีกนัยหนึ่ง ท่านอุปมาว่า ชีวิตของคนเราทุกคนที่เกิดมานี้ก็เหมือนกับดวงอาทิตย์ที่โผล่ขึ้นมาทางด้านตะวันออก เมื่อโผล่ขึ้นแล้วก็บ่ายหน้าไปสู่ทางทิศตะวันตกอยู่ตลอดเวลา ไม่มีเวลาหยุดนิ่งหรือหมุนกลับได้เลย

อจฺจยนฺติ อโหรตฺตา ชีวิตํ อุปรุชฺฌติ
อายุ ขียติ มจฺจานํ กุนฺนทีนํว โอทกํ

วันคืนทั้งหลาย ย่อมล่วงไป ๆ ชีวิตก็พลอยดับไปด้วย อายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นไปเปรียบดังน้ำแห่งแม่น้ำน้อย

(สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ๑๕/๑๕๘)

หรือที่ตรัสว่า

ยเมกรตฺตึ ปฐมํ คพฺเภ วสติ มาณโว
อพฺภุฏฺฐิโตว โส ยาติ ส คจฺฉํ น นิวตฺตติ

สัตว์อยู่ในครรภ์เพียงคืนเดียว ซึ่งเป็นคืนแรกใด ตั้งแต่คืนแรกนั้นไปสัตว์นั้นย่อมบ่ายหน้าไปสู่ความตาย ดุจเมฆฝนที่ตั้งขึ้นแล้ว เขาย่อมไม่หวนกลับ

(ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ๒๗/๔๖๔)

หรือที่ตรัสว่า

ผลานมิว ปกฺกานํ ปาโต ปตนโต ภยํ
เอวํ ชาตาน มจฺจานํ นิจฺจํมรณโต ภยํ

เหมือนอย่างว่าผลไม้ที่สุกงอม กลัวแต่การหล่นในเวลาเช้าฉันใด สัตว์ที่เกิดมาแล้ว ก็กลัวแต่ความตายเป็นนิตย์ฉันนั้น

หรือที่ตรัสว่า

ยถา หิ กุมฺภการสฺส กตํ มตฺติกภาชนํ
ขุทฺทกญฺจ มหนฺตญฺจ ยํ ปกฺกํ ยญฺจ อามกํ
สพฺพํ เภทปริยนฺตํ เอวํ มจฺจาน ชีวิตํ

เหมือนอย่างว่าภาชนะดิน ที่ช่างหม้อทำแล้วทั้งเล็ก ทั้งใหญ่ ทั้งสุก ทั้งดิบทุกอย่างย่อมมีความแตกเป็นที่สุดฉันใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็มีความตายเป็นที่สุดฉันนั้น

เพราะฉะนั้นความตายนี้จึงชื่อว่า มาพร้อมกับความเกิด และความตายนั้นย่อมนำเอาชีวิตไปถ่ายเดียวจะช่วงชิงเอากลับคืนมาไม่ได้ ท่านจึงเปรียบเทียบว่าดุจนายเพชฌฆาตกำลังแกว่งดาบอยู่ที่คอ เพื่อที่จะบั่นคออยู่ตลอดเวลา เราท่านทั้งหลายจึงควรระลึกถึงความตายอยู่เสมอ ๆ ด้วยความไม่ประมาทเถิด

เหมือนความวิบัติแห่งสมบัติ

ที่ท่านให้พิจารณาความตายว่า เหมือนความวิบัติแห่งสมบัตินั้น หมายความว่าสมบัติใด ๆ ในโลกนี้ ย่อมงดงามเปล่งปลั่งอยู่ได้ ก็ชั่วระยะเวลาที่ยังไม่ถูกวิบัติเข้าครอบงำเท่านั้น แต่ตามกฎธรรมดานั้นขึ้นชื่อว่าสมบัติก็ย่อมจะมีวิบัติ คือจะพ้นวิบัติไปไม่ได้

ท่านยกตัวอย่าง เช่น พระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นราชาแห่งมคธรัฐ ได้สละทรัพย์ตั้งร้อยโกฏิเพื่อการกุศล เป็นผู้ที่บริบูรณ์ด้วยความสุข เป็นผู้ครอบครองด้วยความสุข เป็นผู้ครอบครองวัตถุเป็นอันมากเมื่อตอนใกล้จะตายแพทย์ให้เสวยมะขามป้อมเพียงครึ่งผลเท่านั้น เมื่อสิ้นบุญแล้วก็ต้องบ่ายหน้าไปสู่ความตายถึงแม้พระองค์จะมีนามว่า "อโศก" ก็ตาม แต่ก็ต้องถึงซึ่งความโศก

ความไม่มีโรคแม้ทั้งหมด ก็มีพยาธิคือความเจ็บไข้เป็นปริโยสาน
ความเป็นหนุ่มเป็นสาวทั้งหมด ก็มีความแก่เป็นปริโยสาน
ชีวิตทั้งหมดก็มีความตายเป็นปริโยสาน

โลกสันนิวาสทั้งหมดอันชาติตามไปแล้ว อันชราแล่นตามไปแล้ว อันพยาธิครอบงำแล้ว อันความตายกำจัดแล้ว เพราะเหตุนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า

ยถาปิ เสลา วิปุลา นภํ อาหจฺจ ปพฺพตา
สมนฺตา อนุปริเยยฺยุํ นิปฺโปเถนฺตา จตุทฺทิสา
เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ อธิวตฺตนฺติ ปาณิโน
ขตฺติเย พฺราหฺมเณ เวสฺเส สุทฺเท จณฺฑาล ปุกฺกุเส
น กิญฺจิ ปริวชฺเชติ สพฺพเมวาภิมทฺทติ
น ตตฺถ หตฺถีนํ ภูมิ น รถานํ น ปตฺติยา
น จาปิ มนฺตยุทฺเธน สกฺกา เชตุํ ธเนนวาติ ฯ

ภูเขาใหญ่อันล้วนแล้วด้วยหิน สูงจดฟ้า กลิ้งบดสัตว์มาโดยรอบทั้งสี่ทิศ แม้ฉันใด ความแก่และความตายก็ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลายฉันนั้น

เป็นกษัตริย์ก็ตาม เป็นพราหมณ์ก็ตาม เป็นพลเมืองก็ตาม เป็นศูทร์ก็ตาม เป็นคนจัณฑาล หรือคนเทขยะก็ตาม ย่อมมิได้เว้นใคร ๆ ไว้ ย่อมย่ำยีทั้งหมดเลยทีเดียว

ภูมิแห่งช้างทั้งหลาย ย่อมไม่มีในชราและมรณะนั้น ภูมิแห่งรถทั้งหลาย แห่งพลเดินเท้าทั้งหลายย่อมไม่มี

อนึ่ง ใคร ๆ ก็ไม่อาจเพื่อชนะชรามรณะนั้นด้วยการสู้รบด้วยเวทมนต์ หรือด้วยทรัพย์ได้

ความวิบัติคือความตาย อันเป็นที่สุดแห่งสมบัติในชีวิตอย่างนี้ย่อมครอบงำแก่ชนทุกประเภท ไม่ยกเว้นทั้งนั้น ใครจะเป็นอะไรก็ตาม จะผัดผ่อนต่อความตายไม่ได้ และความตายนี้ ไม่มีใครในโลกสามารถเอาชนะได้ ด้วยการสู้รบคือการกระทำสงครามกับความตาย หรือใครจะมีเวทมนต์คาถาขลังแค่ไหนก็ตาม ก็ไม่สามารถจะเอาชนะความตายด้วยเวทมนต์นั้นได้ แม้แต่ผู้วิเศษบางท่านจะคุยว่าสามารถเสกมนต์ชุบชีวิตคนให้ฟื้นได้ก็ตาม แต่ถึงคราวที่ความตายนั้นมันจะมาเล่นงาน ถึงผู้นั้นจะบริกรรมเวทมนต์สักเท่าใดก็ตาม ไม่สามารถที่จะเอาชนะความตายได้

หรือใครจะกอบโกยเงินทองมาเป็นของตัวเป็นจำนวนมหาศาลก็ตาม ทรัพย์เหล่านั้นก็ไม่สามารถเอาชนะความตายได้ เงินทองอาจจะซื้อทุกสิ่งทุกอย่างได้ อาจจะเอาชนะได้แม้แต่จิตใจของบุคคลบางคน แต่เงินนั้นมันก็ยังไม่สามารถเอาชนะความตายได้เลย

ฉะนั้นท่านจึงสอนให้เราระลึกถึงความตาย โดยเปรียบถึงความวิบัติแห่งสมบัติ

ให้นึกถึงความตายโดยเปรียบเทียบ

ที่ท่านให้นึกถึงความตาย โดยการเข้าไปเปรียบเทียบนั้น คือ ให้เอาตัวเราไปเปรียบเทียบกับบุคคลที่ประเสริฐกว่าเรา เช่น

ก. ไปเปรียบเทียบกับบุคคลที่มียศมาก ปัญหาก็เกิดขึ้นมาว่า จะเข้าเปรียบเทียบอย่างไร ท่านอธิบายว่า ให้เข้าไปเปรียบเทียบกับท้าวสมมุติ ท้าวมันธาตุ ท้าวมหาสุทัสสนะ ท้าวทัฬหเนมิ เป็นต้นว่า ท่านทั้งหลายเหล่านี้ล้วนแต่มียศมาก มีทรัพย์

และพาหนะมากมาย แต่บุคคลเหล่านี้ก็ยังต้องถึงซึ่งความตาย ก็ในเมื่อตัวเราเล็กเพียงเท่านี้ ไฉนจะพ้นไปจากความตายได้เล่า

ข. ไปเปรียบเทียบกับบุคคลที่เป็นผู้มากด้วยบุญ เช่น ไปเปรียบเทียบกับท่านโชติยะ ท่านชฎิละ และท่านอุคคะ ท่านเมณฑกะ ท่านปุณณกะ ท่านเหล่านี้เขาลือกระฉ่อนไปทั่วชมพูทวีปว่าเป็นผู้มีบุญมากในโลก แต่ท่านเหล่านี้ก็ยังถึงความตายได้ ไฉนคนเราจะไม่ตายเล่า

ค. ไปเปรียบเทียบกับบุคคลผู้มากด้วยกำลัง เช่น ให้นึกถึงท้าววาสุเทพเป็นต้น หรือใครก็ได้ที่มีกำลัง บุคคลเหล่านี้ต่างก็ถึงซึ่งความตายจนหมดสิ้นไม่มีใครไม่ตายเลย แล้วก็นำมาเปรียบเทียบกับตัวเราเองว่า มีกำลังน้อยเพียงแค่นี้ ไฉนเราจะไม่ตายเล่า

ฆ. ไปเปรียบเทียบกับบุคคลที่มากด้วยฤทธิ์ เช่น พระอัครสาวกทั้งสองซึ่งต่างก็เป็นผู้มีฤทธิ์ทั้งนั้นสามารถยังเวชยันตปราสาทให้ไหวแล้ว ยังแสดงให้เห็นฤทธิ์อีกหลายอย่าง ก็ตัวเราเพียงแค่นี้ไฉนจะหนีความตายได้เล่า

ง. ไปเปรียบเทียบกับบุคคลที่มีปัญญามาก เช่น ให้ไปเปรียบเทียบกับพระสาริบุตร ซึ่งเป็นผู้มีปัญญามากที่สุดในบรรดาสาวกทั้งหลาย แต่ท่านพระสาริบุตรก็ไม่อาจพ้นไปจากความตายได้ จะกล่าวไปไยกับบุคคลเช่นเราที่จะหนีความตายได้พ้น

จ. ไปเปรียบเทียบกับพระปัจเจกพุทธเจ้า เช่น ได้เปรียบเทียบว่า พระปัจ-เจกพุทธเจ้าเหล่านั้น ได้ทำลายย่ำยีต่อศัตรู คือ กิเลสด้วยกำลังแห่งความเพียรจนหมดแล้ว แต่ก็หาได้พ้นไปจากความตายได้ไม่

ฉ. ไปเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้า เช่น นึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นนาถะของชาวโลกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นมีพระรูปกายอันวิจิตรด้วยมหาปุริส-ลักษณะ ๓๒ ประการ ซึ่งประดับแล้วด้วยอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ มีพระธรรมกายอันสำเร็จแล้วด้วยคุณรัตนะมีกองศีลเป็นต้น อันบริสุทธิ์ด้วยการทั้งปวง ทรงถึงซึ่งฝั่งแห่งความเป็นผู้ใหญ่โดยยศ และแห่งความเป็นผู้ใหญ่โดยบุญ และโดยความเป็นผู้ใหญ่โดยกำลังและแห่งความเป็นผู้ใหญ่โดยฤทธิ์ และแห่งความเป็นผู้ใหญ่โดยปัญญา ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน ไม่มีผู้ใดเทียบเท่า ไม่มีผู้ใดเปรียบปาน ไม่มีผู้ใดจะเทียมทัน พระองค์เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นก็ยังคงดับขันธ์

โดยพลัน เพราะการตกแห่งฝนคือความตาย เปรียบประดุจกองไฟใหญ่ดับไปเพราะน้ำฝนตกรดฉะนั้น

เอวํ มหานุภาวสฺส ยนฺนาเมตํ มเหสิโน
น ภเยน น ลชฺชาย มรณวสมาคตํ
นิลชฺชํ วีตสารชฺชํ สพฺพสตฺตาภิมทฺทํ
ตยิทํ มาทิสํ สตฺตํ กถํ นาภิภวิสฺสติ

ขึ้นชื่อว่าความตาย เมื่อมาสู่อำนาจของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ยิ่ง ผู้มีอานุภาพมากอย่างนี้ โดยไม่มีความพรั่นพรึง โดยไม่มีความละอายอย่างนี้แล้ว ไฉนความตายอันหมดยางอาย อันปราศจากความกลัว อันย่ำยีซึ่งสรรพสัตว์นั้นนั้นจักไม่ย่ำยีสัตว์เช่นเรา

การระลึกถึงความตาย ด้วยการนำเข้าไปเปรียบเทียบกับบุคคลทั้ง ๗ ดังกล่าวมานี้อยู่เนือง ๆ แล้ว จิตย่อมบรรลุถึงซึ่งอุปจารสมาธิได้

ร่างกายเป็นที่อาศัยของหมู่หนอน

ที่ท่านให้นึกถึงความตาย โดยพิจารณาร่างกายว่า เป็นที่สาธารณะแก่หมู่หนอนเป็นจำนวนมากมายนั้นหมายความว่า ร่างกายของเรานี้มีสิ่งที่จะทำให้เกิดความย่อยยับไปอยู่มากมาย สิ่งที่จะให้กายย่อยยับไปนี้ ก็ได้แก่หมู่หมอนอันมากมายที่อาศัยกายของเราเป็นที่อยู่นั้นเอง

ท่านกล่าวว่าหมู่หนอนที่อาศัยกายของเราอยู่นี้มีถึง ๘๐ จำพวก

ในหมู่หนอนเหล่านั้น พวกที่อาศัยกายของเราอยู่ตามผิวหนัง ก็กัดกินผิวหนัง พวกที่อาศัยอยู่ตามหนังก็กัดกินหนัง พวกที่อาศัยอยู่ตามเนื้อก็กัดกินเนื้อ พวกอาศัยอยู่ตามเอ็นก็กัดกินเอ็นพวกที่อาศัยอยู่ตามกระดูก ก็กัดกินกระดูก พวกที่อาศัยอยู่ตามเยื่อในกระดูก ก็กัดกินเยื่อในกระดูก หมู่หนอนเหล่านี้ ย่อมเกิด ย่อมแก่ ย่อมตาย ถ่ายอุจจาระถ่ายปัสสาวะอยู่ในกายของเรานี่เอง

อนึ่งกายของเรานี้ จึงเป็นเสมือนหนึ่งเรือนประสูติ เป็นเสมือนหนึ่งโรงพยาบาล เป็นเสมือนหนึ่งสุสาน เป็นเสมือนหนึ่งวัจจกุฎีและรางปัสสาวะของหมู่หนอนเหล่านั้น เมื่อหมู่หนอนเหล่านี้เกิดกำเริบขึ้นมาคราวใด กายนี้ก็ย่อมถึงความตายเป็นแน่นอน

ภายในกายของเรานี้ มีปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความตายอยู่มากมายหลายร้อยชนิด และปัจจัยในภายนอกอีกเป็นจำนวนมาก เช่น งูพิษเป็นต้น

ตลอดจนอันตรายต่าง ๆ อันพึงจะมีแก่ร่างกายนี้ เมื่อมาถูกต้องกายแล้ว ย่อมถึงซึ่งความตายได้

ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงตรัสไว้ดังมีอยู่ในมรณัสสติสูตรว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระศาสนานี้ เมื่อกลางวันสิ้นไปแล้ว ย่างเข้าสู่ราตรี เธอย่อมสำเหนียกอย่างนี้ว่า เหตุแห่งความตายของเรามีมาก คืองูพิษจะพึงกัดเรา แมลงป่องจะพึงต่อยเรา ตะขาบจะพึงขบเรา เราจะต้องตาย เพราะเหตุนั้น หรือมิฉะนั้นเราอาจจะพลาดล้มลง หรืออาหารที่เราบริโภคลงไปแล้วมันจะเสีย หรือมิฉะนั้นดีของเราจะพึงกำเริบหรือเสมหะของเราจะพึงกำเริบ และยังมิใช่จะมีเพียงแค่นั้น ลมที่มีพิษคมดังศัสตราจะพึงกำเริบแก่เรา แล้วเราจะต้องตายเพราะเหตุนั้น

โดยอายุมีกำลังน้อย

การพิจารณาอายุว่ามีกำลังน้อยนี้ ก็เพราะเหตุว่า อายุของเราทุกคนนี้ ที่เป็นไปอยู่ได้ ก็เพราะมีปัจจัยต่าง ๆ มาช่วย มิฉะนั้นชีวิตของเราก็ต้องแตกดับไปอย่างแน่นอน ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ชีวิตของสัตว์นั้น เนื่องอยู่กับลมหายใจเข้ากับลมหายใจออกเนื่องกับอิริยาบถ เนื่องอยู่กับความเย็นและความร้อน เนื่องอยู่กับมหาภูตรูป และเนื่องอยู่กับอาหาร

ที่ว่า ชีวิตของสัตว์เนื่องอยู่กับลมหายใจเข้าลมหายใจออก นั้น หมายความว่า ชีวิตที่เป็นอยู่นี้ก็เพราะยังมีลมหายใจออก ลมหายใจเข้า เป็นไปด้วยความสะดวกอยู่ ถ้าลมหายใจออกไปข้างนอกแล้ว ไม่กลับเข้ามาอีก หรือเมื่อเข้าไปข้างในแล้วไม่ออกมาข้างนอกอีก เราก็ต้องตาย ชีวิตของเรานี้จึงแขวนไว้กับลมหายใจเข้าหายใจออกแท้ ๆ

ที่ว่า ชีวิตของสัตว์นั้นเนื่องอยู่กับอิริยาบถ นั้น หมายความว่าที่ชีวิตของสัตว์เป็นไปอยู่ได้อย่างนี้ก็เพราะอิริยาบถทั้งสี่นี้ เป็นไปโดยสม่ำเสมอกัน ถ้าอิริยาบถใดมากเกินควรแล้ว ชีวิตของสัตว์ก็ต้องแตกดับไปโดยเร็ว เช่นถ้าเดินมากไปโดยอิริยาบถเดียวเราก็ตาย ถ้านั่งมากไปในอิริยาบถเดียวเราก็ตาย ถ้ายืนมากไปในอิริยาบถเดียวเราก็ตาย ถ้านอนมากไปในอิริยาบถเดียวเราก็ตาย

รวมความแล้วอิริยาบททั้งสี่นี้ ถ้ามันมากเกินพอดีเราก็ต้องตาย ที่เรายังไม่ตายก็เพราะในอิริยาบถทั้งสี่นี้ มันเป็นไปโดยสม่ำเสมอดีอยู่ ไม่ต้องอื่นไกลดอกเพียงแต่เรายืนนานเกินควรก็รู้สึกไม่สบาย แล้วนั่งนานเกินควรก็ไม่สบาย นอนนานเกินควรก็ไม่สบาย เดินนานเกินควรก็ไม่สบาย พาลจะตายเอาทีเดียว ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่าชีวิตนี้มีกำลังน้อย เพราะเนื่องอยู่กับอิริยาบถ

ที่ว่า ชีวิตนี้เนื่องอยู่กับความเย็นความร้อน นั้น หมายความว่าตราบใดถ้าความเย็นและความร้อนยังเป็นไปโดยสม่ำเสมอแล้ว ชีวิตก็ยังเป็นไปอยู่ได้ แต่ถ้าคราวใดอากาศหนาวจัด อากาศร้อน ชีวิตก็แทบแตกดับไปทันทีฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า ชีวิตของสัตว์เนื่องอยู่กับความเย็นและความร้อน

ที่ว่า ชีวิตของสัตว์เนื่องอยู่กับมหาภูตรูป นั้น หมายความว่าชีวิตของสัตว์ที่เป็นไปอยู่ได้นี้ ก็เพราะมหาภูตรูป ยังเป็นไปด้วยความสม่ำเสมอ ถ้ามหาภูตรูปอย่างใดอย่างหนึ่งกำเริบ เช่นถ้าปฐวีธาตุหรืออาโปธาตุอย่างไรอย่างหนึ่งกำเริบ บุคคลนั้นจะต้องแข็งกระด้าง หรือร่างกายของผู้นั้น จะต้องเปรอะเปื้อนด้วยอำนาจแห่งโรคอติสาร (คือโรคลงแดงหรือท้องร่วง) เป็นต้น

ที่ว่า ชีวิตของสัตว์เนื่องด้วยอาหาร นั้น หมายความว่า ร่างกายนี้เมื่อได้รับอาหารในกาลอันควร ชีวิตก็ยังเป็นอยู่ได้ แต่ร่างกายนี้ขาดอาหารเมื่อใดชีวิตก็จักต้องแตกดับทันที

เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ชีวิตของสัตว์มีกำลังน้อยเหลือเกิน ทุกคนควรนึกถึงความตาย โดยนึกถึงชีวิตของเราทุรพลอย่างนี้เพื่อความไม่ประมาท

ความตายไม่มีนิมิต

ที่ว่านึกถึงความตายว่า ไม่มีเครื่องกำหนดหมายนั้น ท่านกล่าวว่าเพราะความตายไม่มีเครื่องหมายที่จะให้รู้ได้เหมือนกับสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามท้องตลาด ทั้งไม่มีขีดขั้นอีกด้วยว่า เราจะตายอย่างไรในขณะไหน จะตายด้วยโรคอะไร จะตายเวลาไหน เราจะทอดทิ้งร่างกายนี้ที่ตรงไหน และเมื่อตายไปแล้วเราจะไปเกิดที่ไหน เรื่องเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ไม่มีเครื่องกำหนดหมายทั้งสิ้น ในวิสุทธิมรรคท่านแสดงไว้ว่า

ชีวิตํ พยาธิ กาโล จ เทหนิกฺเขปนํ คติ

ปญฺเจเต ชีวโลกสฺมึ อนิมิตฺตา น นายเร

ชีวิตหนึ่ง พยาธิหนึ่ง กาลเวลาหนึ่ง ที่ทอดกายหนึ่ง คติหนึ่ง สภาพทั้งห้าประการนี้ ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปอยู่ในโลก ไม่มีเครื่องหมาย ใครๆก็กำหนดไม่ได้

ชีวิตํ ที่ว่าชีวิตไม่มีนิมิตนั้น หมายความว่าชีวิตเราจักกำหนดว่าต้องเป็นอยู่เพียงเท่านี้ ไม่เลยจากนี้ไปนั้นย่อมไม่ได้ เพราะชีวิตของสัตว์ทั้งหลายบางประเภทก็ตายในครรภ์ ในขณะที่ยังเป็นกลละอยู่บ้าง ในขณะที่เป็นอัมพุทะบ้าง ในขณะที่เป็นเปสิบ้าง ในขณะที่เป็นฆนะบ้าง หรือตายในระยะหนึ่งเดือนบ้าง สองเดือนบ้าง สี่เดือนบ้าง ห้าเดือนบ้าง เป็นต้น หรือเมื่อคลอดออกมาจากครรภ์แล้วมีชีวิตอยู่ห้าปีตายบ้าง สิบปีตายบ้าง สิบห้าปีตายบ้าง ร้อยปีตายบ้าง ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่าชีวิตไม่มีนิมิต

พยาธิ คือ เชื้อโรคไม่มีนิมิตนั้น หมายความว่า สัตว์ทั้งหลายจะกำหนดลงไปไม่ได้ว่า เราจะต้องตายด้วยโรคอย่างนี้ จะไม่ตายด้วยโรคอย่างอื่น เพราะโรคจะเป็นเหตุให้เราตายนั้น มักเลือกกันไม่ได้ มีท่านสาธุชนบางท่านปรารภว่า การตายด้วยโรคหัวใจวายนี่ดีเหลือเกินไม่ต้องทนทุกข์ทรมาน เพราะปุบปั๊บก็ตายเลย ถ้าเราจะตายก็ขอให้ตายด้วยโรคหัวใจวายดีกว่า รวดเร็วดี ความจริงแล้วเรื่องการเลือกเป็นโรคตายนั้นเลือกไม่ได้ เพราะพยาธิไม่มีนิมิต เราอาจตายด้วยโรคอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

กาโล คือ กาลเวลาไม่มีนิมิต หมายความว่า กาลเวลาที่สัตว์ตายนั้นเลือกไม่ได้ เราคงจะตายในเวลานั้น เช่น เราจะเลือกว่า จะตายตอนเช้าหรือตอนเย็น หรือตอนกลางคืนนั้น ไม่สามารถจะเลือกได้ เพราะสัตว์ทั้งหลายบางประเภท อาจจะตายในตอนเช้าก็ได้ ตอนเย็นก็ได้ ตอนกลางคืนก็ได้ เราจะเลือกเวลาตายว่า จะต้องตายเวลาเท่านั้นเท่านี้ย่อมไม่ได้

เทหนิกฺเขปนํ คือ ที่ทอดกายไม่มีนิมิตนั้น หมายความว่าเราจะกำหนดไม่ได้ว่าเราจะตายที่ตรงนั้น จะตายที่ตรงนี้ เช่น เราจะต้องตายในบ้านของเราก็ไม่ได้ เพราะบางคนอยู่ในบ้าน แต่ก็ต้องไปตายกลางถนน บางทีเราเป็นสัตว์บกแท้ๆ แต่ก็ต้องไปตายในน้ำ บางทีสัตว์อยู่ในน้ำมันก็ขึ้นมาตายบนบก บางทีเราอยู่ในเมืองไทยแต่ก็ต้องไปตายต่างประเทศอย่างนี้เป็นต้น ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า ความตายนี้ไม่มีนิมิตคือที่ๆ จะใช้ทอดกายตายนั้น เรากำหนดไม่ได้

คติ แปลว่าที่ไป เป็นเรื่องที่กำหนดไม่ได้ หมายความว่าสัตว์ทั้งหลายที่เคลื่อนจากปัจจุบันภพนี้แล้วจงตั้งจิตว่าเราต้องไปคตินั้นคตินี้ไม่ได้ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าสัตว์บางประเภทเคลื่อนจากเทวโลกแล้ว มาปฏิสนธิในมนุษย์โลกก็มี ตายจากมนุษย์ไปเกิดในอบายภูมิก็มี ตายจากมนุษย์แล้วไปเกิดในเทวโลกก็มี ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า คติที่ไปนั้นกำหนดไม่ได้ว่าเขาเหล่านี้เมื่อตายไปแล้ว จะไปอยู่ที่ไหนย่อมไม่ได้ เพราะยังไม่แน่ว่า คน ๆ นี้ ตายไปแล้วจะต้องไปเกิดที่นั่นนั้นไม่ได้เป็นอันขาด

กำหนดกาลเวลาแห่งความตาย

ที่ท่านให้นึกถึงความตายโดยกำหนดระยะกาลนั้น หมายถึงระยะของชีวิต คือให้พิจารณาชีวิตของเราว่า มีเวลาน้อยเหลือเกิน อย่างมากก็เพียงหนึ่งร้อยปีเท่านั้นเราก็ต้องตายแล้ว ระยะเวลาของชีวิตมีน้อยมาก พระพุทธองค์ตรัสว่า

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย อายุของพวกมนุษย์น้อยนัก พวกเขาจำต้องไปยังสัมปรายภพ ฉะนั้น พวกเขาควรทำกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์เพราะผู้ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตายนั้นย่อมไม่มี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเป็นอยู่ได้นาน ผู้นั้นก็เป็นผู้อยู่ได้เพียงหนึ่งร้อยปีเท่านั้น มีเกินหรือจะอยู่บ้างก็ไม่มากนิดหน่อยเท่านั้น แล้วก็ตรัสถามว่า

ปมายุ มนุสฺสานํ หีเฬยฺย นํ สุโปริโส
จเรยฺยาทิตฺตสีโสว นตฺถิ มจฺจุสฺส นาคโม

อายุของมนุษย์นี้น้อยนัก คนดีพึงดูหมิ่นอายุนั้น แล้วพึงรีบประพฤติความดี ดุจดังบุคคลที่มีไฟติดอยู่บนศีรษะ เพราะความตายจะไม่มาถึงเป็นไม่มี

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญมรณานุสติอย่างนี้ว่าน่าปลื้มใจเหลือเกินที่ชีวิตของเราอยู่ตลอดทั้งคืนทั้งวัน เราพึงใส่ใจในคำสั่งสอนของผู้มีพระภาค เราได้กระทำกิจของบรรพชิตได้มากมาย

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญมรณานุสติอย่างนี้ว่าน่าปลื้มใจเหลือเกิน ที่เรายังเป็นอยู่ชั่วระยะที่เราฉันอาหารบิณฑบาตครั้งหนึ่ง ฉะนั้น เราพึงใส่ใจในคำสั่งสอนของผู้มีพระภาค เราได้กระทำกิจของบรรพชิตมากมาย

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญมรณานุสติอย่างว่านี้น่าปลื้มใจเหลือเกิน ที่เราพึงเป็นอยู่ชั่วระยะที่เราเคี้ยวอาหารถึง ๔-๕ คำ แล้วกลืนกิน ฉะนั้นเราพึงใส่ใจคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาค เราได้กระทำกิจของบรรพชิตมากมาย

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถึงอย่างนี้ภิกษุเหล่านี้เราก็ยังเรียกว่าเป็นผู้ประมาทอยู่ เธอย่อมเจริญมรณานุสติอย่างเฉื่อยชา เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใด เธอได้เจริญมรณานุสติอย่างนี้ว่า น่าปลื้มใจใจเหลือเกินที่เราพึงเป็นอยู่ชั่วระยะเวลาที่เคี้ยวคำข้าวเพียงคำเดียว เพื่อกลืนกินเท่านั้น เราพึงใส่ใจคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาค เราได้กระทำกิจของบรรพชิตมากมาย

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุเหล่าใด เธอได้เจริญมรณานุสติอย่างนี้ว่า น่าปลื้มใจเหลือเกิน ที่เราพึงเป็นอยู่ชั่วระยะที่เราหายใจเข้าหายใจออก หรือหายใจออกแล้วหายใจเข้า เราพึงใส่ใจในคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาค เราได้กระทำกิจของบรรพชิตมากมาย

ดูกรพระภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ประมาทอยู่ พวกเธอเจริญมรณานุสติอย่างเข้มแข็งเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะฉะนี้"

เพราะเหตุที่ชีวิตของเราน้อยนัก ท่านทั้งหลายจึงไม่ควรประมาทไม่ควรนอนใจในชีวิต หมั่นกำหนดความตายโดยระยะกาลอย่างนี้

กำหนดความตายโดยขณะนิดหน่อย

ที่ว่าให้ กำหนดความตายโดยขณะนิดหน่อยนั้น ท่านหมายถึงสภาวะทางปรมัตถธรรม เพราะตามสภาวะของปรมัตถธรรมนั้นขณะจิตของสัตว์ที่เป็นไปอยู่มีอยู่สามอนุขณะ คือ อุปาท ฐีติ ภังคะ คือเกิดขึ้นตั้งอยู่ ดับไป ชีวิตของสัตว์เป็นไปชั่วขณะจิตเดียวเท่านั้น ท่านอุปมาว่า เปรียบเหมือนล้อรถแม้ที่หมุนอยู่ ก็ย่อมหมุนด้วยส่วนแห่งดุมอันเดียวเท่านั้น แม้เมื่อหยุดก็หยุดด้วยส่วนแห่งดุม ๆ เดียวเหมือนกัน ฉันใดชีวิตของปวงสัตว์ก็ฉันเดียวกัน เป็นไปเพียงขณะจิตดวงเดียว เมื่อจิตดวงนั้นดับไปแล้วท่านก็เรียกว่า สัตว์ตายแล้วเหมือนกัน

ท่านธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าวว่า ในขณะแห่งจิตที่ล่วงไปแล้ว สัตว์ชื่อว่าเป็นแล้ว ไม่ใช่กำลังเป็นอยู่ ไม่ใช่จักเป็นอยู่

ในขณะแห่งจิตที่ยังมาไม่ถึง สัตว์ไม่ชื่อว่าเป็นแล้ว ไม่ชื่อว่ากำลังเป็นอยู่ แต่ชื่อว่าจักเป็นอยู่

ในขณะแห่งจิตที่เป็นปัจจุบัน สัตว์ไม่ชื่อว่าเป็นแล้ว ชื่อว่ากำลังเป็นอยู่ ชื่อว่าจักเป็นอยู่

ชีวิตํ อตฺตภาโว จ สุขทุกฺขา จ เกวลา
เอกจิตฺตสมายุตฺตา ลหุโส วตฺตเต ขโณ
เย นิรุทฺเธ มรนฺตสฺส ติฏฺฐมานสฺส วา อิธ
สพฺเพปิ สนิสา ขนฺธา คตา อปฺปฏิสนฺธิยา
อนิพฺพตฺเตน น ชาโต ปจฺจุปฺปนฺเนน ชีวติ
จิตฺตภงฺคมโต โลโก ปญฺญตฺติ ปรมตฺถิยา

"ชีวิตอัตภาพ สุขทุกข์ทั้งมวลล้วนมาประกอบเสมอด้วยจิตดวงเดียว ขณะย่อมล่วงไปโดยฉับพลันขันธ์เหล่าใดของสัตว์ผู้ตายก็ดี หรือของสัตว์ผู้กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันก็ดีก็ดับแล้ว ขันธ์เหล่านั้นทั้งหมดเป็นเช่นเดียวกันไปแล้ว เพราะไม่มีเครื่องสืบต่อ สัตว์ชื่อว่ายังไม่เกิดเพราะจิตยังไม่เกิด ชื่อว่าเป็นอยู่ เพราะจิตยังเป็นปัจจุบัน สัตว์โลกชื่อว่าตายแล้วเพราะจิตดับนี้เป็นบัญญัติทางปรมัตถ์"

ชีวิตของเรามีชั่วขณะเล็กน้อยอย่างนี้ เพราะฉะนั้นจงตั้งสติให้ดีหมั่นกำหนดอารมณ์เหล่านี้อยู่เสมอ ๆ เพราะเป็นหน้าที่ของเราทุกคน

ผลที่ได้รับจากการนึกถึงความตาย

เมื่อได้ระลึกถึงความตายในแปดวิธีนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วกระแสจิตของผู้เจริญ ย่อมจะคุ้นเคยกับอารมณ์ที่ภาวนาอยู่ เมื่อจิตของผู้เจริญได้คุ้นเคยกับอารมณ์คือความตาย แล้วย่อมเป็นผลดีหลายอย่างแก่ผู้เจริญ ในที่นี้จะขออธิบายถึงผลแห่งการเจริญมรณานุสติในขั้นต่ำ ๆ เสียก่อน

ตามธรรมดาคนเราทุกคนกลัวต่อความตายด้วยกันทั้งนั้น และที่กลัวต่อความตายนี้มิใช่อื่นไกล เป็นเพราะผู้นั้นไม่รู้จักความตายนั่นเองว่า มันคืออะไร ถ้ารู้จักความตายเสียแล้วข้าพเจ้าคิดว่า ทุกคนคงจะไม่กลัวความตายเป็นแน่ ฉะนั้นการที่เราเข้าไปรู้จักและทำความคุ้นเคยกับความตายทุกคนก็ไม่หายกลัวตาย ทั้งๆที่จะต้องตาย

ท่านทั้งหลายคงจำคำพังเพยของคนโบราณได้ ที่ท่านบอกว่า **"สัปเหร่อใกล้ผี หลวงชีใกล้พระ"**

เพราะเราไม่คุ้นเคยกับผี เราจึงกลัวผี เพราะเราไม่คุ้นกับพระ เราจึงกลัวพระ แต่สัปเหร่อที่คุ้นเคยกับผีในป่าช้า สัปเหร่อจึงไม่กลัวผี เพราะชีอยู่ใกล้พระคุ้นเคยกับพระ ชีจึงไม่กลัวพระ คำพังเพยนี้ชี้ให้เห็นว่า ความคุ้นเคยในสิ่งที่กลัวก็เป็นเหตุให้หมดความกลัวได้

เรื่องของความตายเป็นเรื่องที่เกือบทุกคนกลัว ก็เพราะเขาเหล่านั้นไม่ไปคุ้นเคยกับความตาย เหมือนกับเราเคยได้ยินชื่อเสียงของใครคนหนึ่งก็ได้ ที่เป็นใหญ่เป็นโต มีอำนาจสามารถสั่งประหารชีวิตของคนได้ มีเสียงดุดันแข็งกร้าว เราก็อาจจะเกิดความหวาดกลัวก็ได้ ทั้งนี้เพราะการได้ยินชื่อเสียงผู้นั้น แต่เมื่อเราเข้าไปหาท่านบ่อย ๆ จนคุ้นเคยกันดีแล้วความกลัวเหล่านั้นก็หมดไป กลายเป็นความรักขึ้นมาได้

เรื่องของความกลัวตายนี้ก็เหมือนกัน ถ้าทุกคนรู้จักแล้วก็ทำความคุ้นเคยกับความตายไว้ คงจะทำให้หายกลัวตายได้ และเมื่อไม่กลัวตายแล้วท่านยังกล่าวว่าบุคคลที่ระลึกถึงความตายอยู่เสมอ ๆ นั้น ยังสามารถขจัดความทุกข์โศกต่าง ๆ ในขณะที่ได้สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักไปได้มาก เพราะการเจริญมรณานุสตินั้น ก็คือการเตรียมตัวเตรียมใจ ในการที่จะต้องเผชิญต่อความตายนั้นเอง เพราะเห็นแล้วว่า ความตายเป็นของธรรมดาสัตว์ที่เกิดมาจะต้องประสบด้วยกันทั้งนั้นสัตว์ที่เกิดมาสักแสนคนก็ต้องเผชิญกับความตายทั้งหมดแสนคน ใคร ๆ จะหลบลี้หนีหน้าไปก็ไม่ได้ เจ้าความตายนี้มันตามไปหมดร้ายเหลือเกิน

เรื่องของความตายนี้ จึงควรเข้าไปทำความคุ้นเคยเอาไว้เสียก่อนอย่างรังเกียจมันเลย เมื่อเราคุ้นเคยกับมันแล้ว จะทำให้เราหายกลัวได้ทั้งยังช่วยบรรเทาความโศกได้มากอีกด้วย เพราะทุกคนได้เตรียมใจไว้ล่วงหน้าก่อนแล้วว่า ทุกคนจะต้องตายอย่างแน่นอนครั้นมีใครก็ตามที่เป็นญาติกับเรา เขาตายไป ความเศร้าโศกก็ย่อมจะมีเป็นของธรรมดา แต่ก็ไม่มากเหมือนกับไม่นึกถึงความตายเลย ยิ่งถ้าบุคคลที่เรารักเกิดตายอย่างรวดเร็ว โดยมิได้คาดคิดมาก่อน ก็ยิ่งจะตกใจเสียอย่างรุนแรง บางคนถึงกับเป็นลมล้มทั้งยืน เมื่อได้ข่าวผู้ที่ตนรักเกิดตายขึ้นมาอย่างกะทันหัน

ที่เป็นเช่นนั้นเพราะไม่ได้เตรียมตัวมาก่อนว่าจะต้องตายแน่ ถ้าวันนี้ไม่ตาย วันหน้าเขาจะต้องตายความเศร้าโศกจึงมี ที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนระลึกถึงความตายนั้นก็เพื่อให้เกิดผลคือ การเผชิญต่อความตายโดยไม่ต้องไปกลัวเกรงมันและเพื่อเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนพุทธศาสนิกว่า จงอย่าประมาทในชีวิตว่า เรายังเป็นหนุ่มเป็นสาวอยู่ ยังไม่ตายง่าย ๆ เจ้าจงรีบสร้างคุณงามความดีกันเถิด เพื่อไปเกิดในชาติหน้าที่ดีกว่านี้ หรือเพียงเท่านี้

ไม่ใช่ให้ผู้นึกถึงเกิดความเบื่อหน่ายท้อแท้ต่อชีวิต แล้วเกิดความเสียใจว่าเราจะต้องตายในวันหนึ่งงานก็เลยไม่อยากทำ ไม่คิดสร้างสรรสิ่งที่เกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ แต่ต้องการที่จะใช้ความตายให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ระลึกถึง แล้วเกิดความไม่ประมาทรีบเร่งสร้างความดีเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ชีวิต

ในสมัยที่พระพุทธองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์ อยู่ก็เคยเจริญมรณานุสติมาก่อนดังมีปรากฏอยู่ในอรรถกถาว่า

พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ มีอาชีพทำนาในครอบครัวของพระโพธิสัตว์นี้มีทั้งหมด ๖ คนด้วยกันคือพระโพธิสัตว์ ภรรยาของพระโพธิสัตว์ บุตรชายบุตรสาว บุตรสะใภ้ คนใช้หญิง พระโพธิสัตว์สอนให้คนในครอบครัวเจริญมรณานุสติหมดทุกคนว่า "สัตว์ทั้งหลายเกิดมา ย่อมมีความตายเป็นธรรมดา ไม่เลือกว่าเป็นผู้ดีเข็ญใจไร้ทรัพย์อับปัญญา ทุกคนจะต้องตายทั้งนั้น เหมือนกันหมด" คนในครอบครัวก็ปฏิบัติตามทุกคน

วันหนึ่งพระโพธิสัตว์พร้อมด้วยบุตรชายก็ออกไปทำนาตามปกติ พระโพธิสัตว์ไถนา บุตรชายก็กวาดหญ้ามารวมเป็นกองเพื่อจุดเผา แต่ในขณะที่กวาดหญ้ามารวมกันตรงนั้น มีปล่องงูเห่าอยู่ งูเห่าร้ายก็นอนอยู่ในปล่องนั้น เมื่อบุตรชายพระโพธิสัตว์จุดไฟเผา ควันไฟก็เข้าไปในปล่องงูเห่า งูเห่าก็เกิดความโกรธเลื้อยออกมาจากปล่องกัดบุตรชายของพระโพธิสัตว์ทันที พิษของงูก็ทำให้บุตรชายพระโพธิสัตว์ตายในทันทีนั้น

ในขณะนั้นพระโพธิสัตว์กำลังไถนาอยู่ พอเหลียวมาดูบุตรชายก็เห็นบุตรชายนอนตายเสียแล้ว แทนที่พระโพธิสัตว์จะเกิดความเศร้าโศกเสียใจ กลับปลงด้วยปัญญาว่าทุกคนเกิดมาแล้วก็ต้องตายทั้งนั้นมันเป็นของธรรมดา แล้วก็อุ้มเอาศพของบุตรชายไปวางไว้โคนต้นไม้ แล้วเดินกลับมาไถนากันต่อไป เหมือนกับไม่มีอะไรเกิดขึ้น

ในระหว่างไถนาอยู่นั้น ก็มีชายคนหนึ่งกำลังเดินผ่านเพื่อเข้าไปยังหมู่บ้าน พระโพธิสัตว์จึงสั่งชายคนนั้นให้ไปบอกกับคนทางบ้านด้วยว่า วันนี้ให้เอาอาหารมาส่งเราเพียงคนเดียว ไม่ต้องเอาสองที่เหมือนกับทุก ๆ วัน แล้วก็ให้คนในบ้านเดินทางมาที่นาทุก ๆ คน

ชายคนนั้นรับคำแล้วก็เดินทางเข้าไปยังหมู่บ้านแล้วก็ไปบอกแก่คนในบ้านตามที่พระโพธิสัตว์สั่งมาทุกประการ

คนในบ้านเมื่อทราบข่าวก็รีบเดินทางมาหาพระโพธิสัตว์ทันที เมื่อมาถึงนาก็เห็นบุตรชายนอนตายอยู่ทุกคนแทนที่จะร้องไห้กลับนิ่งอยู่ในอาการสงบ ปลงปัญญาพิจารณาในความตายนั้น แล้วก็ช่วยกันจัดแจงเผาที่ตรงนั้นเอง

ในคัมภีร์บอกว่า บุตรชายพระโพธิสัตว์นั้นเมื่อตายไปแล้วก็ไปเกิดเป็นพระ-อินทร์ เพราะอานิสงส์ของการเจริญมรณานุสติกรรมฐาน พระอินทร์ก็ทอดพระเนตรลงมา เห็นหมู่ญาติมิได้ร้องไห้เลย ก็มีความโสมนัสยิ่งนัก จึงแปลงตนลงมาเป็นพราหมณ์แก่ แล้วถามคนทั้งหลายเหล่านั้นว่า

"ท่านทั้งหลายผู้เจริญ เพราะเหตุใดท่านทั้งหลายจึงไม่ร้องไห้ในเมื่อบุตรชายของท่านตายไปทั้งคน ? ท่านเห็นประโยชน์อย่างใดหรือจึงไม่ร้องไห้" เมื่อพระอินทร์ถามเช่นนั้น พระโพธิสัตว์ก็ตอบว่า

"ดูกรพราหมณ์ เราพิจารณาเห็นว่า งูทั้งหลายเมื่อมันลอกคราบแล้ว มันก็ทิ้งคราบของมันโดยไม่มีความอาลัยในคราบเก่า ไม่ได้เวียนไปเวียนมาหาคราบเดิม ทั้งใครจะเหยียบย่ำทุบตีด่าว่าฆ่าฟันซึ่งคราบเก่างูนั้นก็ไม่มีความโกรธโกรธา หรือจักบูชาซึ่งคราบเก่า งูนั้นเล่าก็ไม่มีความยินดีฉันใด ลูกของเราที่ตายไปแล้วก็ไม่เวียนมาเวียนไปเพราะความรักใคร่ในซากศพนั้น หรือใครจะบูชาซึ่งซากศพนั้นก็ไม่มีความดีใจฉันนั้น

เราได้พิจารณาเห็นอยู่อย่างนี้แหละพราหมณ์เราจึงไม่ร้องไห้เศร้าโศกอาลัยในบุตรของเรา"

พราหมณ์เฒ่าก็ถามนางพราหมณีผู้เป็นมารดาเป็นคนต่อไปว่า "ท่านเห็นประโยชน์อย่างไรหรือท่านจึงไม่ร้องไห้เศร้าโศกถึงบุตรชายที่ตายไป ?

นางพราหมณีก็ตอบว่า "ดูกรพราหมณ์ บุตรของเราเมื่อเขาจะมาเป็นลูกของเรา เขาก็มาของเขาเอง เมื่อเวลาเขาจะไป เขาก็มิได้กล่าวคำอำลา และเราก็มิได้

อนุญาตให้เขาไป เขามาเองแล้วเขาก็ไปของเขาเอง ตามอัธยาศัย ถึงข้าพเจ้าจะร้องไห้เขาก็ไม่ยินดี ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นอย่างนี้ จึงไม่ร้องไห้"

พราหมณ์เฒ่าก็ถามน้องสาวของมานพคนต่อไป น้องสาวมานพก็ตอบพราหมณ์นั้นว่า

"ดูกรพราหมณ์ ข้าพเจ้าจะร้องไห้เศร้าโศกถึงพี่ชายที่ตายไปก็เปล่าประโยชน์และไม่เห็นประโยชน์อะไรแก่พี่ชายของข้าพเจ้าเลย ถึงข้าพเจ้าจะร้องไห้เขาก็คงไม่รู้เพราะเขาไปสู่ปรโลกแล้ว ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ดังกล่าวมานี้ข้าพเจ้าจึงไม่ร้องไห้"

เสร็จแล้วพราหมณ์เฒ่าก็ถามความรู้สึกของภรรยามานพผู้ตายต่อไปอีก ภรรยาของมานพก็ตอบว่า

"ดูกรพราหมณ์ ธรรมดาทารกที่มันไร้เดียงสาร้องไห้วิงวอนบิดามารดาว่าจะเอาดวงจันทร์ ถึงทารกนั้นจะร้องไห้ร่ำไรปานใดทารกนั้นก็ไม่สามารถจะสำเร็จได้ตามความประสงค์ เปรียบเหมือนบุคคลที่ร้องไห้เพราะรักคนตาย ก็อย่าหมายเลยว่าเขาจะกลับคืนมา ข้าพเจ้าพิจารณาอย่างนี้แหละ จึงไม่ร้องไห้"

เสร็จแล้วพราหมณ์เฒ่าก็ถามความรู้สึกของคนใช้หญิงเป็นคนสุดท้ายต่อไป คนใช้หญิงก็ตอบว่า

"ดูกรพราหมณ์ ธรรมดาหม้อที่ใส่น้ำ เมื่อบุคคลทำแตกแล้วก็นั่งร้องไห้ร่ำไรเพื่อให้หม้อน้ำมันคุมเข้าใหม่ให้ดีตามเดิมสักเท่าใด หม้อนั้นย่อมไม่สามารถจะคุมเข้าตามเดิมได้ฉันใด บุคคลที่ร้องไห้ถึงคนตายก็ไม่สามารถให้เขากลับคืนมาได้ตามเดิมฉันนั้นข้าพเจ้าพิจารณาเห็นอย่างนี้ ข้าพเจ้าจึงไม่ร้องไห้"

เป็นอันว่า พระอินทร์ที่แปลงตนเป็นพราหมณ์มาถามความรู้สึกของพระโพธิสัตว์และภรรยา ธิดา สะใภ้ คนใช้แล้ว บุคคลนั้นๆ ก็บอกความในใจให้ทราบหมดทุกคน นี้เป็นอานิสงส์ของการเจริญมรณานุสติ คือนึกถึงความตายเป็นอารมณ์ สามารถป้องกันความเศร้าโศกได้ แต่ตามโลกนิยมในปัจจุบันนี้ ส่วนมากเรามักเข้าใจตรงกันข้ามกับธรรมะ เช่นถ้าญาติตายหรือใครก็ตามที่เป็นผู้เคารพนับถือตาย เราก็ต้องร้องไห้กันถ้าใครไม่ร้องไห้ เราก็มักจะพูดว่า แหมใจดำเหลือเกิน ลูกตายทั้งคนไม่ร้องไห้ แม่ตายพ่อตายก็ไม่ร้องไห้

ตามโลกนิยมนี้เมื่อใครตายแล้วก็ต้องร้องไห้ เห็นว่าการร้องไห้เป็นการแสดงถึงความรักความอาลัยในผู้ตาย ยิ่งประเพณีของจีนด้วยแล้ว กลับหนักขึ้นไปอีกเพราะคนจีนถือว่า ถ้าผู้ใดตายไปแล้วมีคนร้องไห้มากก็เป็นเกียรติแก่ผู้ตายมาก ฉะนั้นเมื่อคนจีนนำศพของบิดามารดา เพื่อไปบรรจุลงในเจดีย์ซึ่งคนจีนเรียกว่า "**ฮวงซุ้ย**" นั้น จึงต้องมีการร้องไห้เป็นการใหญ่ ทีนี้ศพของผู้ตายนั้นก็ตายมาหลายวันแล้ว ความเศร้าโศกของลูกหลานก็เบาบางไป ครั้นเมื่อตอนเคลื่อนศพออกจากบ้านไปบรรจุ จึงต้องจ้างคนมาร้องไห้เดินตามศพไป เพราะบุคคลเหล่านี้ร้องไห้เก่งเหมือนกับคนที่เป็นญาติ ร้องจริง ๆ ด้วยความอาลัยอาวรณ์ในผู้ตาย แต่เมื่อศพไปถึงที่บรรจุแล้ว บุคคลผู้รับจ้างร้องไห้จะยิ้มออกมาทันที ด้วยความยินดีว่าเราได้ค่าจ้างแล้ว คิด ๆ ดูก็แปลก

ในทางพระพุทธศาสนาของเรา พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า อย่าเศร้าโศกเสียใจ เพราะความเศร้าโศกเสียใจนั้นเป็นโทษแก่จิตใจเพราะทำให้ใจเศร้าหมอง ดังที่กล่าวไว้ในมงคลสูตรว่า "อโสกํ" แปลว่า ไม่เศร้าโศก คือไม่เศร้าโศกโศกาอาดูร เพราะความพลัดพรากจากสัตว์ และสังขารอันเป็นที่รักที่ชอบใจนั้นเป็นมงคลอันประเสริฐ

ส่วนผลอันจะพึงได้รับในการเจริญมรณานุสตินั้นก็ยังมี คือเมื่อระลึกถึงความตายอยู่บ่อย ๆ แล้วจิตย่อมตั้งมั่นต่ออารมณ์คือความตายนั้น ครั้นเมื่อจิตตั้งมั่นแล้วนิวรณ์ต่าง ๆ อันมีกามฉันทะ คือ ความพอใจในกาม, พยาบาท คือ ความผูกโกรธมุ่งที่ที่จะให้ผู้อื่นได้รับความพินาศ, ถีนมิทธะ คือ ความง่วงเหงาหาวนอนท้อถอยต่อการรับอารมณ์, อุทธัจจกุกกุจจะ คือ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ, วิจิกิจฉา คือ ความสงสัยในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ นิวรณ์เหล่านี้จะสงบไปหมดด้วยอำนาจของจิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิ

แต่การเจริญมรณานุสตินี้ จิตไม่สามารถบรรลุถึงฌานได้ อย่างสูงก็เพียงอุปจารสมาธิเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า อารมณ์ของการระลึกถึงความตายนี้เป็นที่ตั้งแห่งความสลด ไม่มีกำลังสูงถึงขั้นอัปนาสมาธิ แต่ถึงแม้ว่าจะไม่ถึงอัปนาสมาธิ ก็นับว่าเป็นประโยชน์มากอย่างที่สุดแล้ว ที่ท่านทั้งหลายได้เจริญมรณานุสติเป็นประจำ

ท่านได้แสดงผลของการเจริญมรณานุสติไว้หลายอย่างดังนี้

ภิกษุผู้ตั้งมั่นเจริญมรณานุสติอยู่เป็นประจำย่อมเป็นผู้ไม่ประมาทมัวเมา ในชีวิต ในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข

ย่อมได้สัญญาอันเป็นเหตุแห่งความเบื่อหน่ายในภพทั้งปวง ละความใคร่ในชีวิตได้

ย่อมเป็นผู้ติเตียนความชั่ว ไม่เป็นผู้มากด้วยการสั่งสม เป็นผู้ปราศจากความตระหนี่อันเป็นกิเลสเครื่องเศร้าหมองในบริขารทั้งหลาย

แม้ความสำคัญความหมายว่า สังขารเป็นของไม่เที่ยง ย่อมถึงความชำนาญแก่ท่านผู้ปฏิบัติความหมายว่าเป็นทุกข์ และความหมายว่าไม่ใช่คนนี้ย่อมปรากฏ

โทษของการที่ไม่ระลึกถึงความตาย

สัตว์โลกผู้ไม่ได้เจริญมรณานุสตินั้น เมื่อตอนใกล้จะตาย ย่อมเกิดความกลัว พรั่นพรึงงมงาย ดุจหนึ่งถูกเนื้อร้าย หรือยักษ์ หรืองู หรือโจร หรือนักโทษที่ถูกเพชฌฆาตครอบงำโดยฉับพลันฉันใด

ส่วนภิกษุผู้เจริญมรณานุสติ ย่อมไม่บังเกิดความหวาดกลัวต่อความตายอย่างนั้น ไม่พรั่นพรึงต่อความตาย และเป็นผู้ไม่งมงายหลงทำกาละ และถึงแม้ว่าเธอจะมิได้บรรลุถึงอมตะในภพทันตาเห็นก็ตาม แต่เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ไปแล้วย่อมมีสุคติ เป็นไปในเบื้องหน้า

นี้เป็นผลของการเจริญมรณานุสติ ซึ่งท่านทั้งหลายสนใจก็หมั่นสมาทานเจริญทุก ๆ วันก็ได้ แล้วท่านทั้งหลายจะเห็นอานิสงส์ของการระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ เพราะถึงอย่างไรเราทุกคนก็ต้องตายแน่นอน จึงควรเตรียมตัวเพื่อตายกันให้พร้อมด้วยการสั่งสมบุญกุศลให้แก่ตัวท่านเอง ไม่ต้องไปพึ่งใครก็ได้

ร่มธรรม

ธรรมะประยุกต์ในคดีโลกย์ปัจจุบัน

(๒) ความคิดคำนึงถึงความตาย[๑]

"สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา, สิ่งนั้นล้วนมีความดับไป เป็นธรรมดา."

(พระพุทธภาษิต)

ความตายเป็นภัยใหญ่สำหรับมนุษย์และสัตว์, และความกลัวตายเป็นทุกข์ใหญ่สำหรับคนส่วนมาก. เพื่อดับหรือบรรเทาทุกข์ ข้อนี้พึงใส่ใจใคร่ครวญในเรื่องความตายให้เข้าใจซาบซึ้งตามความเป็นจริง, ตามแนวต่อไปนี้.

คนทุกคนที่เกิดมาแล้ว, ย่อมต้องแก่, ต้องเจ็บไข้, และต้องตายเหมือนกันหมด, ไม่มีใครอาจหลีกเลี่ยง. สำหรับคนทั่วไปความตายเป็นสิ่งน่ากลัวยิ่ง, เนื่องจาก "ความไม่รู้" คือ (๑) ไม่รู้ว่าความตายคืออะไร, (๒) ไม่รู้ว่าตายแล้วไปไหน, (๓) ไม่รู้ว่าจะยึดอะไรเป็นที่พึ่งได้เมื่อตายแล้ว, และ (๔) ไม่รู้ว่าญาติมิตรและทรัพย์สมบัติที่อยู่ข้างหลังจะเป็นอย่างไร ถ้ารู้คำตอบอย่างแน่นอนสำหรับปัญหาเหล่านี้แล้ว, ความกลัวตายก็คงจะลดลงอย่างมากหรือแม้หมดสิ้นไป.

ตามหลักของพระพุทธศาสนา,[๒] ความตายเป็นการเปลี่ยนภพ, คือ เปลี่ยนจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่ง, เปรียบได้กับการย้ายบ้าน, เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการน่ากลัว, ถ้าหากรู้ว่าจะได้ไปสู่ที่ดี เช่นในปัจจุบันหรือดีกว่า. ที่จริงถ้าแน่ใจว่าภพหน้าจะสบายกว่าภพนี้, เช่นในความคิดนึกของผู้ที่เห็นว่าตนตกอยู่ในฐานะทุกข์ยากอย่างไม่มีอะไรจะเกินไปกว่าอีกแล้ว, ความตายก็น่าจะเป็นที่พึงประสงค์, เพราะเป็นหนทางแน่ที่เปลี่ยนจากภาวะปัจจุบัน ซึ่งหมดหวังแล้วไปสู่ภาวะอนาคตซึ่งยังมีหวังอยู่.

ผู้ที่ตายจากภพนี้ย่อมไปสู่ภพใหม่,[๓] ตามกรรมที่ได้กระทำไว้. ถ้าทำกรรมดี, ย่อมไปเกิดในที่ดี. ถ้าทำกรรมชั่วย่อมไปเกิดในที่ชั่ว. ถ้าในปัจจุบันเป็นผู้อยู่ในฐานะดีซึ่งแสดงว่าในอดีตได้กระทำกรรมดีมามากแล้ว, และได้สั่งสมกรรมดีไว้อีกในชาตินี้, ก็

---

(๑) มรณานุสสติ (๒) วัฏฏสงสาร, การเวียนว่ายตายเกิด (๓) จุติ, การเคลื่อน.

เป็นที่หวังได้ว่าอนาคตจะดีกว่าปัจจุบันยิ่งขึ้นไป. ถ้าในภพนี้ฐานะเลว. ซึ่งแสดงว่าบาปกรรม,[๔] เป็นตัวส่งผลแต่ในชาตินี้ได้กระทำกุศลกรรมไว้มาก, ก็เป็นที่หวังได้ว่าภพหน้าจะดีกว่าภพนี้. ในด้านความชั่วก็ทำนองเดียวกัน. กรรมชั่วในปัจจุบันอาจให้ผลลบล้างกรรมดีในอดีต, และส่งเสริมกรรมชั่วแต่ก่อนๆ ให้ส่งผลหนักยิ่งขึ้นไปอีก. เพราะฉะนั้นผู้ที่อยากจะให้ตนเองวางใจได้ว่า ตายแล้วไปสู่ที่ดีแน่, จึงเพียรสร้างกุศลกรรมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้, และโดยมิชักช้า, เพราะมฤตยูอาจจู่โจมผู้ใดเมื่อไรก็ได้, โดยไม่บอกกล่าวล่วงหน้า.

เมื่อถึงวาระแล้ว ยศศักดิ์ฐานันดร, อำนาจ, ตลอดจนสรรพทรัพย์ศฤงคารแม้มหาศาล, ย่อมไม่อาจปกป้องให้พ้นจากมัจจุภัย. แม้จะมีวงศาคณาญาติ, มิตรสหายและบริวารในจำนวนมากมายสักเพียงไหน, ก็ไม่มีผู้ใดจะสามารถติดตามไปได้. แต่ละคนต้องไปโดดเดี่ยวและต่างคนต่างไปตามทางของตน. ที่พึ่งใด ๆ, บุคคลก็ดี, วัตถุก็ดี, ไม่อาจติดตามไปช่วยเหลือหรือปกป้องได้, มีอยู่ก็แต่ "กรรมดีของตนเอง" เท่านั้น ซึ่งจะติดไปด้วยทุกหนทุกแห่งและทำหน้าที่รับประกันความปลอดภัยจากความทุกข์ยากทั้งหลายเป็นที่พึ่งอันพึงยึดเหนี่ยวได้ด้วยความแน่ใจ.

ในส่วนบุคคลอันเป็นที่รักที่อาลัยทั้งหลายที่อยู่ ณ เบื้องหลัง, ทุกคนย่อมจะมีความเป็นไปตามกรรมของตน. ความห่วงใยใด ๆ ของผู้อื่นย่อมไม่อาจจะช่วยเหลือเขาได้. จะมีประโยชน์อยู่ก็แต่คำแนะนำที่ดี ซึ่งชี้ชวนเข้าสู่ทางกุศลและชักจูงออกจากอกุศล. แต่ผู้ที่ตายแล้วย่อมมีโอกาสน้อยที่จะให้คำแนะนำใด ๆ แก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่, ดังนั้นพึงรีบแสดงความรักและห่วงใยเสียแต่ในปัจจุบันด้วยการชักชวนให้เดินไปตามที่ถูกที่ดี.

ทรัพย์สมบัติทั้งหลายนั้นเล่า, ทั้งมีชีวิตและที่ไม่มีชีวิต, ย่อมเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา, "ไม่เที่ยง, ทนอยู่ไม่ได้, ไม่เป็นไปตามประสงค์, และไม่เป็นของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ" เมื่อถึงคราวเสื่อมก็เสื่อม, ถึงคราวสูญก็สูญ. แม้เจ้าของยังอยู่ก็หาสามารถรักษาป้องกันได้ไม่. จะนำติดตัวไปยังปรโลก[๕] ด้วย ก็ไม่ได้. ดังนั้นจะมีประโยชน์อันใดที่จะมีความห่วงใย. พึงตัดใจเสียว่าเรามีชีวิตอยู่ก็ได้ใช้ได้อาศัย ตายแล้วเราก็ไปตามทางของเรา, ทรัพย์สมบัติก็ไปตามทางของทรัพย์

---

(๔) กรรมชั่ว. (๕) โลกอื่น.

สมบัติ. เป็นอันแยกกันโดยเด็ดขาด. ความเสียดายอาลัยอาวรณ์เป็นเหตุให้จิตใจเศร้าหมอง, ปล่อยไว้เป็นโทษ, หักห้ามเสียได้เป็นคุณ.

พิจารณาได้ดังนี้, พึงมองความตายเหมือนการเดินทางที่รู้แน่ว่าจะต้องกระทำ. พึงสะสมกุศลไว้เป็นเสบียง. ยึดพระรัตนตรัยเป็นเข็มทิศ, และมุ่งสุคติ[๖] เป็นที่หมาย. พึงอบรมความเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม[๗] และวัฏฏสงสาร, ซึ่งจะชักจูงให้หมั่นทำความดีและเพียรละความชั่ว, พึงเจริญมรณานุสติและทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม. เมื่อเห็นคนตายแม้เป็นที่รัก, พึงทำความเข้าใจว่านี้เป็นไปตามธรรมดาโลก. ทุกคนย่อมต้องตาย, ต่างกันที่เร็วหรือช้าเท่านั้น. แม้ตัวเราเองก็จะต้องตายสักวันหนึ่ง, จะต้องเร่งเตรียมตัว อย่าหลงระเริงว่าเรายังหนุ่มยังสาวอยู่, เพราะความตายไม่เลือกวัย, และไม่มีใครรู้ตัวว่าจะตายเมื่อใด.

การอบรมมรณานุสติย่อมช่วยให้พ้นจากทุกข์แห่งความกลัวตายได้.

"เรามีความแก่เป็นธรรมดา, ล่วงความแก่ไปไม่ได้.
"เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา, ล่วงความเจ็บไข้ไปไม่ได้.
เรามีความตายเป็นธรรมดา ล่วงความตายไปไม่ได้.
เราจักต้องพลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งหลายทั้งปวง."

(พุทธศาสนสุภาษิต)

อ.ก.

---

(๖) ทางดี. (๗) ทำดีได้ดี, ทำชั่วได้ชั่ว. ฯลฯ

หนามยอก เอาหนามบ่ง

ครั้งหนึ่ง มีแพทย์คนหนึ่งมาปรึกษาข้าพเจ้า เพราะเขามีความรันทดใจอย่างหนัก เพราะเขาได้สูญเสียภรรยาไปแล้ว เขาไม่สามารถเอาชนะความรู้สึกนี้ได้ ทั้งๆ ที่ภรรยาของเขาตายไปแล้วถึงสองปี ทั้งนี้เพราะเขารักเธออย่างสุดซึ้ง ไม่มีสิ่งใดเสมอ ข้าพเจ้าจะช่วยเขาได้อย่างไร ? ข้าพเจ้าควรจะพูดอะไรกับเขา ?

แทนที่จะบอกให้เขาทำอย่างนั้น ทำอย่างนี้ ข้าพเจ้ากลับถามเขาว่า *"คุณหมอหากคุณหมอได้ตายไปก่อน ภรรยาของคุณหมอยังมีชีวิตอยู่ อะไรจะเกิดขึ้น ?"*

"โอ นั่นคงจะร้ายกาจทีเดียว เธอจะระทมทุกข์ เหลือเกิน" แพทย์คนนั้นพูด

ข้าพเจ้าพูดว่า "ถ้าเช่นนั้น คุณหมอก็เห็นได้แล้ว เธอได้รับการช่วยให้พ้นความระทมทุกข์นั้นไปแล้ว และคุณหมอนั่นเองเป็นผู้ช่วยเธอ ฉะนั้น คุณหมอต้องมีชีวิตอยู่ต่อไปและมีความเศร้าโศกถึงเธอ"

แพทย์ผู้นั้น ไม่พูดว่าอะไร แต่จับมือข้าพเจ้าสั่น แล้วก็เดินออกจากที่ทำงานของข้าพเจ้าไปด้วยอาการสงบ

ความระทมทุกข์คงไม่เป็นความระทมทุกข์อีกต่อไป ในเมื่อขณะนั้นเขาพบความหมายของความระทมทุกข์แล้ว เช่น ความทุกข์เป็นการเสียสละอย่างหนึ่ง

วิคเตอร์ ธ. แฟรงกึล (ใน มนุษย์แสวงหาความหมาย)

"มนุสโส" แปล

เสมือนความฝันอันเลือนลาง*

(ปฏาจาราเถรี)

บางทีความผิดหวังและผิดพลาดในเบื้องต้น อาจทำให้บุคคลผู้ใฝ่ดีประสบความสุขความสำเร็จในเบื้องปลาย เพราะความผิดหวังนั้นเป็นมูลเหตุก็ได้

เปลวเพลิง จากเชิงตะกอนลุกโชนอยู่เป็นเวลานานแล้วมอดลง เหลือแต่กลุ่มควันพวยพุ่งขึ้นเหนือยอดไม้ในบริเวณนั้น เสียงสะอื้นยังคงมีอยู่เป็นระยะ ๆ ความพลัดพรากย่อมมาถึงเข้าสักวันหนึ่ง จริงทีเดียวสิ่งที่บุคคลเข้าไปยึดถือโดยความเป็นเจ้าของแล้วจะไม่ก่อทุกข์ให้นั้น ย่อมไม่มี

ปฏาจารา สะอึกสะอื้นประหนึ่งจะขาดใจลง บัดนี้เธอไร้ญาติขาดที่พึ่งแล้วโดยสิ้นเชิง ความว้าเหว่เคลื่อนเข้าจับหัวใจเธอให้เยียบเย็น ความสุขที่เคยผ่านเข้ามาในชีวิตบ้างก็เป็นเสมือนความฝันที่เลือนลาง ด้วยความรู้เพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ นั้น เธอออกวิ่งจากเชิงตะกอนไปอย่างไร้จุดหมาย จนกระทั่งมาถึงธรรมสภาแห่งเชตวนารามได้อย่างไรเธอเองก็รู้ไม่ได้

บัดนี้ นางผู้ไร้อาภรณ์ไม่มีเลยแม้แต่ผ้าเพียงชิ้นน้อยสำหรับพันกาย ได้มาปรากฏอยู่เฉพาะพระพักตร์ของพระจอมมุนีผู้เป็นนาถะของโลก พระองค์ผู้มีน้ำพระทัยสม่ำเสมอ และมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่คนทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นขอทานผู้ยากไร้หรือราชาธิราชผู้ทรงศักดิ์และรี้พลอันเกรียงไกร นางหมอบลงและคร่ำครวญอยู่ท่ามกลางความตะลึงพรึงเพริดของมหาชน

"น้องหญิง" เสียงที่ไพเราะนุ่มนวลแฝงเมตตาธรรมได้แว่วมาจากที่ประทับแห่งจอมศาสดา "จงมีสติเถิดอย่าคร่ำครวญนักเลย ชีวิตนี้มีความต้องพลัดพรากเป็นที่สุดไม่มีอะไรยั่งยืน ต้องแตกไป สลายไป พลัดพรากจากไป ดูก่อนน้องหญิง ไม่มีที่พึ่งอันใดประเสริฐ และมั่นคงเท่าพึ่งตนเอง โดยยึดธรรมเป็นแนวทางเถิด"

ด้วยพระพุทธดำรัสเพียงเท่านี้ ปฏาจาราผู้สูญสิ้นแล้วซึ่งทุกสิ่งทุกอย่าง กลับมีสติครองตนได้ นางมองดูสรีระที่เปลือยเปล่าด้วยความสะเทิ้นอาย ผู้หวังดีซึ่งประชุมอยู่

*จากรวมเรื่องสั้น "รอยช้ำในดวงใจ"

ณ ธรรมสภานั้น รู้อาการแห่งนาง แล้วจึงโยนผ้าสะไบมาให้นางใช้นุ่งและห่มพอเรียบร้อยแล้วนั่งคอยฟังพระดำรัสของพระศาสดา

พระมหาสมณะ เอื้อนพระโอษฐ์ด้วยพุทธลีลาอันประเสริฐต่อไปว่า "ปฏาจาราโลกนี้เต็มไปด้วยความวุ่นวายสับสน ความสุขของโลกียชนนั้นมีน้อยเกินไป เมื่อเทียบกับความทุกข์ที่ต้องลงทุน เหมือนผู้พยายามหาเพชรในหินแม้จะได้เพชรมา แต่ประโยชน์ของมันก็มีน้อย และยังนำอันตรายมาสู่เจ้าของมากกว่านำความสุขมา สัตว์โลกทุรนทุรายเหมือนยืนอยู่บนกิ่งไม้ที่มีไฟไหมอยู่รอบด้าน จะลงก็ไม่ไหวจะขึ้นไปอีกก็ไม่ได้ มนุษย์และสัตว์เกิดมาเพื่อความทุกข์ทรมาน แต่พอรู้จักทุกข์เพราะเรื่องเกิดมาเขาก็เกิดมาเสียแล้ว จะถอยหลังไปได้อย่างไร ถ้ารู้ว่าเกิดมาจะต้องทนทุกข์ทรมานเยี่ยงนี้ ใครเล่าจะสมัครใจเกิด ดูก่อนน้องหญิง โจรใจเหี้ยมผู้หักแข้งหักขาคน ปล้นสดมภ์ ทำร้ายบุคคลอื่นเพื่อแย่งทรัพย์ เขาพอใจ อิ่มใจเมื่อได้ทรัพย์มาอยู่ชั่วระยะหนึ่ง ต่อมาเมื่อถูกราชบุรุษจับได้นำไปถวายพระราชา พระราชารับสั่งให้โกนผมโจรนั้นเสียครึ่งหนึ่งแล้วนำไปประจานทั้งทางน้ำทางบก ตีกลองร้องบ่าวให้ประชาชนทราบอยู่ ๗ วัน แล้วนำไปขังคุกจนตลอดชีวิต โจรผู้นั้นจะรู้สึกเสียใจในกรรมของตน แต่มันสายเสียแล้วสุดที่จะแก้ไขเขาจึงต้องก้มหน้ารับกรรมของตนไปจนหมดสิ้นฉันใด มนุษย์ที่เกิดมาก็มีสภาพคล้ายโจรนั้น ทุกคนต้องเสียใจในการเกิดมาของตน แต่ไม่รู้จะแก้ไขอย่างไร ทางที่ดีที่สุดก็คือพยายามสร้างคุณงามความดีให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้ชีวิตนี้มีสาระควรแก่การยกย่องเชิดชูสาระของชีวิตนี้อยู่ที่ความดี ชีวิตที่ไร้ความดีจึงเป็นชีวิตที่ไร้สาระ เป็นโมฆะชีวิตว่างเปล่าน่าเสียดาย

"อายุของมนุษย์นี้น้อยนัก" พระศาสดาตรัสต่อไป "ผู้ฉลาดควรดูหมิ่นอายุนี้เสียประพฤติตนเหมือนบุคคลซึ่งไฟลุกไหม้บนศีรษะรีบดับเสียโดยพลัน เรื่องความตายจะไม่มาถึงนั้นเป็นอันไม่มี ทุกคนจะต้องเดินเข้าไปหาความตายและใกล้ความตายเข้าไปทุกลมหายใจเข้าออก เหมือนโคซึ่งเขาจูงไปสู่ที่ฆ่ามันใกล้มรณสถานเข้าไปทุก ๆ ย่างก้าว"

พระศาสดาทรงพรรณนาเรื่องอื่น ๆ ต่อไปอีกโดยอเนกปริยาย ให้เป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัททุกหมู่เหล่า ผู้มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นั้น ประหนึ่งเจ้าของ

ปศุสัตว์ผู้ฉลาดให้อาหารอันควรแก่สัตว์ประเภทนั้นๆ เช่นให้ข้าวเปลือกแก่ไก่และให้ข้าวสุกแก่ปลาเป็นต้น

ปฏาจารา ผู้ซึ่งบัดนี้มีสติเป็นปกติดีแล้ว ทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุณี พระศาสดาทรงอนุญาต เธอได้อุปสมบทแล้วจากสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือ จากภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์

ภายใต้ร่มเงาแห่งกาสาวพัสตร์ ภิกษุณีรูปใหม่ มีความสุขสดชื่นและปลอดโปร่ง เฉกบุคคลผู้มาจากที่ร้อนมีเหงื่อโทรมกายมาได้อาศัยร่มพฤกษ์ใบหนา ประกอบด้วยลมเย็นพัดผ่านต้องผิวกายพอเหงื่อแห้งแล้วลงสรงสนานในสระโบกขรณีซึ่งมีบัวบานสะพรั่ง ให้ชื่นฉ่ำสำราญกายสงบใจ เมื่อมีความหงอยเหงาเกิดขึ้น นางก็ได้สพรหมจารินีซึ่งเป็นภิกษุณีด้วยกันคอยปลอบให้คลายอารมณ์นั้น แดนกาสาวพัสตร์เป็นแดนใหม่ โลกใหม่ที่นางเหยียบย่างเข้ามาโดยบังเอิญ

แต่ก็มีบางครั้งที่นางหวนถึงอดีต......อดีตซึ่งยากนักที่นางจะลืมได้ คราใดที่ภาพชีวิตในอดีตผ่านเข้ามา ครานั้นจะเป็นกาลที่นางสะท้อนถอนใจ มันเป็นเหมือนรอยจารึกในแผ่นศิลา

ทุกคนมีอดีต บางคนอาจจะมีความสุขและความฝันอันบรรเจิดถึงอดีตอันน่ารื่นรมย์ แต่บางคนอาจจะระทมด้วยอดีตที่แสนเศร้า มันได้ล่วงไปแล้วทั้งอดีตที่รื่นรมย์และระทมทุกข์และแล้วก็ลบเลือนไปในทิวากาล ไม่มีอะไรจริงจังยั่งยืนเลยแม้แต่อย่างเดียว ความไม่ยั่งยืนเท่านั้น ที่ยั่งยืนอยู่ได้ตลอดไป

นับถอยหลังไปจากนี้ไม่นานนัก สาวน้อยปฏาจาราบันเทิงสุขอยู่บนปราสาทที่สวยหรูออกแบบสร้างอย่างงดงาม ในราตรีเมื่อเงาดำครอบคลุมอยู่ทั่วไป ความสว่างไสวจากประทีปโคมไฟในปราสาทนั้น มองดูห่าง ๆ ปรากฏประดุจเทพวิมานอยู่ในอากาศ นางถูกแวดล้อมด้วยสาวใช้หน้าตาหมดจด คอยสนองความต้องการ ทุกๆเช้าจะมีดอกไม้เปลี่ยนใหม่ปักอยู่ในแจกันที่สวยหรู ที่นั่งที่นอนที่นั่งเล่นล้วนสะอาดสวยงามตระการตาทั้งสิ้น แต่มนุษย์เรามักจะเป็นอย่างนี้เสมอ คือ ถ้าได้รับความสุขและมากเกินไปก็จะรู้สึกเบื่อต่อความสุขนั้น ชีวิตต้องการของแปลกและใหม่อยู่เสมอ ความทุกข์และความไม่สมหวังเป็นสิ่งมีค่าต่อชีวิต เพราะมันทำให้บุคคลรู้จักคุณค่าของความสุขถ้าไม่มีความหิวรบกวน มนุษย์จะรู้จักคุณค่าของอาหารได้อย่างไร

แม้จะมีความสุขอย่างล้นเหลือ แต่นางรู้สึกว่าความสุขของตนเหมือนความสำราญของนกน้อยในกรงทอง มันเป็นความสุขตามความสำนึกของคนอื่นเท่านั้น หาใช่ความสุขที่เกิดขึ้นแก่เจ้าตัวจริง ๆ ไม่

คืนหนึ่ง นางจึงหนีออกจากปราสาท หนีไปกับคนใช้ซึ่งถูกใจนางเหลือเกินแน่นอนทีเดียว บุคลิกภาพอันน่าสนใจนั้น บางทีก็มีอยู่ในชายผู้ต่ำศักก็ได้ มิใช่จะมีอยู่ในท่านผู้ทรงเกียรติเสมอไป การที่บิดามารดาหวงแหนเธอประคับประคองเหมือนไข่ในหิน ไม่ยอมให้ติดต่อเกี่ยวข้องกับชายใดเลยนั้น ทำให้เธอมองเห็นชายที่ใกล้ชิดเป็นเทพบุตรประจำดวงใจ ใครเล่าเป็นฝ่ายที่โชคดีและโชคร้ายคนนั้น สิงหนาท สิงหนาทนั่นเอง

เขาไปปลูกกระท่อมอยู่ด้วยกันในป่าลึก อยู่ด้วยความสุขเหมือนนกน้อยที่หลุดออกจากกรงทอง เมื่อเจ้าของเผลอเปิดประตูกรงทิ้งไว้

"นายไม่กลัวความลำบากหรือ" วันหนึ่งสิงหนาทพูดขึ้น

"ลำบากคืออะไร" ปฏาจาราถาม

"เรื่องต่าง ๆ ที่เราจะต้องเผชิญในป่า"

"เรื่องลำบากน่ะ ต้องลำบากทั้งนั้นแหละ ไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือในป่า แต่น้องขอร้องอย่างหนึ่ง คือขออย่าได้เรียกน้องว่านายอีก น้องเคยขอร้องพี่มาหลายครั้งแล้ว"

"มันติดปากอย่างนี้เอง สิงหนาทพูด "แต่พี่จะพยายาม ต่อไปนี้จะเรียกตัวเองว่าพี่ และเรียกนายว่าน้อง

อย่างนี้น่ารักมาก ปฏาจาราพูด

"แต่......" สิงหนาทพูดค้างไว้นัยน์ตาจ้องมองปฏาจาราด้วยความรัก

"แต่อะไร" ปฏาจาราถาม

"แต่..." แต่แม้ว่าปากที่จะเรียกว่าน้อง แต่ใจของพี่เป็นบ่าวเป็นทาสของน้อง น้องเป็นนายใจของพี่ น้องเป็นผู้บังคับบัญชาหัวใจของพี่ เป็นผู้บัญชาการหัวใจพี่"

"ช่างปากหวานดีนัก" ปฏาจาราพูดพร้อมด้วยใช้มือแตะริมฝีปากสิงหนาทเบา ๆ

"พี่ไม่ได้ปากหวาน แต่พี่พูดด้วยความจริงใจ พี่เป็นบ่าวเป็นทาสของท่านเศรษฐีบิดาน้องแต่เพียงกาย แต่พี่เป็นทาสของน้องทั้งกายและทางใจ เป็นทาสรัก พี่จะยอมเป็นจนกว่าชีวิตนี้จะแตกดับ พี่ขอรับรองว่าเรื่องความรักแล้ว พี่มีให้น้องอย่างไม่รู้จักหมดสิ้น พี่ขัดสนอยู่อย่างเดียวคือทรัพย์ เพราะฉะนั้นพี่จึงกลัว" พูดแล้วสิงหนาทมีสีหน้าสลดลง

"กลัวอะไร" ปฏาจาราถาม

"กลัวน้องจะลำบาก"

"น้องบอกแล้วว่า น้องทนได้เรื่องลำบาก คนเราต้องลำบากทั้งนั้นไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรืออยู่ในป่า เว้นแต่ลำบากกันคนละอย่างเท่านั้น อีกอย่างหนึ่งพี่ก็น่าจะรู้ว่ามนุษย์เราพร้อมจะเผชิญความทุกข์ยากลำบากทุกอย่างเพียงแต่ขอให้เขาได้อยู่ชิดคนอันเป็นที่รักเท่านั้น พี่ไม่เคยได้ยินหรือ ที่นักปราชญ์พูดไว้ว่า ความรักทำให้คนมีแรงบวกถึง ๒ เท่า ๓ เท่า ความสุขของคนเราอยู่ที่ความพอใจและสมัครใจ น้องมีความสุขแล้วเพราะน้องพอใจและสมัครใจที่จะอยู่อย่างนี้"

"พี่ขอบใจมาก น้องพูดให้พี่มั่นใจ นี่ก็เข้าลักษณะภรรยาที่ดีลักษณะหนึ่งใช่ไหม"

ปฏาจาราไม่ตอบ แต่กลับมองเขาอย่างรักใคร่เสน่หาสายตาเป็นหน้าต่างของดวงใจ ถ้าคำกล่าวนี้เป็นความจริง บัดนี้ ปฏาจาราก็ได้เปิดหน้าต่าง เพื่อให้สิงหนาทมองเห็นความปรารถนาแห่งดวงใจของเธอแล้ว สิงหนาทประคองปฏาจาราด้วยความถนอม แสงจันทร์ลอดกิ่งไม้ลงมาส่องให้เห็นปรางนวลของนาง เขากอดนางซึ่งเป็นที่รักดั่งดวงใจ กอดอย่างไม่อยากจะวาง เมื่ออยู่ปราสาทเขาก็เคยกอด แต่กอดด้วยความหวาดระแวง เหมือนสมณะลอบรับประทานอาหารในเวลาวิกาล แต่บัดนี้เขากอดเธอด้วยดวงใจที่สงบสงัด ปราศจากความระแวงและหวาดกลัวใด ๆ ความนิ่มนวลอ่อนหวานจากดวงใจรัก จึงไหลหลั่งพรั่งพรูมาประพรมอยู่ทั่วสรรพางค์ของนางงามปฏาจารา ปฏาจาราเองซึ่งไม่เคยกับเรื่องอย่างนี้ให้รู้สึกเสียวซ่านเหมือนจะเริ่มจับไข้ แต่แฝงไว้ด้วยความสุขและเบิกบานใจ......

เขาอยู่ด้วยกันในป่าด้วยความผาสุก เป็นชีวิตที่ดำเนินไปอย่างธรรมชาติ อากาศที่บริสุทธิ์และร่มรื่นนั้นมีคุณค่าแก่ชีวิตร่างกาย ยิ่งกว่ายาชนิดต่าง ๆ ดังนั้นจึงไม่

ปรากฏว่ามีโรคภัยอะไรเบียดเบียนเขาทั้งสองให้เดือดร้อนรำคาญ ความสุขของสามีภรรยานั้นอยู่ที่ความเข้าใจกัน ความรักที่ปราศจากความเข้าใจกันนั้น เป็นความรักที่ไม่มั่นคง เปราะและทำลายง่าย แต่ความรักที่มีมูลฐานมาจากความเข้าใจและเห็นใจกัน เป็นความรักที่มั่นคงป้องกันการทะเลาะวิวาทได้อย่างดีที่สุด ความรักของสิงหนาท และปฏาจารามีมูลฐานมาจากความเห็นใจ และเข้าใจกัน จึงเป็นความรักที่มั่นคงยิ่งนัก ถ้าใครคนหนึ่งจะแต่งงาน ก็น่าจะพิจารณาถึงความเข้าใจดีต่อกัน ยิ่งกว่าที่จะพิจารณาถึงความรัก เพราะความรักที่มีขึ้นอย่างรุนแรงจนไม่สามารถจะแยกกันได้ ห่างกันได้นั้น มีความใคร่ผสมอยู่เป็นอันมาก แต่บุคคลที่เข้าใจดีต่อกัน จะรักกันไปเอง

ไม่นานนักปฏาจาราและสิงหนาทก็มีลูกชายด้วยกันคนหนึ่งเป็นที่รักอย่างยิ่งของเขา อะไรเล่าจะเป็นที่รักยิ่งไปกว่าลูก เพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเองอย่างแท้จริง เมื่อยังไม่แต่งงานชายหญิงก็รักตัว เมื่อแต่งงานแล้วก็รักคู่ครองของตัว ที่ยอมแต่งงานนั้น เพราะรู้สึกว่าได้รักใครคนหนึ่งยิ่งกว่าตัวเสียแล้ว แต่ทั้งความรักตัวและรักคู่ครองไปรวมกันอยู่ที่ลูก พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุตรเป็นสมบัติของมนุษย์ (ปุตฺตา วตฺถุ มนุสฺสานํ–สังยุตตนิกาย สคาถวรรค) คนที่มีบุตรมีธิดาจึงชื่อว่ามีสมบัติอันล้ำค่า อะไรเล่าจะทำความชื่นใจให้เท่ากับบุตรดี มีเกียรติมีชื่อเสียงในทางดี ทำนองเดียวกัน อะไรจะก่อความช้ำใจ ตรอมใจ ให้เท่ากับลูกชั่วช้าเลวทราม

ต่อมา เขามีลูกหญิงอีกคนหนึ่ง มีลักษณะบอกว่าโตขึ้นคงจะงามไม่แพ้มารดา ชีวิตของเขาทั้งสองเรียกได้ว่าสมบูรณ์ในรูปลักษณะของครอบครัว ทั้งสิงหนาทและปฏาจารามีความสุขสดชื่นปีติและภาคภูมิด้วยชีวิตใหม่ เขาคิดว่าเขาทั้งสองได้ตัดสินใจถูกต้องแล้ว ที่หนีความวุ่นวายในบ้านเมืองมาหาความสงบสุขในลำเนาไพรอันเต็มไปด้วยเสรีอันไม่มีขอบเขต ไม่ต้องเป็นทาสแห่งสังคมจอมปลอมอีกต่อไป

ใครคนหนึ่งกล่าวไว้ว่า ผู้มีบุตรย่อมบันเทิงเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมบันเทิงเพราะโค ความบันเทิงย่อมมีได้เพราะมีสิ่งที่ยึดถือว่าเป็นของเรา พอเป็นเครื่องปลื้มใจ คนไม่มีอะไรยึดถือเสียเลยจะมีความบันเทิงได้อย่างไร

แน่นอนทีเดียว ผู้มีบุตรย่อมบันเทิงเพราะบุตร ช่างเป็นความจริงในชีวิตของปฏาจาราและสิงหนาทเสียนี่กระไร แต่คำกล่าวนี้อาจจะเป็นความจริงเพียงครึ่งเดียวเท่านั้นกระมัง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

ผู้มีบุตรย่อมเศร้าโศกเพราะบุตร

ผู้มีโคย่อมเศร้าโศกเพราะโค

บุคคลย่อมเศร้าโศกเพราะอุปธิคือสิ่งที่เข้าไปยึดถือว่าเป็นของตน

ผู้ใดไม่มีอะไรยึดถือว่า เป็นของตน ผู้นั้นย่อมไม่ต้องเศร้าโศก

พระพุทธดำรัสนี้เป็นความจริงขั้นสุดยอด เพราะชีวิตนี้มีความพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจเป็นที่สุด ความจริงข้อนี้พิสูจน์ได้ด้วยชีวิตของปฏาจาราเอง

วันหนึ่ง ฝนตกหนักมาแต่เที่ยงคืน ฟ้าแลบอยู่เป็นระยะ ๆ เสียงฟ้าร้องครืนครานน่าสะพึงกลัว บางคราวพายุจัดจนกระท่อมน้อยของเขาต้องโยกไหวเหมือนจะล้มลง ลูกน้อยทั้งสองก้าวลงสู่นิทรารมณ์อันสนิท ปฏาจาราผวากอดสิงหนาทบ่อยครั้ง

"พี่ น่ากลัวอะไรอย่างนี้" ปฏาจาราพูดด้วยเสียงสั่นเครือ สิงหนาทรับขวัญภรรยายอดรักพลางปลอบให้หายกังวลว่า

"ทำใจดี ๆ ที่รัก ไม่เป็นไรดอก นาน ๆ ก็มีสภาพธรรมชาติอย่างนี้เสียครั้งหนึ่ง"

ปฏาจารา นอนหลับไม่สนิทนัก เธอรู้สึกมีอะไรเป็นลางสังหรณ์ใจ ตอนใกล้รุ่งเธอหลับไปหน่อยหนึ่งและฝัน เป็นฝันประหลาด ซึ่งเธอไม่เคยฝันอย่างนี้มาก่อนเลย เธอฝันว่ามีภูเขาใหญ่เป็นศิลาแท่งทึบสูงจรดฟ้ากลิ้งมาทั้ง ๔ ทิศ เสียงดังสนั่นหวั่นไหว ใกล้เข้ามาและใกล้เข้ามา เธอพร้อมด้วยสามีและลูกน้อยไม่รู้จะหนีไปทิศใด เพราะภูเขาใหญ่นั้นกลิ้งมาพร้อมกัน จากทิศทั้ง ๔ จึงยืนตัวสั่นอยู่ด้วยกันทุกคน ในที่สุดภูเขานั้นก็ขยี้สามีและลูก ๒ คนของเธอถึงตาย แต่ทำไมเธอจึงกระเด็นขึ้นไปยืนอยู่บนยอดภูเขาสูงลูกหนึ่งซึ่งอยู่ทางทิศเหนือ เธอร้องไห้จนน้ำตาชุ่มโชกอาบแก้มและตื่นขึ้นด้วยเสียงเรียกของสิงหนาท

"น้อง ๆ ร้องไห้ทำไม"

"โอ ที่รัก" ปฏาจาราเอามือโอบคอสิงหนาทคลอเคลียใบหน้า ซึ่งชุ่มด้วยน้ำตาของนางบนแผ่นอกอันผึ่งผายของสามี "ที่รักน้องฝันไป ฝันประหลาดมาก"

"คืนฝนตกหนักก็มักจะเป็นอย่างนี้แหละ คนมักจะฝันร้ายเสมอ น้องอย่าวิตกอะไรเลย" สิงหนาทปลอบพร้อมจุมพิตภรรยาเพียงแผ่วเบา

"แต่น้องฝันปลาดมาก" ปฏาจารายืนยัน แล้วก็เล่าความฝันให้สามีฟังโดยตลอด แต่สิงหนาทก็คงพูดปลอบภรรยาว่าไม่มีอะไร อย่าวิตกอะไรเลย

รุ่งอรุณแล้ว แต่เม็ดฝนยังไม่ขาดหายไป แม้จะไม่ตกหนักเหมือนกลางคืน แต่มันก็คงพรำอยู่ไม่มีทีท่าว่าจะขาดหายไปโดยง่าย สิงหนาทจำเป็นต้องเข้าป่า เขาคอยให้ฝนหายแต่คอยแล้วคอยเล่าก็ผิดหวัง จึงตัดสินใจออกจากกระท่อมเข้าป่าเพื่อหาเผือกและผลไม้บางชนิด

จนสายจวนเที่ยงแล้ว สิงหนาทก็ยังไม่กลับมา ปฏาจาราร้อนใจยิ่งนัก เธอนึกถึงความฝันเมื่อคืนแล้วให้รู้สึกสะท้านใจสุดประมาณ จึงอุ้มลูกหญิงน้อยและจูงลูกชายเดินตามหาสามี เดินไป กู่ไป แต่คงเงียบกริบไม่มีเสียงกู่ตอบมาเลย จนกระทั่งมาถึงจอมปลวกแห่งหนึ่ง นางเห็นสามีสิงหนาทนอนตายอยู่ทั้งร่างเขียวช้ำ เขาถูกงูกัดตาย

นางถูกความโศกท่วมทับอย่างใหญ่หลวง สามีอันเป็นที่รักจากไปตั้งแต่ยังอยู่ในวัยหนุ่มเสมือนไทรใหญ่เป็นที่พึ่งอาศัยร่มเงาป้องกันแดดและฝนล้มครืนลง คราวนี้นางไม่มีที่พึ่งอันใดอีกแล้ว นางจัดแจงเผาศพสามีเท่าที่พอจะทำได้เสร็จแล้ว จูงมือลูกน้อยคนหนึ่ง อุ้มไว้คนหนึ่ง นางนึกถึงมารดาบิดา ตั้งใจว่าจะกลับเข้านครสาวัตถี มาถึงฝั่งแม่น้ำอจิระวดีตอนหนึ่ง น้ำเจิ่งขึ้นเกือบจะล้นฝั่ง นางได้ให้บุตรชายคอยอยู่ทางฝั่งนี้ แล้วอุ้มลูกหญิงข้ามไปก่อน เมื่อไปถึงฝั่งโน้นแล้วจึงวางลูกหญิงไว้ เดินกลับมาเพื่อจะรับลูกชายข้ามไป แต่พอนางเดินมาถึงกลางแม่น้ำ เหยี่ยวใหญ่ตัวหนึ่งบินมา มองดูภายใต้เห็นเด็กน้อยนอนอยู่ริมฝั่งน้ำ เข้าใจว่าเป็นชิ้นเนื้อ จึงถลาลงโฉบเอาเด็กไป นางกางมือส่งเสียงไล่นกยักษ์ แต่เป็นคราวเคราะห์กรรมลูกชายซึ่งยืนอยู่ทางฝั่งนี้เข้าใจว่ามารดาเรียก จึงเดินลงไปถูกกระแสน้ำซึ่งไหลเชี่ยวพัดพาจมหายลงไปในแม่น้ำ

บัดนี้ปฏาจาราน้อยได้สูญเสียแล้วซึ่งทุกสิ่งทุกอย่าง สามีถูกงูกัดตาย บุตรคนหนึ่งถูกน้ำพัดไป ลูกหญิงคนหนึ่งถูกเหยี่ยวโฉบเอาไป นางเดินร้องไห้คร่ำครวญไปถึงที่เผาศพของใครคนหนึ่ง เมื่อถามรายละเอียดจึงทราบว่าเป็นศพแห่งมารดาบิดาตนซึ่งสิ้นชีวิตเมื่อคืนนี้

อนิจจา ปฏาจารา ๕ ชีวิตซึ่งมีความสัมพันธ์ชิดใกล้กับนางได้สิ้นชีพลงในเวลาใกล้ ๆ กัน บัดนี้นางถูกความสูญเสียระทมทุกข์ท่วมทับอย่างใหญ่หลวง สุดที่จะทน

ทานได้ จึงหมดความรู้สึกควบคุมตนเอง วิ่งร้องไห้โดยไม่มีอาภรณ์ติดกายเข้าไปสู่วัดเชตวัน

"ชีวิตนี้มีความพลัดพรากเป็นที่สุด" ช่างเป็นคำที่เยียบเย็นแต่เป็นจริงเสียนี่กระไร พระศาสดายังทรงย้ำไว้อีกว่า คฤหัสถ์และบรรพชิตควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า "เราจะต้องพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจเป็นธรรมดา" ใครเล่าจะหลีกเลี่ยงภาวะดังกล่าวนี้ได้

ภิกษุณีปฏาจาราหวนคิดถึงชีวิตแต่หนหลังแล้วให้รู้สึกเศร้าซึมสุดประมาณ แต่บัดนี้ นางได้พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งแล้ว เสมือนผู้ถูกกระหน่ำด้วยลมฝนภายใต้ต้นไม้ใบหนาจนไม่สามารถทนได้ แล้วตัดสินใจกระโจนออกจากภายใต้ต้นไม้นั้นยอมเปียกปอนไปชั่วคราวแล้วมาได้อาศัยปราสาทที่สวยงาม มีประตูหน้าต่างเปิดปิดได้ด้วยดี บัดนี้ นางได้ขึ้นสู่ปราสาทอันสำเร็จด้วยธรรมแล้ว พระศาสดาเป็นผู้สร้างปราสาทนั้น

เวลาเย็น ภิกษุรูปหนึ่งไปให้โอวาทภิกษุณีตามปกติ ซึ่งภิกษุณีทุกรูปจะต้องฟังตามระเบียบ ซึ่งปฏิบัติกันมาตั้งแต่เริ่มมีภิกษุณีภิกษุรูปนั้นดูเหมือนจะทราบประวัติของปฏาจาราดี ท่านจึงให้โอวาทเหมือนหนึ่งเข้าไปนั่งในหัวใจของภิกษุณีปฏาจารา

"ทุกคนล้วนมีความทุกข์บีบคั้นเบียดเบียนอยู่ทั้งสิ้น" ภิกษุรูปนั้นพูดในตอนหนึ่ง "จะต่างกันก็แต่เพียงรูปลักษณะของทุกข์เท่านั้นว่าจะมาในรูปใด ลักษณะใดประการหนึ่งทุกคน มีผ้านุ่งผ้าคลุมอยู่ จะต่างกันก็เพียงแต่เนื้อผ้า และรูปทรงที่ตัดเย็บเท่านั้น ชีวิตนี้ถูกความทุกข์ครอบคลุมอยู่ทั่วหน้ากัน ความทุกข์ของโลกส่วนใหญ่ มีมูลฐานมาจากความกำหนัดพอใจในกามคุณ"

"แน่นอนทีเดียว" ปฏาจาราคิด "ความทุกข์ของโลกมีมูลฐานมาจากกามคุณ" "ก็กามคุณนี้มิใช่หรือที่พระศาสดาเคยตรัสว่าเป็นสิ่งละได้โดยยากอย่างยิ่ง"

นางพยายามบำเพ็ญเพียรพยายามเพื่อละสิ่งที่ละได้โดยยาก ในที่สุดนางก็ละได้ และได้รับสิ่งที่บุคคลได้รับโดยยาก คือ พระอรหัตตผล เป็นพระอริยบุคคลที่สูงยิ่งในพระพุทธศาสนา และเป็นรางวัลประเสริฐสุดแห่งการปฏิบัติธรรม เป็นพรสูงที่สุดเท่าที่ชีวิตนี้จะพึงได้.

นางกิสาโคตมี*

สมัยหนึ่ง ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เชตวนาราม เมืองสาวัตถี มีหญิงหนึ่ง ชื่อกิสาโคตมี อุ้มลูกซึ่งตายแล้วไปเฝ้าพระองค์เพื่อให้พระองค์ช่วยเหลือให้ลูกของนางฟื้นคืนชีพขึ้น นางร้องไห้คร่ำครวญเพราะเสียดายลูกมาตั้งแต่เช้าจนบ่ายเที่ยวถามหายาซึ่งจะเรียกคืนชีวิตลูกน้อยมาได้ แต่ไม่มีใครสามารถบอกได้ จนกระทั่งชายผู้เป็นบัณฑิตคนหนึ่งได้บอกนางว่า มีหมอวิเศษอยู่คนหนึ่ง พำนักอยู่ ณ วัดเชตวัน ขอให้นางไปหาหมอคนนั้น เป็นพระผู้ทรงศักดิ์ เป็นที่พึ่งของคนทั่วไป

นางได้วางบุตรน้อยซึ่งปราศจากวิญญาณลง ณ เบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระ-ภาคเจ้า แล้วทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ โปรดประทานเถิด โปรดประทานชีวิตลูกน้อยของข้าพระพุทธเจ้า มีคนแนะนำมาว่า พระองค์ทรงเป็นหมอผู้สูงศักดิ์จะช่วยหม่อมฉันได้อย่างแน่นอน"

"โคตมี จะให้เรารักษาลูกของเธอก็ได้ แต่ยาที่จะช่วยชีวิตลูกเธอนั้นจะต้องมีเมล็ดพืชอย่างหนึ่งประกอบด้วย" พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยน้ำพระทัยที่เปี่ยมไปด้วยความกรุณา

"เมล็ดอะไร พระเจ้าข้า" นางทูลถาม ดวงตาวาวโรจน์ด้วยความหวัง

"หายากหน่อยนะ" พระองค์ตรัส "เมล็ดผักกาด" "เอามาสักกำมือหนึ่ง"

"หาได้ทั่วไป พระเจ้าข้า" ว่าแล้วนางลุกผลุนผลันจะรีบหาเมล็ดผักกาดตามที่พระพุทธองค์ประสงค์ แต่พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามไว้ พลางตรัสว่า

"ช้าก่อนโคตมี เมล็ดผักกาดที่เราประสงค์นั้นจะต้องได้จากเรือนที่ไม่มีคนเคยตายเลย เธอเข้าใจหรือไม่ ต้องได้เมล็ดผักกาดในเรือนที่ไม่เคยมีคนตายเลย"

---

*จากหนังสือเรื่อง พุทธจริยา ฉบับพิมพ์ของสำนักพิมพ์ รวมสาส์น

นางกิสาโคตมีรับพระพุทธบัญชาแล้ว อุ้มลูกไปเที่ยวแสวงหาเมล็ดผักกาด ทุกคนเต็มใจให้ แต่เมื่อนางรับมาแล้วถามว่า ในบ้านเรือนนี้เคยมีคนตายหรือไม่ เขาจะตอบว่าเคยมีคนตายแล้ว บางเรือนก็หนึ่งคน บางเรือนสองคน บางเรือนสามคน นางขอบใจเขาเหล่านั้นแล้วส่งเมล็ดผักกาดคืนพร้อมกล่าวว่า

"ข้าพเจ้าต้องการเมล็ดผักกาดในเรือนที่ไม่เคยมีคนตายเลย"

บางคนได้ฟังนางพูดดังนั้นก็เกิดความเศร้าสลดใจ เห็นใจในความพยายามของนางที่จะดึงเอาชีวิตลูกน้อยคืนมา แต่บางคนก็ด่าให้ว่านางเป็นหญิงบ้า ลูกตายแล้วจะเอายาที่ไหนมาทำให้ฟื้นได้ เมล็ดผักกาดอะไรจะช่วยให้คนฟื้นขึ้นมา หากเป็นได้เช่นนั้นจริงใครเล่าจะตาย เพราะเมล็ดผักกาดมีอยู่ทั่วไป และการที่นางเที่ยวแสวงหาเมล็ดผักกาดในเรือนที่ไม่เคยมีใครตายเลยนั้นยิ่งบ้าหนักเข้าไปอีก

"บ้า" คำนี้เป็นคำที่คนทั้งหลายชอบพูดเสมอ พูดถึงใครคนหนึ่งซึ่งทำอะไรแปลกกว่าคนทั้งหลาย โดยผู้ว่านั้นมิได้คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และเหตุการณ์เบื้องหลังแห่งชีวิตของบุคคลผู้นั้นเลย บุคคลย่อมมีพฤติกรรมต่างกันบ้างเหมือนกันบ้างในขณะที่ได้รับสิ่งเร้าอย่างเดียวกัน ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เบื้องหลังแห่งชีวิต การอบรมศึกษา ย่อมเชื่อถือทางศาสนา และโรคประจำกาย สิ่งเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อปฏิกิริยาของบุคคลที่แสดงโต้ตอบต่อสิ่งเร้าหรืออารมณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามา

มารดาที่ไม่รักลูก เห็นลูกเป็นเครื่องผูกพันให้รุงรังไม่สะดวกแก่การเที่ยวเตร่หาความสำราญให้แก่ตนเอง อาจดีใจเมื่อลูกตาย แต่มารดาที่รักลูกถือเอาลูกเป็นกำลังใจและแสงสว่างแห่งชีวิต เมื่อลูกตายลงย่อมเศร้าโศกเสียใจมาก นี่คือเหตุการณ์อย่างเดียวกันที่ผ่านเข้ามาในชีวิต แต่ปฏิกิริยาที่แสดงออกอาจผิดตรงกันข้ามทีเดียว

เมื่อถูกด่า คนหนึ่งอาจด่าตอบทันที และด่าได้เจ็บแสบกว่าที่เขาด่าตนเสียอีก แต่คนหนึ่งอาจนิ่งเฉยไม่ได้โต้ตอบเลย ความแตกต่างข้อนี้ขึ้นอยู่กับอุปนิสัย อัธยาศัยประจำตน และการอบรมของผู้นั้นว่าได้อบรมมาทางใด

คนที่ไม่เคยรักลูกหรือลูกไม่เคยตาย อาจไม่ซาบซึ้งในความรู้สึกของนางกีสาโคตมีว่าเป็นอย่างไร จึงแถมด่าให้นางนำติดตัวไปด้วยว่า "หญิงบ้า"

ใครจะว่าอย่างไรนางผู้น่าสงสารก็มิได้โต้ตอบ คงอุ้มบุตรน้อยเที่ยวแสวงหาเมล็ดผักกาดต่อไป จนกระทั่งเย็นก็ไม่อาจหาเมล็ดผักกาดในบ้านที่ไม่เคยมีคนตายได้

ทุกบ้านจะบอกนางว่า บุตรหรือธิดา สามี หรือภรรยา มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย หรือพี่หญิง น้องหญิง ของเขาเคยตายมาแล้ว

นี่คือความรู้ นี่คือประสพการณ์ที่ทำให้นางได้คิด ได้มีความรู้สึกอันถูกต้องต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย นางไม่ว้าเหว่เกินไปแล้ว เพราะมีเพื่อนร่วมทุกข์ของนางมากมาย เขาเหล่านั้นล้วนได้เคยประสบปัญหาชีวิตแบบเดียวกับนางมาแล้ว ทำไมเขาเหล่านั้นจึงมีชีวิตอยู่ได้ต่อไป ปัญหาชีวิตแบบนี้เป็นของเก่ามาก ใคร ๆ ยิ่งมีชีวิตอยู่นานก็จะยิ่งพบมาก และในที่สุดมันจะต้องมาถึงตัวเอง เพราะทุกคนต้องตาย

"อา เราช่างโง่เสียนี่กระไร" นางอุทานกับตนเอง "สำคัญมั่นหมายว่าบุตรของเราเท่านั้นตาย ความจริงบุตรของทุกๆคนต้องตายทั้งสิ้น ที่ตายไปแล้วก็มี ที่กำลังจะตายก็มี ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ต้องตายต่อไป เหมือนผลไม้ที่ร่วงหล่นอยู่โคนต้นแล้วก็มี ที่กำลังจะหล่นรอคอยแต่ลมพัดเท่านั้นก็มี ที่ขั้วยังแข็งแรงอยู่ก็จะต้องสุกและหล่นในวันต่อไปก็มี บุคคลที่เกิดมาแล้วและตายไปเป็นจำนวนมากมาย ไฉนเล่าเราจึงมาเศร้าโศกถึงบุตรเราคนเดียว เมื่อเราเศร้าโศกคร่ำครวญอยู่บุตรนี้ก็มิได้รู้สึกถึงความเศร้าโศกของเราเลย"

นางวางบุตรน้อยลงใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง มองดูบุตรผู้นอนเสมือนท่อนไม้ ความรักบุตรได้ท่วมท้นขึ้นมาอีก นางซบหน้าลงกับซากนั้นแล้วร่ำพันอีก มดแดงหลายตัวซึ่งคลานอยู่โคนต้นไม้ได้ไต่ขึ้นมาบนซากศพ นางกิสาโคตมีนั่งดูเธอมิได้ปัดป้องให้ แต่เธอนั่งดู ธรรมสังเวชได้เกิดขึ้นแก่นางแล้ว "อา ร่างกายที่เรายึดมั่นว่าเป็นของเรานี้ ที่แท้เขามิได้รับรู้ในความยึดมั่นของเราเลย และเป็นสิ่งสาธารณะแก่สัตว์ทั้งหลายโดยแท้"

นางคิดได้ดังนั้นแล้ว จึงโยนศพบุตรไว้ในป่าแล้วรีบกลับไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคในเวลาเย็น

"ได้เมล็ดผักกาดมาแล้วหรือ โคตมี" ตรัสถาม

"ไม่ได้พระเจ้าข้า" นางตอบ "เพราะไม่มีเรือนใดบ้านใดเลยที่มีคนไม่เคยตาย"

พระศาสดาทรงแย้มพระโอษฐ์น้อย ๆ ดวงพระพักตร์และแววพระเนตรสงบนิ่ง เป็นอาการของผู้เจนจบ อาการของผู้รอบรู้อย่างแท้จริง ครู่หนึ่งจึงเผยพระโอษฐ์ตรัสว่า

"แล้วลูกของเธอล่ะ ไว้ที่ไหนเสีย"

"โยนทิ้งไปแล้วพระเจ้าข้า"

"บัดนี้เธอยังรู้สึกเศร้าโศกอยู่หรือ หรือความโศกได้ลดลงบ้างแล้ว"

"ลดลงมากแล้วพระเจ้าข้า เกือบจะไม่เหลืออยู่เลย"

"การที่เธอไปเที่ยวหาเมล็ดผักกาดอยู่ครึ่งวันนั้นช่วยอะไรเธอได้บ้าง"

"ช่วยให้ข้าพระพุทธเจ้าทราบความจริง พระเจ้าข้า"

"ความจริงอะไร และอย่างไร"

"ความจริงเรื่องชีวิต และทราบว่า ชีวิตทุกชีวิตต้องตายไม่เร็วก็ช้า"

"ก่อนที่ลูกของเธอจะตาย เธอไม่เคยมีความรู้เรื่องนี้เลยหรือ"

"เคยเหมือนกัน พระเจ้าข้า แต่เมื่อลูกตาย ความรักลูก หลงลูกทำให้ลืมความจริงทุกสิ่งทุกอย่าง"

"การที่บุคคลต้องสูญเสียอะไรไป จะเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่หรือสูญเสียเพียงเล็กน้อย อยู่ที่สิ่งซึ่งสูญเสียอะไรไป หรืออยู่ที่ความรู้สึกของบุคคลผู้นั้น ?"

นางกิสาโคตมีคิดอยู่ครู่หนึ่งแล้วทูลตอบว่า

"อยู่ที่ความรู้สึกของผู้นั้นเอง พระเจ้าข้า"

"จริงทีเดียวโคตมี เธอตอบถูก เข้าใจถูกแล้ว"

พระจอมมุนีทรงนิ่งอยู่ขณะหนึ่ง แววพระเนตรฉายแสงแห่งความกรุณา ทรงเป็นที่พึ่งของโลกได้ พระพักตร์นั้นแจ่มใสอิ่มเอิบเป็นที่ตั้งแห่งความบันเทิงใจของผู้ได้เข้าใกล้ นางกิสาโคตมีจ้องมองพระพักตร์นั้น นางรู้สึกว่าความโศกในหัวใจนางได้อันตรธานไปหมดสิ้นแล้ว ครู่หนึ่ง พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

"จำไว้เถิด โคตมี ความสูญเสียในชีวิตคนจะมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับความรู้สึก เมื่อบุคคลคนหนึ่งตายลง ผู้ใดเสียใจมาก ผู้นั้นย่อมรู้สึกว่าได้สูญเสียอย่างใหญ่หลวง แต่คนที่ไม่เสียใจเลยก็ไม่สูญเสียอะไร ในเรื่องอื่น ๆ นอกจากเรื่องตายแล้วก็ทำนองเดียวกันนี้"

พูดถึงความตาย มัจจุราชนั้นไม่เห็นแก่หน้าใคร ย่อมคร่าเอาบุคคลผู้เมาอยู่ในเรื่องบุตร สามีภรรยา และปศุสัตว์ ผู้มีใจซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ไปสู่ทางของตน เหมือนห้วงน้ำใหญ่ท่วมขึ้นมาพัดเอาบ้านของคนที่นอนหลับไป ฉะนั้น

"โคตมีเอย จงบรรเทาความโศกเสียเถิด ความโศกเป็นสิ่งที่พึ่งของใครไม่ได้ มีแต่จะทำลายบุคคลนั้นให้เสื่อมลงทั้งทางร่างกายและจิตใจ เธอพยายามปลงเสียว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเมื่อมีเกิดก็ย่อมมีดับ เกิดขึ้นตั้งอยู่ชั่วคราวแล้วก็ดับไป ลักษณะของสิ่งทั้งปวงเป็นอยู่อย่างนี้ จะยึดถือเหนี่ยวรั้งไว้เท่าไรก็หาหยุดไม่ หน้าที่ของเราก็คือรู้ตามความเป็นจริงแล้วมองดูสิ่งต่าง ๆ ด้วยอุเบกขาและสติอันบริสุทธิ์ สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ก็จะไม่เป็นพิษแก่จิตใจของเรา มีแต่จะเพิ่มพูนสติปัญญาและความว่องไวของดวงจิตให้มีมากขึ้นมากจนกระทั่งเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ จิตใจซึ่งเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ไปด้วยอุเบกขา และสติอันบริสุทธิ์อยู่นั้น อารมณ์อะไร ๆ จะทำให้หวั่นไหวมิได้เลย อารมณ์อื่นที่เป็นพิษไม่มีช่องว่างที่จะแทรกเข้าไปได้"

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสจบลง นางกิสาโคตมีผู้ส่งกระแสจิตไปตามพระพุทธดำรัส ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระอริยบุคคลเบื้องต้นแล้วจึงทูลขอบรรพชาต่อพระผู้มีพระภาค

พระศาสดาทรงส่งนางไปสู่สำนักของภิกษุณี ให้ภิกษุณีบรรพชาแล้วได้อุปสมบทในสงฆ์สองฝ่าย คือในหมู่ภิกษุสงฆ์ก่อนแล้วอุปสมบทในหมู่ภิกษุณีสงฆ์ นี่เป็นธรรมเนียมในการอุปสมบทภิกษุณีทั้งปวง

คืนหนึ่ง ภิกษุณีกิสาโคตมี ถึงวาระอยู่เวรเฝ้าอุโบสถจึงจุดประทีปแล้วนั่งดูประทีปนั้น แสงไฟบางครั้งก็สว่างมากบางครั้งก็ดับไป นางได้กำหนดดวงประทีปนั้นเป็นอารมณ์พลางคิดว่า "สัตว์ทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นและดับเหมือนดวงประทีปที่ตั้งอยู่ ณ เบื้องหน้านี้ เมื่อถึงนิพพานแล้วอาการเกิดและดับย่อมไม่มี"

พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระคันธกุฎีส่วนพระองค์ได้ทรงทราบวารจิตของภิกษุณีกิสาโคตมีแล้ว จึงทรงแผ่พระโอภาสออกไปเสมือนประทับนั่งอยู่ ณ เบื้องหน้าของภิกษุณีนั่นเอง แล้วตรัสว่า

"โคตมี ถูกแล้ว เธอคิดอย่างนั้นถูกแล้ว ความเป็นอยู่แม้เพียงขณะเดียวของบุคคลผู้ได้เห็นนิพพานประเสริฐกว่าชีวิตของบุคคลผู้มิได้เห็นพระนิพพานแม้เป็นอยู่ตั้งร้อยปี"

พระศาสดาผู้ทรงอนุเคราะห์โลก ได้ตรัสอธิบายพระธรรมแก่นางกิสาโคตมีอีกเป็นเอนกปริยาย เมื่อจบลงนางก็ได้บรรลุอรหัตผลด้วยประการฉะนี้.

นางปุณณทาสี*

ณ นครราชคฤห์พระพุทธองค์ได้โปรดหญิงคนใช้ของเศรษฐีคนหนึ่งให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมอันไม่เปลี่ยนแปลง ดำรงอยู่ในศรัทธาอันไม่หวั่นไหว เรื่องมีว่า

คืนหนึ่งเศรษฐีผู้เป็นนายได้มอบข้าวเปลือกเป็นอันมากให้หญิงคนใช้คนหนึ่งชื่อปุณณาตำ นางได้จุดประทีปตำข้าวเปลือกอยู่เป็นเวลานาน กายของนางชุ่มอยู่ด้วยเหงื่อจึงหยุดพักยืนตากลมอยู่ ณ ที่นั้น

สมัยนั้นพระทัพพมัลลบุตร ได้รับหน้าที่เป็นเสนาสนปัญญาปกะ (ผู้แจกเสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย ว่ารูปไหนควรจะอยู่ ณ เสนาสนะใด) พระเถระและภิกษุทั้งหลายฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาในราตรีแล้วจึงมอบดวงไฟให้ภิกษุทั้งหลายถือไปคนละดวงเพื่อกลับสู่เสนาสนะของตนมีภิกษุชำนาญทางเป็นผู้นำทาง

สภาพแห่งภูเขาคิชฌกูฏเวลานั้น จึงมีแสงสว่างโชติช่วงเป็นระยะ ๆ มองจากตัวเมืองเห็นคล้ายดวงดาวเปล่งแสงเคลื่อนย้ายตามกันจำนวนมากดวง

นางปุณณา หยุดพักเหนื่อยรับลมอยู่ มองขึ้นไปทางภูเขาคิชฌกูฏได้เห็นแสงสว่างนั้น จึงคิดในใจว่า "เวลานี้เราไม่อาจก้าวลงสู่ความหลับได้ เพราะการงานบังคับถูกความทุกข์จากความเหน็ดเหนื่อยในการซ้อมข้าวเปลือกเบียดเบียนอยู่ แต่พระคุณเจ้าทั้งหลายไม่ก้าวลงสู่ความหลับเพราะอะไรหนอ ชะรอยจักมีความไม่ผาสุกอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่ท่านเป็นแน่แท้ หรืออาจมีภิกษุบางรูปถูกงูกัดกระมัง"

เช้าวันรุ่งขึ้น ขณะนำหม้อไปตักน้ำที่ท่านางได้นำขนมที่ทำด้วยแป้ง ขยำด้วยฝ่ามือ และปิ้งบนถ่านเพลิงแล้วใส่พกติดไปด้วย ตั้งใจว่าจะเดินกินไปในระหว่างทางก่อนถึงท่าน้ำ พอดีนางได้เดินสวนทางกับพระผู้มีพระภาค ซึ่งกำลังเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ นางคิดว่า "ในวันอื่น ๆ ที่ได้เห็นพระศาสดา ไทยธรรมของเราไม่มีบางวันไทยธรรมมี แต่ไม่ได้พบพระผู้มีพระภาค บัดนี้ไทยธรรมของเราก็มีอยู่ พระผู้มีพระภาคก็ปรากฏอยู่เบื้องหน้า หากพระองค์พึงรับไทยธรรมโดยไม่ทรงดำริว่า "สิ่งนี้

เศร้าหมองหรือประณีตแล้วเราก็ถวายขนมนี้แด่พระองค์" จึงได้วางหม้อน้ำไว้ข้างหนึ่ง แล้วถวายบังคมพระศาสดาพลางกราบทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์ได้โปรดรับไทยธรรมอันเศร้าหมองนี้ เพื่ออนุเคราะห์แก่หม่อมฉันด้วยเถิด พระเจ้าข้า"

พระศาสดาทรงเหลียวมองพระอานนท์ เป็นเชิงให้นำบาตรมาถวายพระองค์ พระอานนท์รู้ในพระอาการนั้นจึงน้อมบาตรเข้าไปถวาย พระผู้มีพระภาคทรงรับขนมด้วยบาตรนั้น

นางปุณณาวางขนมลงในบาตรแล้วถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ และกราบทูลว่า "ธรรมใดที่พระองค์ได้ทรงรู้ทรงเห็นแล้ว ขอธรรมนั้นจงสำเร็จแก่ข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด พระเจ้าข้า"

พระศาสดาประทับยืนอนุโมทนาอยู่ ณ ที่นั้นเองว่า "ขอเธอจงสำเร็จตามความประสงค์เถิด" แลแล้วพระพุทธองค์ก็มีอาการว่าจะเสด็จพุทธดำเนินต่อไป แต่กระแสความคิดของนางปุณณาได้หยุดพระองค์ไว้ นางคิดว่า "พระศาสดาทรงสงเคราะห์เราโดยการรับขนมอันเศร้าหมองก็จริง แต่คงไม่เสวยเป็นแน่แท้ คงจะทิ้งให้กาหรือสุนัขข้างหน้าอย่างแน่นอน แล้วเสด็จไปเสวยโภชนะอันประณีต ณ เรือนของมหาอำมาตย์ หรือพระราชวังแห่งพระราชา"

นางปุณณาก็คิดเหมือนอย่างที่คนทั้งหลายคิด คือชอบคิดว่าจะต้องทำอาหารดี ๆ ประณีตที่สุด ถวายพระอาหารพื้น ๆ ไม่ปรารถนาทำถวายเพราะเกรงจะไม่สมเกียรติของท่านนั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งต้องการให้ท่านฉันมาก ๆ จึงพยายามปรุงอาหารดี ทำยาก แต่ผู้ที่ทำเช่นนั้นมักผิดหวังในเรื่องนี้เสมอ เพราะความเป็นจริงแล้วพระมักชอบฉันอาหารพื้น ๆ เช่น น้ำพริก ปลาทู แกงเลียง ยอดสะเดายำอย่างง่าย ๆ เหล่านี้เป็นต้น ทั้งนี้ไม่เลือกว่าเป็นพระชั้นใด ยิ่งเป็นพระผู้ใหญ่มากยิ่งชอบของพื้น ๆ มากขึ้น

พระศาสดาทรงทราบวาระจิตของนางปุณณาแล้ว จึงทรงเหลียวดูพระอานนท์ ทรงแสดงนิสีทนาการ (แสดงความประสงค์จะประทับนั่ง) พระอานนท์จึงปูจีวรลงถวายพระจอมมุนีประทับนั่ง ณ ที่นั้นเอง แล้วเสวยขนมแป้งของนางทาสผู้นั้นด้วยพระทัยกรุณา

นางปุณณาได้ยืนมองดูพระตถาคตเจ้าเสวยขนมแป้งของตนด้วยความปราโมทย์เป็นล้นพ้น ในชีวิตของนางไม่เคยเลยไม่เคยที่จะได้รับความสุขใจเท่านี้ ก็ใครเล่าจะไม่มีความสุขใจเมื่อจอมมุนีแห่งสังฆมณฑลอันบริสุทธิ์ ผู้ปราศจากบาปมลทินทั้งปวง ผู้ทรงเป็นนาถะแห่งโลก เป็นที่เคารพสักการะแม้แห่งภูมิบดีทุกแว่นแคว้นตลอดไปถึงพระปชาบดีจอมสวรรค์ ได้ประทับนั่งลงเสวยขนมแป้งอันผู้ถวายเข้าใจว่าเป็นของเศร้าหมองเหลือเกิน

แต่พระตถาคตเจ้าผู้มีอาชีวะบริสุทธิ์หาได้ทรงคิดอย่างที่นางดำริไม่ พระองค์ทรงสอนสาวกอยู่เสมอว่า อาหารที่ได้มาจากบิณฑบาตซึ่งชาวเมืองถวายด้วยศรัทธานั้นเป็นโภชนียะอันบริสุทธิ์ยิ่ง พระองค์จึงมิได้ทรงถือว่าอาหารนั้นเศร้าหมองเลยแม้แต่น้อย นอกจากนี้พระองค์ยังทรงพร่ำสอนอยู่เสมออีกว่า ชีวิตของบรรพชิตนั้นเนื่องอยู่ด้วยการสงเคราะห์ของคฤหัสถ์ บรรพชิตจึงควรพอใจในปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ไม่ควรทำตนให้เป็นคนเลี้ยงยาก

เมื่อเป็นดังนี้ ไฉนเล่าพระองค์จะเสวยขนมแป้งซึ่งทำขึ้นอย่างง่าย ๆ ของนางปุณณามิได้ พระองค์ทรงกระทำเช่นนั้นเพราะทรงเห็นว่าอาหารนั้นบริสุทธิ์ ไม่มีความเศร้าหมองทางอาชีวะ ทรงกระทำพระองค์ให้เป็นผู้เลี้ยงง่ายเพื่อดำเนินตามพระพุทธโอวาทที่ทรงสอนสาวกอยู่เสมอ เพื่อทรงเป็นทิฏฐานุคติคือตัวอย่างแก่พระสาวกทั้งหลาย และเพื่อทรงอนุเคราะห์นางปุณณาผู้มีศรัทธาเต็มเปี่ยมในพระองค์ เพื่อจักได้ประสบบุญเป็นอันมากจากไทยธรรมนั้น

เมื่อพระศาสดาเสวยเสร็จแล้ว พระอานนท์ก็นำน้ำมาถวายเพื่อล้างพระหัตถ์และบ้วนพระโอษฐ์ พระศาสดาผู้ทรงทำภัตตกิจเสร็จแล้ว จึงตรัสกับนางปุณณาว่า

"ปุณณา ไฉนเธอจึงนึกดูหมิ่นสาวกของเรา"

"เรื่องอะไร พระเจ้าข้า" นางทูลถาม

"เมื่อคืนนี้ เธอเห็นสาวกของเรามีดวงไฟในมือเดินอยู่บนภูเขาคิชฌกูฏมิใช่หรือ"

"อย่างนั้น พระเจ้าข้า"

"แล้วเธอคิดอย่างไร"

"ข้าพระพุทธเจ้ามิได้คิดไปในทางดูหมิ่นเลย พระเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าเพียงแต่คิดว่าเหตุไรหนอ พระคุณเจ้าทั้งหลายจึงมิได้หลับนอน อุปัทวะเป็นต้นว่างูร้ายอาจกัดท่านหรือไฉน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดเพียงเท่านี้พระพุทธเจ้าข้า"

"ปุณณา เธอมิได้หลับนอน เพราะความต้องทำงานเหน็ดเหนื่อยมีเหงื่อชุ่มไปทั่วกาย เธอได้ประกอบความเพียรฉันใด สาวกของเราก็ประกอบความเพียรฉันนั้น เธอมิได้หลับนอน เพราะประกอบความเพียรแห่งมุนีผู้ตื่นอยู่

"ปุณณาเอย อาสวะคือกิเลสเครื่องหมักดองในสันดานทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในใจของบุคคลผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่ ผู้ตั้งใจศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ผู้น้อมไปในนิพพานอันเป็นธรรมชาติอันสงบระงับความทุกข์ความดิ้นรนทั้งปวง"

พระตถาคตเจ้าทรงแสดงธรรมอื่นอีกเป็นอเนกปริยายอันสมควรแก่อัธยาศัยแห่งนางนั้น เมื่อจบลงนางได้สำเร็จโสดาปัตติผล เป็นโสดาบัน ณ ที่นั้นเอง

นี่คือพุทธจริยาที่ทรงอนุเคราะห์เกื้อกูลแก่บุคคลไม่เลือกเพศ วัย ชั้น วรรณะ ทรงมุ่งประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น ทุกคนที่เข้าใกล้พระองค์หากเขามีความเลื่อมใส ใคร่ความบริสุทธิ์แก่ตน และปฏิบัติตามโดยชอบแล้ว ย่อมได้รับผลประโยชน์อันควรแก่อุปนิสัยเสมอ พระองค์ทรงอุบัติมาเพื่อประโยชน์แก่โลก เพื่อทรงผดุงธรรมให้มีอยู่ในโลก

ใครเล่าในโลกนี้จะมีน้ำใจเสมอเหมือนพระตถาคตเจ้าพระองค์นั้น

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระตถาคตเจ้าเสด็จถึงเมืองอาฬวี ชาวเมืองอาฬวีดีใจชวนกันอาราธนาพระองค์และถวายทานอย่างมโหฬารยิ่ง เมื่อเสวยเสร็จแล้วพระองค์ทรง-อนุโมทนาปฏิสังยุตต์ด้วยมรณัสสติกถาว่า

"ดูก่อนชาวเมืออาฬวีทั้งหลาย ชีวิตเป็นสิ่งไม่แน่นอน แต่ความตายเป็นสิ่งแน่นอน เราทั้งหลายจะต้องตายเป็นแน่แท้ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ไม่เวลาใดก็เวลาหนึ่ง ชีวิตทุกชีวิตมีความตายเป็นที่สุด จบลงด้วยความตาย ท่านทั้งหลายจงเจริญมรณัสสติภาวนาดังนี้เถิด เพราะบุคคลที่ไม่เคยเจริญมรณัสสติภาวนา เมื่อถึงมรณสมัยย่อมถึงความสะดุ้ง หวาดกลัว ปานประหนึ่งได้เห็นอสรพิษอันมีพิษร้ายส่วนบุคคลผู้ได้เจริญมรณัสสติภาวนาอยู่เสมอ ย่อมไม่กลัวไม่สะดุ้ง เมื่อความตายใกล้เข้ามา"

"อายุของมนุษย์นี้น้อยนัก จำต้องไปสู่สัมปรายภพ จึงควรรีบทำกุศล รีบประพฤติพรหมจรรย์ ผู้ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตายนั้นเป็นอันไม่มี ผู้ที่อยู่ได้นานก็เพียงร้อยปี หรือที่เกินร้อยปีไปก็น้อยคนนัก"

"อายุของมนุษย์นี้น้อยนัก คนดีมีปัญญาพึงดูหมิ่นอายุนั้น คือไม่ควรภูมิใจเพลินใจในอายุว่ามีมาก พึงรีบประพฤติความดี เสมือนคนผู้อันไฟติดตัวแล้วที่ศีรษะรีบดับเสียโดยพลัน เรื่องความตายจะไม่มาถึงนั้นเป็นอันไม่มี"

"บุคคลใดเจริญมรณัสสติว่า น่าปลื้มใจหนอที่เราอยู่มาได้ทั้งวันทั้งคืน โดยอันตรายแห่งชีวิตไม่เข้ามาตัดเสียในระหว่าง ด้วยเหตุนี้เราจึงควรใส่ใจคำสอนของพระผู้มีพระภาค"

"การเจริญมรณัสสตินั้นทำทุกวัน ทุกครึ่งวัน ทุกชั่วโมงก็น้อยไป ความจริงมรณัสสติอันบุคคลควรเจริญทุกลมหายใจเข้าและออก อย่างนี้แหละจึงจะชื่อว่าผู้มีชีวิตอยู่อย่างไม่ประมาท"

ประชาชนอาฬวีส่วนมาก เมื่อฟังพระธรรมเทศนาอนุโมทนาจบแล้วก็รีบกลับไป เพราะเป็นผู้ขวนขวายในกิจธุระของตน แต่มีเด็กสาวคนหนึ่งเป็นธิดานายช่างหูกมีอายุประมาณ ๑๕-๑๖ ปี คิดว่า "โอ พระดำรัสของพระพุทธเจ้าช่างอัศจรรย์จริงหนอ เราควรเจริญมรณัสสติ อย่างที่พระองค์ตรัสสอน" คิดดังนี้แล้วจึงเจริญมรณัสสติทั้งกลางวันและกลางคืน

บุคคลผู้มีอุปนิสัยในทางธรรม เมื่อได้ฟังธรรมแม้เพียงครั้งเดียวก็มีใจดื่มด่ำอยากทำตาม ส่วนผู้ไม่มีอุปนิสัยแม้ฟังแล้วฟังอีก อยู่ใกล้ชิดกับบุคคลผู้มีธรรม แต่กระแสธรรมก็หาซึมซาบไม่ หากเขาไม่ข่มใจให้สนใจเสียบ้างในครั้งแรก ๆ อุปนิสัยก็จะไม่เกิดขึ้น และคงเป็นอยู่เช่นนั้นเรื่อยไป

พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากเมืองอาฬวีแล้วเสด็จไปสู่เมืองสาวัตถี ประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน ส่วนกุมาริกาธิดานายช่างหูก หลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนาอันปฏิสังยุตต์ด้วยมรณัสสติภาวนาแล้ว ลองทำดูก็เห็นผลว่า ทำให้จิตใจสงบไม่กลัวตาย มีสติ สังเวช และญาณ นางจึงบำเพ็ญติดต่อกันเป็นเวลาสามปี และได้เห็นผลดีขึ้นตามลำดับ ๆ

เช้าวันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกตามพุทธประเพณี ทรงเห็นกุมาริกาธิดาแห่งนายช่างหูกชาวเมืองอาฬวี เข้าไปในข่ายคือพระญาณของพระองค์ทรงพิจารณาต่อไปอีก ก็ทรงทราบว่า ตั้งแต่วันที่ธิดานายช่างหูกฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว ก็เจริญมรณัสสติอยู่นานถึงสามปี เธอมีอุปนิสัยควรแก่โสดาปัตติผล

ทรงดำริต่อไปว่า "เราควรไปในที่นั้นแล้วถามปัญหา ๔ ข้อแก่นาง นางจักดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล"

และแล้ว พระผู้มีพระภาคมีภิกษุสงฆ์จำนวนร้อยเป็นบริวารเสด็จไปสู่เมืองอาฬวี ประทับอยู่ ณ อัคคาฬวรวิหาร

ชาวเมืองอาฬวี พูดกันว่า "พระศาสดาเสด็จมาแล้ว" จึงพากันไปสู่วิหารนั้น แม้ธิดาแห่งนายช่างหูกได้ฟังการมาของพระศาสดาแล้วคิดว่า

"บิดาของเรามาแล้ว พระองค์ทรงเป็นอาจารย์ของเราด้วย พระองค์ทรงพระนามว่า โคตมพุทธะ ผู้มีพระพักตร์เปล่งปลั่งเบิกบานประดุจดวงจันทร์ เป็นเวลาสามปีแล้วที่เรามิได้เห็นพระศาสดาผู้มีพระฉวีดุจได้ด้วยทอง วันนี้แหละเราจักได้เห็นพระองค์และได้ฟังพระธรรมเทศนาที่ไพเราะจับใจยิ่ง"

บังเอิญบิดาของนางกำลังจะไปโรงทอผ้าได้สั่งนางไว้ในเวลานั้นว่า

"ลูกรัก พ่อรับทอผ้าของลูกค้าคนหนึ่งไว้ กำลังทอค้างอยู่ พอดีด้ายหมดให้ลูกช่วยกรอด้ายให้พ่อด้วย เพราะจะต้องให้เสร็จวันนี้"

กุมาริกาคิดว่า "เราประสงค์จะไปฟังธรรมของพระศาสดา แต่บิดาสั่งให้กรอด้าย เราจะทำอย่างไรดีหนอจะกรอด้ายให้บิดาหรือจะไปฟังธรรมของพระผู้มีพระภาค หากเราจะทิ้งงานของบิดาไปฟังธรรม ท่านอาจโบยหรือตีเรา เพราะฉะนั้นเราควรกรอด้ายให้เสร็จก่อน แล้วไปฟังธรรมทีหลัง" คิดดังนี้แล้วนางจึงนั่งกรอด้ายอยู่บนตั่งน้อย แต่จิตใจของนางพะวงอยู่แต่การไปเฝ้าพระศาสดาอยู่ตลอดเวลา

ชาวอาฬวีอังคาสพระตถาคตเจ้าด้วยขาทนียะโภชนียาหารอันประเสริฐแล้ว รับบาตรของพระองค์และยืนเฝ้าอยู่เพื่อรับการอนุโมทนา

พระจอมมุนีไม่เห็นกุมาริกาธิดานายช่างหูก จึงทรงดำริว่า "เราเดินทางมาถึงสามสิบโยชน์เพื่อโปรดธิดานายช่างหูก แต่บัดนี้นางยังไม่มีโอกาสมาหาเราเมื่อนางมาแล้วเราจึงค่อยทำอนุโมทนา" ทรงดำริเช่นนี้แล้ว จึงทรงดุษณีอยู่

เมื่อพระศาสดาทรงนิ่ง ใคร ๆ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลกก็ไม่อาจให้พระองค์ตรัสได้ พุทธบริษัททุนคนจึงเงียบหมด บรรยากาศอยู่ในสภาพเช่นนั้นเป็นเวลานาน จนกระทั่งธิดานายช่างหูกกรอด้ายเสร็จแล้ว เก็บใส่ไว้ในกระเช้าแล้วรีบมาสู่สำนักของพระศาสดา นางยืนอยู่ตอนท้ายของพุทธบริษัท ยืนมองดูพระศาสดาอยู่ แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงชะเง้อพระศอมองดูนางเหมือนกัน

ธิดานายช่างหูกเป็นคนฉลาด เมื่อเห็นพระอาการเช่นนั้นก็ทราบว่า พระศาสดาคงรอคอยการมาของตน มิฉะนั้นแล้วไฉนเล่าพระองค์จึงทรงชะเง้ออยู่ท่ามกลางพุทธบริษัทมากมาย นางจึงวางของที่ถือติดมือมา คือกระเช้าด้ายหลอด เข้าไปสู่ที่ใกล้พระผู้มีพระภาค

"เหตุไฉนพระศาสดาจึงทรงกระทำเช่นนั้น"

คำตอบก็คือเพราะพระมหากรุณา พระองค์ทรงดำริว่า การตายของปุถุชนนั้นมีคติไม่แน่นอน นางธิดาช่างหูกมาสู่สำนักของพระองค์แล้ว เมื่อได้ตรัสถามปัญหาสี่ข้อนางจักได้บรรลุโสดาปัตติผลมีคติแน่นอนไม่ตกต่ำอีกเลย และนางจะต้องตายในวันนั้น ไม่สามารถหลีกพ้นได้ ดูเถิดพระมหากรุณาของพระตถาคตเจ้า

นางเข้าไปเฝ้าพระศาสดาด้วยสัญญาณที่พระองค์ทรงมองดูนั้น แล้วถวายบังคมแล้วยืนอยู่ พระศาสดาตรัสถามนางว่า

"ดูก่อนกุมาริกา เธอมาจากไหน"

"ไม่ทราบ พระเจ้าข้า" นางทูลตอบ

"เธอจะไปไหน"

"ไม่ทราบ พระเจ้าข้า"

"เธอไม่ทราบหรือ"

"ทราบพระเจ้าข้า"

"เธอทราบหรือ"

"ไม่ทราบ พระเจ้าข้า"

พระผู้มีพระภาคตรัสถามปัญหาสี่ข้อแก่นางด้วยประการฉะนั้น

มหาชนซึ่งประชุมกันอยู่ ณ ที่นั้นได้ฟังแล้วพากันตำหนิว่า

"ดูเถิดท่านทั้งหลาย ธิดาช่างหูกกล้ากล่าวเล่นลิ้นกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงปานนี้ ก็เมื่อพระองค์ตรัสถามแล้วตอบเสียตามความเป็นจริงมิได้หรือว่า เธอมาจากเรือนของนายช่างหูกผู้เป็นบิดา และจะไปสู่โรงทอผ้า"

พระตถาคตเจ้าทรงทราบเรื่องที่มหาชนตำหนินางเช่นนั้นแล้วจึงตรัสถามว่า "ที่เธอบอกว่าไม่ทราบมาจากไหนนั้นหมายความว่ากระไร"

"ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ" นางทูลตอบ "ข้าพระพุทธเจ้าทราบดีว่ามาจากเรือนนายช่างหูก แต่ไม่ทราบว่าก่อนจะมาเกิดในชาตินี้ ข้าพระพุทธเจ้ามาจากกำเนิดใด เพราะฉะนั้นข้าพระพระองค์จึงทูลว่า "ไม่ทราบ"

"ก็เมื่อเราถามว่า เธอจะไปไหน ทำไมเธอจึงบอกว่าไม่ทราบ"

"ข้าพระองค์ทราบว่า จะไปสู่โรงทอผ้า แต่ข้าพระองค์ไม่อาจทราบได้ว่าเมื่อสิ้นชีพจากชาตินี้แล้วจะไปเกิดในที่ใดจะกำเนิดเป็นมนุษย์หรือดิรัจฉาน เปรตอสุรกายหรือเทพเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง"

"เมื่อเราถามว่า ไม่ทราบหรือ เธอตอบว่าทราบหมายความว่าอย่างไร"

"ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ข้าพระองค์ทราบว่า ข้าพระองค์จะต้องตายอย่างแน่นอน"

"เมื่อเราถามว่า เธอทราบหรือ เหตุไฉนจึงตอบว่าไม่ทราบ"

"เพราะข้าพระพุทธเจ้าไม่ทราบ จะตายวันใด เวลาใด และที่ไหน"

พระศาสดาทรงประทานสาธุการทุกครั้งที่นางตอบปัญหาของพระองค์รวมถึง ๔ ครั้ง และแล้วพระองค์ได้ตรัสกับประชาชนว่า

"ท่านทั้งหลาย ท่านมิได้รู้ความหมายอันลึกซึ้งที่ธิดาช่างหูกกล่าวแล้วจึงติเตียน บัดนี้เธอได้อธิบายให้แจ่มแจ้งแล้ว เราสาธุการต่อคำตอบของเธอ คำตอบนั้นถูกต้อง บุคคลผู้มีจักษุพิจารณาแล้วย่อมเห็นตาม"

พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า

"โลกนี้มืดยิ่งนัก สัตว์โลกส่วนใหญ่เป็นผู้มืดบอด มีน้อยคนที่มีปัญญาเห็นแจ้งและมีคนจำนวนน้อยที่จะไปสวรรค์ เหมือนนกที่ติดข่ายแล้ว ที่พ้นจากข่ายของนายพรานมีน้อยฉะนั้น

โลกนี้มืดยิ่งนัก มืดอยู่ด้วยอวิชาและความหลงผิด หาใช่ความมืดของอากาศในโลกไม่ แต่หมายถึงสัตว์โลกทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในโลก เขาอยู่ในความมืดจนเคยชินกับความมืดนั้น แต่เมื่อใดเขาค่อย ๆ เดินออกมาสู่แสงสว่างทีละน้อยจนได้รับแสงสว่างเต็มที่ เขาได้การเปรียบเทียบ จึงรู้ว่าการอยู่ในความมืดนั้นเป็นความทรมาน เป็นการเสี่ยงต่ออันตรายอันน่าหวาดเสียว และการอยู่ในที่ใหม่ซึ่งเต็มไปด้วยแสงสว่างนั้นเป็นความผาสุก มีอันตรายน้อย มีโอกาสเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงได้มากกว่า

เป็นที่น่าเสียดายว่า มีคนอยู่จำนวนน้อยที่มีปัญญาเห็นแจ้งว่าอะไรเป็นอะไร ความจริงเขาพอจะรู้บ้างว่าอะไรควรเว้นอะไรควรทำ แต่อะไรเล่าทำให้เขาต้องตกอยู่ในห้วงแห่งความมืด อะไรเล่าทำให้เขาต้องทนทรมานอยู่ในข่ายคือโมหะ อาจเป็นเพราะเขาประมาทมัวเมาเกินไป อาจเป็นเพราะเขาเห็นคุณค่าของธรรมน้อยเกินไป หรือเพราะไม่อาจทนต่อสิ่งเร้าอันยั่วยวนต่าง ๆ ได้

เมื่อจบพระธรรมเทศนาของพระศาสดา ธิดาช่างหูกได้บรรลุโสดาปัตติผล เทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชนเป็นอันมาก

ธิดาช่างหูกถวายบังคมพระศาสดาแล้วรีบไปสู่สำนักของบิดา ณ โรงทอผ้า ขณะนั้นนายช่างหูกผู้เป็นบิดานั่งหลับอยู่ นางมิได้ดูให้แน่ว่าบิดาหลับอยู่หรือตื่นอยู่ จึงสอดด้ายหลอดเข้าไป ด้ายหลอดนั้นกระทบปลายพื้มเสียงดังแล้วตกลงไปเบื้องล่าง นายช่างหูกตื่นขึ้นกระชากปลายหูกกลับมากระทบกับหน้าอกของธิดาสาวโดยแรง นางถึงกาลกิริยาทันที นายช่างหูกได้เห็นลูกสาวมีสรีระทั้งสิ้นแดงฉานด้วยเลือดและสิ้นใจเสียแล้ว ก็เสียใจมาก คิดว่า "ความโศกของเราครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก ใครเล่าจักดับได้ นอกจากพระศาสดา" จึงคร่ำครวญมีหน้าชุ่มด้วยน้ำตาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลว่า "ขอพระองค์ผู้ประเสริฐจงช่วยยังความโศกของข้าพระพุทธเจ้าให้ดับด้วยเถิด"

พระศาสดาทรงปลอบนายช่างหูกว่า "อย่าเศร้าโศกเลย ในสังสารวัฏอันมีเบื้องต้นและเบื้องปลายอันบุคคลไม่อาจรู้ได้นี้ น้ำตาของท่านที่หลั่งไหลออกมาในเพราะมรณกรรมแห่งธิดามีประมาณยิ่งกว่าน้ำในมหาสมุทรเสียอีก ดูก่อนเปสกะ จงบรรเทาความโศกเสียเถิด สังสารวัฏอันยาวนานนี้ระคะไปด้วยความทุกข์นานาประการ สุดที่ใครจะกำหนดได้ เช่น:-

- ความทุกข์ในการแสวงหาอาหาร
- ความทุกข์เพราะความป่วยไข้
- ความทุกข์เพราะความชรา
- ความทุกข์เพราะการวิวาทกัน
- ความทุกข์เพราะกิเลสเผาผลาญ
- ความทุกข์เพราะพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักเริงใจ
- ความทุกข์เพราะไม่ได้สัตว์และสังขารตามปรารถนา
- ความทุกข์เพราะต้องบริหารขันธ์ คือร่างกายอันเป็นเหมือนเด็กอ่อนอยู่เสมอนี้

"ดูก่อนเปสกะ ทางแห่งสังสารวัฏเป็นทางที่น่ากลัวเพราะมีภัยต่าง ๆ เสมือนบุคคลหลงเข้าสู่ป่าลึกซึ่งเต็มไปด้วยสัตว์ร้ายนานาชนิด จึงควรหาทางออกจากป่าคือสังสารวัฏนี้ เราตถาคตได้เดินออกจากสังสารวัฏแล้ว และชักชวนคนทั้งหลายให้เดินออกด้วย บัดนี้ธิดาของท่านได้สำเร็จโสดาบัตติผลแล้ว ได้เห็นทางออกจากสังสารวัฏแล้ว เธอมีคติแน่นอน ไม่ตกต่ำเป็นธรรมดาแล้ว ท่านเบาใจเสียเถิด"

นายช่างหูกนั้นสดับพระพุทธพจน์อันมีเหตุผล บรรเทาความโศกได้แล้ว ขอบรรพชาอุปสมบทแล้ว ไม่นานนักได้สำเร็จอรหัตผลเป็นพระอรหันต์.

พระอภิธรรมคำแปล

ปกิณกคาถาธรรมบรรยาย

อายุ อุสฺมา จ วิญฺญาณํ ยทากายํ ชหนฺติมํ
อปวิฏฺโฐ ตทา เสติ เอตฺถ สาโร นวิชฺชติ
เมื่อใด อายุไออุ่นและวิญญาณ ละทิ้งกายนี้เสียแล้ว
เมื่อนั้น กายนี้ยอมนอนทอด สาระในกายนี้ย่อมไม่มี
ปริชิณฺณมิทํ รูปํ โรคนิทฺธํ ปภงฺคุณํ
ภิชฺชติ ปูติ สนฺเทโห มรณํนตํ หิชีวิตํ
ผู้มีอายุทั้งหลายรู้ว่า รูปนี้แก่คร่ำคร่าแล้ว เป็นรังแห่งโรค เปื่อยพังทรุดโทรม
จะต้องแตกสลาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด
อปฺปมายุ มนุสฺสานํ หิเฬยฺย นํ สุโปริโส
จเรยฺยาทิตฺตสิโสว นตฺถิ มจฺจุสส นาคโม
อายุของมนุษย์ทั้งหลายมีน้อย บุรุษผู้มีปัญญาดี
พึงหมิ่นชีวิตอันน้อยนั้น พึงประพฤติตนเหมือนศีรษะอันไฟไหม้
มรณะจะมาไม่ถึงนั้นไม่มี
ขตฺติเย พราหฺมเณ เวสเส สุทฺเท จณฺฑาลปุกฺกุเส
น กิญฺจิ ปริวชฺเชติ สพฺพเมวา ภิมทฺทติ
มรณะย่อมไม่เว้นใคร ๆ ไม่ว่ากษัตริย์ พราหมณ์ ข้าราชการ พลเรือน ย่อมย่ำยีทั้งสิ้น
น สนฺติ ปุตฺตา ตาณาย นปิตา นปิพนฺธวา
อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส นตฺถิ ญาติ สตาณตา
เมื่อชนอันมรณะครอบงำแล้ว ไม่มีบุตร ธิดา พวกพ้อง จะต้านทานไว้ได้ ความป้องกันย่อมไม่มีในหมู่ญาติ
อโห อนิจฺจา สงฺขารา เตถาลิกา อสณฺฐิตา
สังขารทั้งหลายทั้งปวงล้วนเป็นไปชั่วคราว แปรไปตามกาลเวลา มีแล้ว แล้วก็ไม่มี

อนิมิตฺตมนญฺญาตํ มจฺจานํ อิธ ชีวิตํ

กสิรญฺจ ปริตฺตญฺจ ตญฺจ ทุกฺเขน สํยุตฺตํ

ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ไม่มีนิมิต รู้ไม่ได้ว่าเมื่อใดจะแตกดับ

ทั้งลำบากทั้งน้อย และประกอบด้วยทุกข์

สพฺเพ สตฺตา มริสฺสนฺติ มรณนฺตํ หิ ชีวิตํ

ชรํปิ ปตฺวา มรณํ เอวํ ธมฺมา หิ ปาณิโน

สัตว์ทั้งหลายจะต้องตายด้วยกันหมดทั้งสิ้น เพราะชีวิตมีความเป็นที่สุด แม้อยู่ได้ถึงชรา

ก็ต้องตาย เพราะสัตว์ทั้งหลายมีอย่างนี้เป็นธรรมดา

ผลานมิว ปกฺกานํ ปาโต ปตน ภยํ

เอวํ ชาตานมจฺจานํ นิจฺจํ มรณโต ภยํ

ผลไม้ที่สุกแล้ว มีภัยที่จะหล่นไป จากต้นแต่เช้าฉันใด

สัตว์ทั้งหลายผู้เกิดมาแล้ว ก็มีภัยแต่มรณะเป็นเที่ยงแท้ฉันนั้น

ยถา หิ กุมฺภการสฺส กตํ มตฺติกภาชนํ

ขุทฺทกญฺจ มหนฺตญฺจ ยํ ปกฺกํ ยญฺจ อามกํ

สพฺพํ เภทปริยนฺตํ เอวํ มจฺจานชีวิตํ

ภาชนะดิน ที่นายช่างกระทำแล้ว จะเล็กใหญ่สุกดิบอย่างไรก็ดี

ล้วนมีความแตกทำลายเป็นที่สุดฉันใด

ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็ฉันนั้น

เอตฺตถานมฺปิ ปาฐานํ อตฺถํ อญฺญาย สาธุกํ

ปฏิชฺเชถ เมธาวี อโมฆํ ชีวิตํ ยถาติ

ปราชญ์รู้เนื้อความแห่งพระบาลี แม้เหล่านี้ก็ดีแล้ว

พึงปฏิบัติโดยทางที่ชีวิตจักไม่เปล่าจากประโยชน์ ดังนี้แล.

ติลักขณาทิคาถา

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ

อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

เมื่อใดบุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง

เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางแห่งความบริสุทธิ์

สพฺเพ สงฺขารา ทุกขาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ

อถ นิพพินทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทธิยา

เมื่อใดบุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา

เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางแห่งความบริสุทธิ์

อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ เย ชนา ปารคามิโน

บรรดามนุษย์ชนทั้งหลาย ชนเหล่าใดที่ไปสู่ฝั่งคือพระนิพพานชนเหล่านั้นมีประมาณน้อย

อถายํ อิตรา ปชา ตีรเมวานุธาวติ

ส่วนหมู่สัตว์ คือชนนอกจากนี้ย่อมไปสู่ฝั่ง คือสักกายทิฏฐินั่นแหละ

เย จโข สมฺมทกฺขาเต ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน

ก็ชนทั้งหลายเหล่าใด เป็นผู้มีปกติประพฤติตามธรรม ในธรรมที่พระตถาคตกล่าวแล้วชอบ

เต ชนา ปรเมสฺสนฺติ มจฺจุเธยฺยํ สุทุตฺตรํ

ชนทั้งหลายเหล่านั้นจักถึงฝั่ง คือพระนิพพาน ล่วงวัฏฏะเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุ คือกิเลสมารอันบุคคลข้ามได้ยากนัก

กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปาหาย สุกฺกํ ภาเวภ ปณฺฑิโต

บัณฑิตควรละธรรมดำเสีย ยังธรรมขาวให้เจริญ

โอกา อโนคมาคมฺม วิเวเก ยตฺถ ทูรมํ

อาศัยพระนิพพาน ไม่มีอาลัยจากอาลัย คือออกจากอาลัย

อาศัยพระนิพพาน ความยินดีได้ยากในพระนิพพานอันสงัด

ตตฺรา ภิรติมิจฺเฉยฺย หิตวา กาเม อกิญฺจโน

พึงละกามทั้งหลายเสีย เป็นผู้ไม่มีเครื่องกังวลแล้วปรารถนาความยินดีในพระนิพพานนั้น
ปริโยทเปยฺย อตฺตานํ จิตฺตเกลฺเสหิ ปณฺฑิโต
บัณฑิตควรยังตนให้ผ่องแผ้วจากเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตทั้งหลาย
เยสํ สมฺโพธิยงฺเคสุ สมฺมาจิตฺตํ สุภาวิตํ
จิตอันบัณฑิตทั้งหลายเหล่าใดอบรมดีแล้ว ในองค์เป็นเหตุตรัสรู้ทั้งหลาย
อาทานปฏินิสฺสคฺเค อนุปาทาย เย รตา
บัณฑิตเหล่าใดไม่ถือมั่น ยินดีแล้วในอันสละความยึดถือ
ขีณาสวา ชุติมนฺโต เต โลเก ปรินิพฺพุตาติ
บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะ มีความโพรงดับสนิทแล้วในโลก ดังนี้แล.

ปพฺพโต ปมคาถา

ยถาปิ เสลา วิปุลา	แม้ฉันใด ภูเขาทั้งหลาย
นภํ อาหจฺจ ปพฺพตา	ล้วนด้วยหินอันไพบูลย์ สูงจดท้องฟ้า
สมนฺตา อนุปริเยยฺยุํ	หมุนบดสัตว์ปาณชาติ
นิปฺโปเถนฺตา จตุทฺทิสา	กลิ้งเข้ามาโดยรอบทั้ง ๔ ทิศ
เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ	ความแก่ก็ดี ความตายก็ดี
อธิวตฺตนฺติ ปาณิโณ	ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลาย
ขตฺติเย พฺราหฺมเณเวสฺเส	คือกษัตริย์ พราหมณ์
สุทฺเท จณฺฑาลปุกฺกุเส	และคนพลเรือน
น กิญฺจิ ปริวชฺเชติ	ความแก่และความตาย มิยกเว้นใคร ๆ
สพฺพเมวาภิมทฺทติ	ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งปวงทีเดียว
น ตตฺถ หตฺถีนํ ภูมิ	ภูมิภาคแห่งพลช้าง
น รถนํ น ปตฺติยา	ย่อมไม่มีในชราและมรณะนั้น ภูมิแห่งพลรถก็ไม่มี ภูมิแห่งพลทหารเดินเท้าก็ไม่มี
น จาปิ มนฺตยุทฺเธน	อนึ่งไม่มีใคร อาจที่จะชนะชราและมรณะได้

สกฺกา เชตุํ ธเนนวา	ด้วยเวทมนต์คาถา ด้วยการสู้รบ หรือด้วยทรัพย์
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต	เพราะเหตุนั้นแล บุรุษผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญา
โปโส สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโน	เมื่อเห็นประโยชน์ของตนควรนำความเชื่อให้หยั่งลงมั่น
พุทเธ ธมฺเม จ สงฺเฆ	ในพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า และพระสงฆ์เจ้า
โย ธมฺมจารี กาเยน	ผู้ใดประพฤติธรรมความดี ความชอบด้วยกาย
วาจาย อุท เจตสา	ด้วยวาจา หรือด้วยจิต
อิเธวนํ ปสํสนฺติ	เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
เปจฺจ สคฺเค ปโมทตีติ	ย่อมสรรเสริญผู้นั้นในโลกนี้ ครั้นละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมปราโมทย์บรรเทิงในสรวงสวรรค์
ยสฺส สทฺธา ตถาคเต	ความเชื่อของบุคคลใด
อจลา สุปติฏฺฐิตา	ตั้งมั่นแล้วในพระตถาคตเจ้า
สีลญฺจ ยสฺส กลฺยาณํ	อนึ่งศีลของบุคคลใดดีงาม
อริยกนฺตํ ปสํสิตํ	เป็นที่ยินดีแห่งพระอริยเจ้า อันพระอริยเจ้าสรรเสริญแล้ว
สงฺเฆ ปสาโท ยสฺสตฺถิ	ความเลื่อมใสในพระสงฆ์มีอยู่ในบุคคลใด
อุชุภูตญฺจ ทสฺสนํ	อนึ่งความเห็นของบุคคลใดเป็นธรรมชาติตรง
อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ	บัณฑิตทั้งหลายกล่าวผู้นั้นว่าเป็นผู้ไม่จน
อโมฆนฺตสฺส ชีวิตํ	ความเป็นอยู่ของผู้นั้นไม่เปล่าประโยชน์
ตสฺมา สทฺธญฺจ สีลญฺจ	เพราะฉะนั้นผู้มีปัญญามาระลึกถึงคำสอนของ
ปสาทํธมฺมทสฺสนํ	พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ควรประกอบความเชื่อและศีล
อนุยุญฺเชถ เมธาวี	ความเลื่อมใส
สรํพุทฺธานํ สาสนนฺติ	ความเห็นธรรมไว้เนือง ๆ ดังนี้แล

ติโรกุฑฑกัณฑคาถา

ติโรกุฑฺฑสุ ติฏฺฐนฺติ	หมู่ชนที่ละโลกนี้ไปแล้ว (หมู่เปรต)
สนฺธิสิงฺฆาฏเกสุ จ	มาสู่เรือนตน ยืนอยู่ภายนอกฝาห้อง

ทวาร พาหาสุ ติฏฐนฺติ	ที่ทาง ๔ แพร่ง และทาง ๓ แพร่งบ้าง ใกล้บ้านประตูบ้าง
อาคนฺตวาน สกํ ฆรํ	ครั้นเมื่อข้าวและน้ำของควรเคี้ยว
ปหุเต อนฺนปานมฺหิ	และของบริโภคเป็นอันมากตั้งไว้แล้ว
ขชฺชโภชฺช อุปฏฐิเต	ญาติใด ๆ ของเปรตเหล่านั้น ระลึกไม่ได้
น เตสํ โกจิ สรติ	เพราะกรรมของสัตว์เหล่านั้นเป็นปัจจัย
สตฺตานํกมฺมปจฺจยา	ชนเหล่าใดเป็นผู้เอ็นดู
เอวํ ททนฺติ ญาตีนํ	ชนเหล่านั้นย่อมให้น้ำควรดื่ม
เย โหนติ อนุกมฺปกา	และโภชนะอันสะอาดประณีต
สุจิ ปณีตํ กาเลน	เป็นของควรอุทิศเพื่อญาติทั้งหลาย
อิทํ โว ญาตีนํ โหติ	ท่านนี้ จงถึงแก่ญาติทั้งหลาย
สุขิตา โหนฺตุ ญาตโย	ขอญาติทั้งหลายจงเป็นสุขเถิด
เต จ ตตฺถ สมาคนฺตวา	และพวกญาติผู้ละโลกนี้ไปแล้วนั้น
ญาติเปตา สมาคตา	พร้อมกันมาประชุมในสถานที่ให้ทานนั้น
ปตฺเห อนฺน ปานมหิ	อนุโมทนาโดยเคารพ
สกฺกจฺจํ อนุโมทเร	ในข้าวและน้ำเป็นอันมาก
จิรํ ชีวนฺตุ โนญาตี	ว่าเราทั้งหลายได้สมบัติเช่นนี้
เยสํ เหตุ ลภาม เส	เพราะญาติเหล่าใด ขอญาติพวกเราจงเป็นผู้อยู่นานเถิด
อมฺหกญฺจ กตา ปูชา	บูชาอันทายกทั้งหลายทำแล้วแก่พวกเรา
ทายกา จ อนิปผลา	และทายกทั้งหลายก็ไม่ไร้ผล
น หิ ตตฺถ กสิ อตฺถิ	แท้จริงในเปรตวิสัยนั้นไม่มีกสิกรรม
โครกฺเขตถน วิชฺชติ	ไม่มีโครักขกรรม
วณิชชา ตาทิสี นตฺถิ	ไม่มีการค้าขายเช่นนั้น
หิรญฺเญน กยากยํ	ไม่มีการแลกเปลี่ยนด้วยเงิน
อิโต ทินฺเนน ยาเปนฺติ	ผู้ทำกาลกิริยาละไปแล้ว

เปตา กาลกตา ตหึ	ย่อมยังอัตตภาพให้เป็นไปในเปรตวิสัยนั้น ด้วยทานที่ญาติให้แก่โลกนี้
อุณฺณเต อุทกํ วุฏฺฐํ	น้ำฝนตกลงที่ดอน
ยถา นินฺนํ ปวตฺตติ	ย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่มฉันใด
เอว เมว อิโต ทินฺนํ	ทานที่ทายกให้แล้ว แก่มนุษย์โลกนี้
เปตานํ อุปกปฺปต	ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลาย ฉันนั้น
ยถา วาริวหา ปูรา	ห้องน้ำเต็มด้วยน้ำ ย่อมยัง
ปริปูเรนฺติ สาครํ	สมุทรสาครให้เต็มเบี่ยม ฉันใด
เอว เมว อิโต ทินฺนํ	ทานที่ทายกให้แล้ว แก่มนุษย์โลกนี้
เปตานํ อุปกปฺปติ	ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลาย ฉันนั้น
อทาสิ เม อกาสิเม	บุคคลมาระลึกถึงอุปการะ
ญาติ มิตฺตา สขา จเม	อันท่านได้กระทำแล้ว
เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา	แก่ตนในกาลก่อน ว่าผู้นี้ให้สิ่งนี้แก่เรา
ปุพฺเพ กตมนุสฺสรํ	ผู้นี้เป็นญาติ เป็นมิตร เป็นเพื่อนของเรา ดังนี้ ก็ควรให้ทักษิณาทาน เพื่อผู้ละโลกนี้ไปแล้ว
น หิ รุณฺณํ วาโสโก	การร้องไห้ก็ดี
วา ยา วญฺญา ปริเทวนา	การเศร้าโศกก็ดี หรือการร่ำไรรำพันอย่างอื่นก็ดี บุคคลไม่ควรทำทีเดียว เพราะว่า
นตํ เปตานมตฺถาย	การร้องไห้เป็นต้นนั้น ไม่เป็นประโยชน์แก่ญาติทั้งหลาย ผู้ละโลกนี้ไปแล้ว
เอวํ ติฏฺฐนฺติ ญาตโย	ญาติทั้งหลายย่อมตั้งอยู่อย่างนั้น
อยญฺจ โข ทกฺขิณา ทินฺนา	ก็ทักษิณานี้แล อันทานให้แล้ว
สงฺฆมหิ สุปติฏฺฐิตา	ประดิษฐานไว้ดีแล้ว ในพระสงฆ์
ฑีฆรตฺตํ หิตายสฺส	ย่อมสำเร็จประโยชน์เกื้อกูล
ฐานโส อุปกปฺปติ	แก่ผู้ละโลกนี้ไปแล้วนั้น ตลอดกาลนาน
โส ญาติธมฺโม จ	ตามฐานะ ญาติธรรมนั้น ท่านได้
อยํ นิทสฺสิโต	แสดงให้ปรากฏแล้ว

เปตาน ปูชา จ กตา | และบูชาอันยิ่ง ท่านก็ได้ทำแก่ญาติทั้งหลาย
อุฬารา | ผู้ละโลกนี้ไปแล้ว
พลญฺจ ภิกฺขูนมนุปฺป ทินฺนํ | กำลังแห่งภิกษุทั้งหลายชื่อว่าท่านได้เพิ่มให้แล้ว
ตุมฺเหหิ ปุญฺญํ ปสุตํ อนปฺปกนฺติ | บุญไม่น้อย ท่านได้ขวนขวายแล้วดังนี้

คติธรรม

ยามเยาว์เห็นโลกล้วน แสนสนุก
เป็นหนุ่มสาวก็หลงสุข ค่ำเช้า
กลางคนเริ่มเป็นทุกข์ สุขคู่กันนา
ยามแก่จึงรู้เค้า ว่าล้วนอนิจจัง

ธรรมภาษิต

อนิจจาร่างกายของชายหญิง มีแต่สิ่งปฏิกูลอาดูรหลาย
เต็มไปด้วยมูตร์คูถเหม็นไม่เว้นวาย น่าเบื่อหน่ายรำคาญทุกกาลไป
ร่างกายนี้มีหนังหุ้มบังทั่ว โดยรอบตัวมีปล่องเป็นช่องไข
สิ่งโสโครกมากมายจากภายใน ให้หลั่งไหลซึมออกมานอกกาย
กายนี้เป็นแผลใหญ่จำไว้เถิด เป็นที่เกิดทุกข์ยากลำบากหลาย
แต่คนเขลาเฝ้านิยมหลงงมงาย ว่าเฉิดฉายโสภาเที่ยงถาวร
อะยังโข กา โย โอ้กายนี้ เป็นแหล่งที่เกิดอยู่แห่งหมู่หนอน
มีโรคาสารพัดคอยตัดรอน ให้เดือดร้อนประจำทุกข์ย่ำยี
กายนี้ไม่นานนักก็จักแปร ถึงความแก่คร่ำคร่าสิ้นราศี
จะสิ้นลมล้มตายวายชีวี กลายเป็นผีเน่าพังเหม็นจังเลย ฯ

อันร่างกายตายเกิด เหมือนเชิดหุ่น
ส่วนบาปบุญหนุนนำ ตามสนอง
เราไม่เผามันก็เผา เราจนพอง
พึงดูกองฟอนเห็น เป็นพยาน

กระจกชีวิต

มีเพื่อนจริงแม้เพียงหนึ่ง ถึงจะน้อย
ดีกว่าเพื่อนนับร้อย คอยคิดริษยา
มีเกลือเพียงหยิบน้อย ด้อยราคา
ยังดีกว่าน้ำเค็ม เต็มทะเล
เมื่อมั่งมีญาติพี่น้อง ปองประจบ
มีเพื่อนคบนับร้อย คอยส่งเสริม
เมื่อยามจนค่นทรัพย์ กลับซ้ำเติม
ลืมความเดิมที่เคยช่วย ด้วยอารี

ข้อคิดจากความตาย

ประทีปดับกลับจุด ขึ้นอีกได้
แต่ความตายนั้นไม่พื้น คืนกลับหลัง
เหลือแต่คุณความดี มีพลัง
เหมือนกายยังปรากฏ ไม่หมดนาม
ถึงทรวดทรงสวยสด งามหยดย้อย
`พอแก่หน่อยก็ต้องนั่ง ปลงสังขาร
เพราะความงามอยู่ได้ ไม่ยืนนาน
เป็นแก่นสารก็แต่นาม ด้วยความดี
สูญชีพแล้วชื่อลับ นับไม่น้อย
เหมือนเมฆคล้อยเคลื่อนหาย ในเวหา
ผู้สามารถฝากชื่อ ไว้ลือชา
หาทำยายากมี ไม่กี่คน

มิตร ?

จะกินอยู่ดูพอควร อย่าด่วนจ่าย
อันเพื่อนตายหายาก เพื่อนมากผลาญ
มีให้เขา เขาชอบ หมอบก้มคลาน
ชาติคนพาลช่วยเท่าไร ก็ไม่พอ

ความทุกข์

ความร้ายในโลกล้วน เหลือหลาย
รุมรอบรบใจกาย เกลื่อนแท้
สิ่งอื่นจะหักหาย หาห่อนมีฤๅ
เว้นแต่ความดีแก้ กลับร้ายกลายดี

เราต้องพิจารณา ทุกวัน ทุกคืน ว่า

ขะยะวะยะธัมมาสังขารา สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา
อัปปะมาเทนะสัมปาเทถะ ท่านทั้งหลายจงถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด
จะธุวังเมชีวิตัง ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน
ธุวังมะระณัง ความตายของเรามันยั่งยืน
อะวัสสังมะยามะริตัพพัง เราจะต้องตายแน่แน่
มรณะปริโยสานังเมชีวิตตัง ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด
ชีวิตังเมจะนิยะตัง ชีวิตของเราไม่เที่ยง
มรณังเมนิยะตัง ความตายของเรามันเที่ยงแท้

โปรดฟังข้าเตือน

ท่านผู้ผ่านร่างข้า จงฟัง
ครั้งหนึ่งที่ข้าเป็นดัง ท่านนี้
ไม่นานร่างท่านพัง ดังร่างเรานา
เตรียมเถิดเตรียมตัวลี้ ติดต้อยตามเรา

รักษาตัวกลัวกรรม อย่าทำชั่ว
จะหมองมัวหม่นไหม้ ไปเมืองผี
จงเลือกทำแต่กรรม ที่ดีดี
จะได้มีความสุข พ้นทุกข์ภัย

เราจะต้องพลัดพราก จากของรัก
ไม่นานนักมั่นคง อย่าสงสัย
รีบรู้ตัวเสียก่อน ไม่ร้อนใจ
ถึงคราวไปแล้วก็ไป ไปตามกาล

ทรัพย์สมบัติมากหลาย จำตายจาก
แม้ใส่ปากคาบไป ไม่เหลือหลง
พวกลูกเมียพี่น้อง ผองเผ่าพงศ์
เราตายลงคงไม่มี ใครอีนัง

เมื่อเรามามีอะไร มาด้วยเล่า
เราจะเอาแต่สุข สนุกไฉน
เมื่อเรามามือเปล่า จะเอาอะไร
เราก็ไปมือเปล่า เหมือนเรามา.

มีฤทธิ์รู้ยิ่งแม้น สัพพัญญู ก็ดี
เหินเหาะเตร็จไตรตรู ทั่วหล้า
ดำดินแหวกสินธู ทุกทวีป
รู้เท่ารู้ล้นฟ้า ห่อนพ้นความตาย

วันคืนย่อมล่วงไป ชีวิตย่อมหมดไป อายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นไป ดุจน้ำในลำธารย่อมแห้งไปฉะนั้น

อย่าโทษไท้ท้าวท่วย เทวา
อย่าโทษสถานภูผา ย่านกว้าง
อย่าโทษหมู่วงศา มิตรญาติ
โทษแต่กรรมเวรสร้าง ส่อให้เห็นเอง

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบแห่งสังขารทั้งหลายเหล่านั้นเป็นสุข

(คำกล่าวนี้ท้าวโกสีย์เทวราชกล่าวเป็นคติไว้อาลัย เมื่อวันที่สมเด็จพระพุทธเจ้าปรินิพพาน)

ไม่มีชีวิตใดจะล่วงพ้นพญามัจจุราชไปได้ จึงไม่ควรเศร้าโศกพิรี้พิไรเลย เพราะการร้องไห้เป็นต้นนั้น หาเป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้ล่วงลับไปแล้วไม่

พระพุทธเจ้าตรัสแก่นางวิสาขาผู้สูญเสียชีวิตของหลานสาวไปว่า

"ดูกรวิสาขา ผู้ใดมีรักสิบผู้นั้นเป็นทุกข์สิบ ผู้ใดมีรักร้อยผู้นั้นเป็นทุกข์ร้อย ผู้ใดไม่มีรัก ผู้นั้นก็ปราศจากทุกข์ ก้าวพ้นความโศกได้"

พระสารีบุตรกล่าวแก่ท่านโกฏฐิตะว่า *"ขันธ์ห้า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดังโรค เป็นดังผี เป็นดังลูกศร เป็นดังความคับแค้น เป็นอาพาธ เป็นของแปรปรวน เป็นของทรุดโทรม เป็นของสูญ เป็นของมิใช่ตัวตน"*

ภัยที่ลูก และพ่อแม่ ไม่อาจช่วยกันไว้ได้ตามหลักพุทธศาสนามี ๓ อย่าง คือ

๑. *ภัยจากความชรา*

๒. *ภัยจากความเจ็บป่วย*

๓. *ภัยแห่งความตาย*

ชีวิตของเราไม่แน่นอน ความตายของเราแน่นอน เราต้องตายแน่ เพราะชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด

พระพุทธเจ้าตรัสปลอบพระอานนท์ว่า

"อานนท์เอย ! ชีวิตนี้มีความพลัดพรากเป็นที่สุด สิ่งทั้งหลายย่อมมีความแตกดับไป สลายไปเป็นธรรมดา จะปรารถนามิให้เป็นอย่างที่มันควรจะเป็นนั้น เป็นฐานะที่ไม่พึงหวังได้ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไป เคลื่อนไปสู่จุดสลายตัวอยู่ทุกขณะ สิ่งใดมีเกิดสิ่งนั้นก็มีดับเป็นที่สุด ไม่มีอะไรที่จะมาต้านทานยับยั้งไว้ได้"

"บุคคลทุกคนจำจะต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไปสู่โลกหน้า โภคสมบัติก็ดี ญาติสนิทมิตรสหายก็ดี ไม่สามารถจะติดตามบุคคลที่ตายไปจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้าได้เลย บุญกุศลที่ตนได้ทำไว้แล้วเท่านั้น จะเป็นมิตร เป็นสหายที่ซื่อสัตย์ที่สุด ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า"

อุทานธรรม

เราจะต้องพลัดพราก จากของรัก
ไม่ย้ายยักมั่นคง อย่าสงสัย
รีบรู้ตัวเสียก่อน ไม่ร้อนใจ
ถึงคราวไปแล้วก็ไป ไปตามกาล

มีกายอย่าได้หมาย ว่าเป็นสุข
กลับมีทุกข์มากมาย หลายสถาน
จะหาสุขที่กาย จนวายปราณ
คงไม่พานพบแท้ เป็นแน่นอน

โอ้ร่างกายของเรา มันเน่าแน่
ไม่มีแปรเปลี่ยนผัน หันไฉน
ต้องรู้ตัวอยู่เสมอ อย่าเผลอใจ
สิ่งใดใดควรทำ รีบจ้ำเอย

อนิจจังทั้งนั้น ไม่ทันคิด
พอเห็นฤทธิ์อนิจจัง ลงนั่งเหงา
ว่าโอ้โอ๋อกเอย เอ๋ยอกเรา
มามัวเมานิจจัง จิรังกาล

ยังไม่เคยฟังใคร ที่ไหนหนา
ว่าเกิดมาเป็นสุข สนุกสนาน
มีแต่บ่นเรื่องทุกข์ ไม่สุขสราญ
ทั้งชาวบ้านชาววัด ซัดกันไป

ไตรลักษณ์ต้องเป็นหลัก สำหรับจิต
จงหมั่นคิดหมั่นนึก หมั่นศึกษา
เราต้องตายเป็นแท้ แน่ละวา
จะมัวมานอกครู อยู่ทำไม

ระลึกถึงความตาย สบายนัก
มันหักรักหักหลง ในสงสาร
บรรเทามืดโมหันต์ อันธกาล
ทำให้หาญหายสะดุ้ง ไม่ยุ่งใจ

ถึงกายแพ้แต่ใจ เราไม่แพ้
ใจไม่แก่เจ็บตาย ตามกายหนา
กายนี้มันจะเน่า เราก็ลา
ไปสวรรค์ชั้นฟ้า นิพพานเอย.

ปุถุชน

โอ้มนุษย์ปุถุชนทุกข์ล้นเหลือ
ไม่ยอมเชื่อด้วยจิตคิดสงสัย
เพราะหลงกามความอยากไม่จากไกล
เพลิดเพลินในกามคุณเครื่องหมุนเวียน
หลงเหยื่อล่อพอใจใช้ชีวิต
ยอมเป็นศิษย์ตัณหาน่าคลื่นเหียน
ทั้งบาปบุญหมุนไปคล้ายกงเกวียน
ต้องวนเวียนเกิดตายในรูปนาม

ชีวิตมีสั้นสั้นพลันแตกดับ
มัวหลงหลับเพลินอยู่ดูน่าขาม
จงรีบทำประโยชน์โปรดรู้ความ
ว่ารูปนามไม่เที่ยงจริงทุกสิ่งอัน
จงรู้กายรู้จิตปลิดความหมาย
จงเบื่อหน่ายชาติภพประสบสันต์
ไม่มีใครเกิดกายสบายครัน
สภาพขันธ์เกิดดับล่วงลับไป

เมื่อใจรู้อย่างนี้คงมีผล
ไม่ดิ้นรนรู้ขันธ์ไม่หวั่นไหว
จิตสงบทันทีไม่มีอะไร
ขันธ์ดับไปเพราะรู้ทุกข์ถูกทำนอง
ความรู้จริงเห็นจริงทิ้งสังขาร
อาการขันธ์ปรากฏหมดเจ้าของ
มีพระธรรมบริสุทธิ์ดุจธาตุทอง
งามเรืองรองผ่องใสภายในเอย

(ถ. นานายน)

การทำกัมมัฏฐาน

การทำกัมมัฏฐาน รู้อาการกายของตน
แยกธาตุอย่าให้ปน จะเห็นผลของพระธรรม
กายเปล่าใช่เราใคร เห็นหรือไม่ให้น่าขำ
เรามัวเที่ยวหลงคลำ รักร่างกายหมายชมเชย
เห็นกายว่าสวยงาม ไม่รู้ความที่เปิดเผย
เง่าโง่พุทโธ่เอ๋ย มัวหลงงมชมก้อนดิน
ค่ำเช้าเฝ้าปรับปรุง ต้องหาหุงให้มันกิน
กระทำเป็นอาจิณ กว่าจะสิ้นลมหายใจ
น่าเบื่อเสียเหลือเกิน ไม่น่าเพลินสิ่งอันใด
ได้เห็นความเป็นไป ของร่างกายคล้ายซากผี
ล้วนสิ่งของเน่าเปื่อย ร่างกายเราที่ไหนมี
พิเคราะห์ดูให้ดี ให้เห็นลงปลงปัญญา
จะเกิดธรรมสังเวช น่าทุเรศเป็นหนักหนา
ไม่ต้องไปเที่ยวหา ผีป่าช้าที่ตายกัน
ผีมีอยู่ที่เรา เห็นไหมเล่าให้น่าขัน
เรามัวหลงชมมัน อยู่ทุกวันทุกเดือนปี
การทำกัมมัฏฐาน มีพยานรู้อย่างนี้
ให้เห็นทั่วกายี เป็นซากผีไม่ยึดถือ
ผู้ทำกัมมัฏฐาน จงทราบสารหมั่นฝึกปรือ
อย่าหลงตามข่าวลือ ว่าการทำกัมมัฏฐาน
ต้องยึดเรื่องนิมิต ให้หลงติดในสังขาร
ผู้ที่เจริญฌาน จงรู้หลักรักษาใจ
ไม่หลงครูอาจารย์ ปาฏิหาริย์ของผู้ใด
ตรวจดูในกายใจ จะเห็นธรรมอันแท้จริง

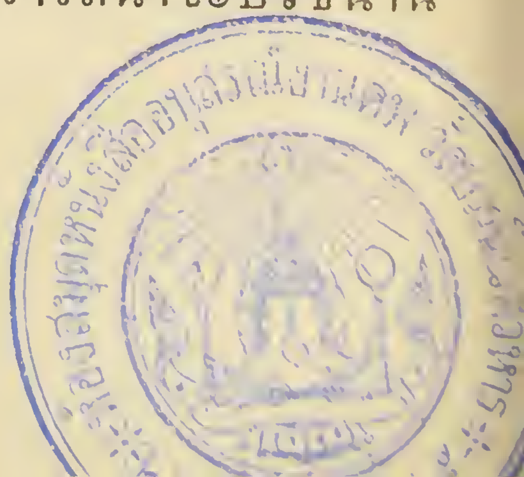
อย่าหลงสิ่งภายนอก จะถูกหลอกให้เที่ยววิ่ง
ทำใจให้นิ่งนิ่ง จะเห็นสิ่งที่เป็นเอง
ดูใจให้เห็นใจ อยู่ร่ำไปอย่ากลัวเกรง
ใจนิ่งนั้นวังเวง ไม่หวั่นไหวใจวางเฉย
รู้เท่าเหล่าสังขาร มีมาผ่านดับไปเลย
ไม่มัวหลงชมเชย สิ่งกีดขวางปล่อยวางไป
สังขารนั้นเกิดดับ มีสลับอยู่ภายใน
สับสนเป็นกลไก จงรู้ไว้ใจเป็นกลาง
รู้ใจไม่เกี่ยวเกาะ รู้เฉพาะที่ต้นทาง
จะมีความสว่าง แจ่มกระจ่างอย่างผ่องใส
ใจนั้นจะเบิดโล่ง ความรู้โพลงขึ้นภายใน
เห็นแจ้งในกายใจ เป็นสภาพธรรมดา
ไม่มีเราหรือเขา ล้วนว่างเปล่าทั่วโลกา
ขันธ์เป็นอนัตตา เห็นปรากฏทุกสิ่งอัน
การทำกัมมัฏฐาน จะเกิดญาณรู้แจ้งขันธ์
รู้เห็นความสำคัญ ทั้งเท็จจริงทุกสิ่งไป
ไม่ต้องเที่ยวไต่ถาม จะรู้ความจริงภายใน
จงหมั่นรู้กายใจ ขันธ์ว่างเปล่าใช่เราเอย

(ก. นานายน)

ถาวรวัตถุที่สร้างให้แม่

๑. สร้างพระไตรปิฎก ๑ ชุด ๕,๐๐๐ บาท
๒. สร้างฝาผนังวิหารวัดใต้ ๑ ช่อง ๒,๑๐๐ บาท
๓. สร้างแท็งค์และเครื่องน้ำให้โรงเรียนเทศบาลวัดธาตุทอง ๖,๒๐๐ บาท
๔. บวชพระภิกษุ ๑ รูป และถวายจตุปัจจัยเพื่อการศึกษาธรรมตลอดไป
๕. สร้างพระพุทธรูปบูชา ๒ องค์ ถวายแด่พระภิกษุที่ปรารถนาจะบวชนาน
๖. ร่วมสร้างกุฏิพระบุญเต็ง วัดบางสะเหร่ สัตหีบ

ฯลฯ

พิมพ์ที่ : สนิทพันธ์การพิมพ์ ซอยกล้วยน้ำไท แยกบาร์โบส 2 สุขุมวิท 42 นครหลวงกรุงเทพธนบุรี
โทร. 911870, 929298
นางเสริมศรี เอกชัย ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2515

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10